

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Педагогічний дискурс

Збірник наукових праць

Випуск 36

Заснований в 2007 році

Видається двічі на рік

Хмельницький – 2024

Засновники:

**Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія**

ISSN 2309-9127 (друкована версія) ISSN 2313-8769 (Online)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №20734-10534 ПР від 30.04.2014 р.

Збірник наукових праць «Педагогічний дискурс» включено до Переліку наукових фахових видань України у галузі «Педагогічні науки» (постанова Президії ВАК України від 09 квітня 2008 р. №2-05/4; від 18 листопада 2009 р. №1-05/5; наказ МОН України від 06 березня 2015 р. № 261); включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») (наказ МОН України від 02 липня 2020 р. №886)

Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький, 2024. Вип. 36. 105 с.

Збірник наукових праць «Педагогічний дискурс» містить статті теоретичного та експериментального характеру з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, шкільництва, методики навчання, виховання і профорієнтації учнів у закладах освіти та позашкільних установах, теорії та методики управління освітою, професійного становлення студентів, педагогічної практики, порівняльної педагогіки, соціальної педагогіки, неперервної педагогічної освіти тощо.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: *Шоробура Інна*, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)

Заступник головного редактора: *Галус Олександр*, доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)

Відповідальний секретар: *Кришук Богдан*, кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія)

Топузов Олег доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України (Україна, Інститут педагогіки НАПН України);

Березівська Лариса доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України (Україна, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О.Сухомлинського);

Біницька Катерина доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Блощинський Ігор доктор педагогічних наук, професор (Україна, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького);

Гораш Катерина кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник (Україна, Інститут педагогіки НАПН України);

Домбі Аліса доктор хабілітований, професор (Угорщина, Сегедський університет);

Зданевич Лариса доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Кежковська Ірина доктор філософії, професор (Польща, Гданська вища школа гуманістична);

Кліпа Отілія доктор філософії, професор (Румунія, Сучавський університет імені Штефана чел Маре);

Мозолєв Олександр доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Назаренко Тетяна доктор педагогічних наук, професор (Україна, Інститут педагогіки НАПН України);

Пехота Олена доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Романишина Людмила доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія);

Самборський Сергій доктор психологічних наук, професор, Університет штату Каліфорнія (м.Сакраменто, США);

Сінкевич Сергій кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького);

Торгийк Джудіт доктор хабілітований, професор (Угорщина, Університет прикладних наук імені Яноша Кодолані);

Шелестова Людмила доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник (Україна, Інститут педагогіки НАПН України);

Ящук Інна доктор педагогічних наук, професор (Україна, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія).

Збірник включено до:

DOAJ, ERIH PLUS, Index Copernicus, ROAD, Crossref, WorldCat, Google Scholar, BASE, CORE, Ulrichsweb (Ulrich's Periodicals Directory), Polska Bibliografia Naukowa, Open Ukrainian Citation Index, Бібліометрика української науки, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 13 від 18 грудня 2024 року)

© Інститут педагогіки НАПН України, 2024

© Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2024

© Ільїнський С.В. (обкладинка), 2024

Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Pedagogical Discourse

Collection of Scientific Papers

Issue 36

Founded in 2007

Published semi-yearly

Khmelnyskyi – 2024

Founders:
Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

ISSN 2309-9127 (Print)
ISSN 2313-8769 (Online)

State Registration Certificate of Printed Massmedia
series KB №20734-10534 IIP of 30.04.2014

Collection of scientific papers «Pedagogical Discourse» is included to the List of scientific professional editions of Ukraine in the sphere of «Pedagogical Sciences» (decision of Presidium of the State Commission for Academic Degrees and Titles of Ukraine of November 18, 2009 №1-05/5; order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 06 March 2015 № 261). It is also included to the List of scientific professional editions of Ukraine (category «B») (order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 02 July 2020 № 886)

Pedagogical Discourse: Collection of Scientific Papers. Khmelnytskyi, 2024. Issue 36. 105 p.

Collection of scientific papers «Pedagogical Discourse» contains the articles of theoretical and experimental character on the topical problems of theory and history of pedagogics, school organization and management, methods of teaching, upbringing and career guidance of students in educational establishments and out-of-school institutions, theory and methods of education management, professional formation of students, pedagogical practice, comparative pedagogics, social pedagogics, continuing pedagogical education, etc.

EDITORIAL BOARD:

Editor in chief: *Shorobura Inna*, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, corresponding member of the NAPS of Ukraine (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)

Deputy editor in chief: *Halus Oleksandr*, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)

Executive editor: *Kryshchuk Bogdan*, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy)

Topuzov Oleg	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the NAPS of Ukraine (Ukraine, Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine);</i>
Berezivska Larysa	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, corresponding member of the NAPS of Ukraine (Ukraine, State V. O. Sukhomlynskyi Scientific-Pedagogical Library of Ukraine);</i>
Binytska Kateryna	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);</i>
Bloshchynskyi Ihor	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi);</i>
Horash Kateryna	<i>Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Scientific Researcher (Ukraine, Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine);</i>
Dombi Alice	<i>Doctor Habilitowany, Professor (Hungary, University of Szeged);</i>
Zdanevych Larysa	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);</i>
Kierzkowska Iryna	<i>Doctor of Philosophy, Professor (Poland, Gdansk Higher School of Humanities);</i>
Klipa Otilia	<i>Doctor of Philosophy, Professor (Romania, Ștefan cel Mare University of Suceava);</i>
Mozolev Oleksandr	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);</i>
Nazarenko Tetiana	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine);</i>
Piekhota Olena	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);</i>
Romanyshyna Liudmyla	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy);</i>
Samborskyi Serhii	<i>Doctor of Psychology, Professor, California State University (Sacramento, USA);</i>
Sinkevych Serhii	<i>Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi);</i>
Torgyik Judit	<i>Doctor of Philosophy, Professor (Hungary, Kodolányi János University);</i>
Shelestova Liudmyla	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Scientific Researcher (Ukraine, Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine);</i>
Yashchuk Inna	<i>Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy).</i>

The collection is listed in:

DOAJ, ERIH PLUS, Index Copernicus, ROAD, Crossref, WorldCat, Google Scholar, BASE, CORE, Ulrichsweb (Ulrich's Periodicals Directory), Polska Bibliografia Naukowa, Бібліометрика української науки, Національна бібліотека України імені В.І.Вернадського

*Recommended for publication by the decision of the Scientific Board
of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
(protocol № 13 of December 18, 2024)*

ЗМІСТ

ОЛЕКСАНДР МОЗОЛЕВ, МАРИНА ХМАРА <i>Формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури на заняттях зі спортивних ігор.....</i>	7–14
НАТАЛІЯ ДУБ <i>Інклюзивність вищої освіти: ключові ідеї, виклики та бар'єри.....</i>	15–19
ВОЛОДИМИР СЕЛЮК <i>Організаційно-педагогічні умови та структурно-функціональна модель формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України засобами педагогічних технологій.....</i>	20–27
ТЕТЯНА ЗУЗЯК <i>Розвиток народної освіти в Подільській губернії на межі XIX – XX століть: від церковнопарафіяльних до земських шкіл.....</i>	28–35
ВІКТОР ШИНКАРУК <i>Педагогічні умови адаптивної фізичної підготовки військових, що отримали поранення.....</i>	36–40
РАЇСА МАРТИНОВА <i>Активізація нейрогенезу як передумова інтенсифікації процесу навчання іноземних мов в немовному середовищі.....</i>	41–48
ГАЛИНА КОВАЛЬЧУК, ЯРОСЛАВ СЕМЬОНОВ <i>Навчальна мотивація і самоефективність як чинники формування академічної успішності студентів.....</i>	49–55
ОЛЬГА ФЕДОРЧУК, ОЛЕГ СУХОВІРСЬКИЙ <i>Цифрові компетенції менеджерів і юристів: їх значення та перспективи в умовах сьогодення.....</i>	56–64
ОЛЬГА ЦАРИК, ОКСАНА КРИЧКІВСЬКА <i>Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.....</i>	65–70
БОГДАН КРУЛИК <i>Живопис як основоположна дисципліна у професійній підготовці майбутніх художників образотворчого та декоративного мистецтва в закладах вищої освіти.....</i>	71–76
ЛІЛІЯ РЕБУХА, ЖУНХАО ЧЕНЬ <i>Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців фізичної культури до управлінської діяльності за змішаного навчання.....</i>	77–83
ГЕГЕ ЧЖАН <i>Педагогічні умови формування інформаційно-комунікаційної компетентності у майбутніх вчителів музичного мистецтва.....</i>	84–89
ГАЛУС ОЛЕКСАНДР, ПОЛІЩУК ОЛЕКСАНДР, ЗДАНЕВИЧ ЛАРИСА <i>Особливості інформаційної компетентності викладача в умовах протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на майбутніх офіцерів у процесі навчання під час гібридної війни.....</i>	90–96
АННА БОКШАН <i>Організація освітнього процесу в закладах вищої мистецької освіти України.....</i>	97–103

CONTENT

OLEKSANDR MOZOLEV, MARYNA KHMARA <i>Formation of Pedagogical Skills of Future Teachers of Physical Culture in Classes on Sports Games.....</i>	7–14
NATALIYA DUB <i>Inclusiveness in Higher Education: Key Ideas, Challenges and Barriers.....</i>	15–19
VOLODYMYR SELIUK <i>Organizational and Pedagogical Conditions and Structural and Functional Model of Forming the Corporate Culture of Future Officers of the Armed Forces of Ukraine Using Pedagogical Technologies.....</i>	20–27
TETIANA ZUZIYAK <i>Development of Popular Education in the Podillia Governorate at the Turn of the 19th and 20th Centuries: From Parish Schools to Zemstvo Schools.....</i>	28–35
VIKTOR SHYNKARUK <i>Pedagogical Conditions of Adaptive Physical Training of Injured Military Servants.....</i>	36–40
RAISA MARTYNOVA <i>Activation of Neurogenesis as a Prerequisite for Intensifying the Process of Learning Foreign Languages in a Non-Linguistic Environment.....</i>	41–48
GALYNA KOVALCHUK, YAROSLAV SEMYONOV <i>Educational Motivation and Self-Efficacy as Factors in the Formation of Academic Success of Students.....</i>	49–55
OLHA FEDORCHUK, OLEH SUKHOVIRSKYI <i>Digital Competencies of Managers and Lawyers: Their Significance and Prospects in the Current Context.....</i>	56–64
OLGA TSARYK, OKSANA KRYCHKIVSKA <i>Peculiarities of Communicative Competence Formation of Future Physical Education Specialists.....</i>	65–70
BOHDAN KRULYK <i>Painting as a Fundamental Discipline in the Professional Training of Future Artists of Fine and Decorative Arts in Institutions of Higher Education.....</i>	71–76
LILIIA REBUKHA, RONGHAO CHEN <i>Pedagogical Conditions for the Formation of Future Physical Education Specialists' Readiness for Managerial Activity in Blended Learning.....</i>	77–83
GEGE ZHANG <i>Pedagogical Conditions for the Formation of Information and Communication Competence in Future Teachers of Music.....</i>	84–89
HALUS OLEKSANDR, POLISHCHUK OLEKSANDR, ZDANEVYCH LARYSA <i>Peculiarities of Information Competence of a Teacher in the Context of Countering Negative Informational and Psychological Influence on Future Officers in the Process of Training During Hybrid Warfare.....</i>	90–96
ANNA BOKSHAN <i>Organisation of the Educational Process in Higher Art Education Institutions of Ukraine.....</i>	97–103

УДК 378.147.091.12.011.3:796.1

UDC 378.147.091.12.011.3:796.1

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.01](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.01)

ОЛЕКСАНДР МОЗОЛЕВ,

доктор педагогічних наук, професор

(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,

вул. Проскурівського подпілля, 139)

OLEKSANDR MOZOLEV,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,

Proskuriskoho Pidpillia St., 139)

ORCID: [0000-0002-3677-4433](https://orcid.org/0000-0002-3677-4433)

МАРИНА ХМАРА,

викладач

(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,

вул. Проскурівського подпілля, 139)

MARYNA KHMARA,

Lecturer

(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,

Proskuriskoho Pidpillia St., 139)

ORCID: [0000-0002-5290-6889](https://orcid.org/0000-0002-5290-6889)

Формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури на заняттях зі спортивних ігор

Formation of Pedagogical Skills of Future Teachers of Physical Culture in Classes on Sports Games

У статті досліджується теоретичні засади формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури. Мета – розкрити зміст формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури на заняттях зі спортивних ігор у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії (ХГПА). Встановлено, що діюча модель формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури в ХГПА орієнтована на забезпечення комплексного розвитку фахівців, де теоретичні знання поєднуються з практичними вміннями та навичками, а освітній процес спрямований на формування компетенцій, що забезпечують конкурентоспроможність випускників на ринку праці. Формування теоретичних знань та професійних компетентностей майбутніх вчителів фізичної культури відбувається шляхом вивчення навчальних блоків з дисциплін: педагогіка, психологія, морфофункціональні та метаболічні основи фізичного виховання, теорія і методика фізичної культури, інклюзивне фізичне виховання школярів. Взаємозв'язок між теоретичною та практичною підготовкою майбутніх вчителів фізичної культури здійснюється на практичних заняттях шляхом проведення частини заняття. У формуванні педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури значне місце приділяється практичній складовій, де передбачено сім видів практики. Спортивні та рухливі ігри для школярів є невід'ємною складовою освітнього процесу, тому важливе місце у підготовці майбутніх вчителів фізичної культури приділяється саме формуванню навичок організації цього виду діяльності.

Ключові слова: педагогічна майстерність, майбутній вчитель, фізична культура, спортивні ігри.

The article explores the theoretical foundations of the formation of pedagogical skills of future physical education teachers. The aim is to reveal the content of the formation of pedagogical skills of future physical education teachers in sports games classes at the Khmelnytsky Humanitarian and Pedagogical Academy (KHPA). To solve the tasks set, we used general scientific and special research methods: theoretical analysis of educational and scientific literature; observation method; comparative method; comparative method; problem-oriented method. Results. It was established that the current model of the formation of pedagogical skills of future physical education teachers at the KhPA is focused on ensuring the comprehensive development of specialists, where theoretical knowledge is combined with practical skills and abilities, and the educational process is aimed at the formation of competencies that ensure the competitiveness of graduates in the labor market. The formation of theoretical knowledge and

professional competencies of future physical education teachers at KhGPA occurs through the study of educational blocks in the following disciplines: pedagogy, psychology, morphofunctional and metabolic foundations of physical education, theory and methodology of physical education, inclusive physical education of schoolchildren. The relationship between theoretical and practical training of future physical education teachers at KhGPA is carried out in practical classes by conducting part of the class. In the formation of pedagogical skills of future physical education teachers, a significant place is given to the practical component, which provides for seven types of practice. Sports games classes most effectively allow developing the necessary professional skills, because it is in sports games classes that situations most often arise that require prompt, professional and correct intervention by the teacher. Sports and outdoor games for schoolchildren are an integral part of the educational process, therefore, an important place in the training of future physical education teachers is given to the formation of skills in organizing this type of activity.

Keywords: *pedagogical skills, future teacher, physical education, sports games.*

Вступ / Introduction. Педагогічна майстерність вчителя фізичної культури полягає в раціональному застосуванні форм, методів та засобів навчання, що сприяють зміцненню здоров'я учнів, формуванню та гармонійному розвитку їх рухових якостей, зростанню інтересу до систематичних занять фізичними вправами та спортом. Унікальністю професійної діяльності майбутнього учителя фізичної культури є те, що він повинен навчитись застосовувати набуті знання, уміння та навички для реалізації основних професійно-педагогічних функцій: навчальної, виховної, організаційної, розвивальної та комунікативної (Т.В. Хома, 2021).

Серед великого різноманіття засобів фізичного виховання школярів важливе місце посідають ігри, в особливості ігри спортивні. Саме спортивні ігри є засобом комплексного розвитку фізичних якостей (спритності, сили, швидкості, витривалості та ін.). Вони дозволяють формувати морально-вольові якості дітей, розвивати навички та риси характеру як-от: цілеспрямованість, сміливість, активність, колективізм, рішучість, дисципліну, взаємодопомогу, відчуття відповідальності тощо (С. Карасевич, 2020). Самим важливим аспектом впливу гри на розвиток дитини вважають здійснювану через неї соціальну інтеграцію. Отже, спортивні ігри виступають як соціальна форма організації спільної діяльності з досягнення загальної мети (А. Проценко, О. Котова, та ін. 2023) Саме тому, у закладах вищої освіти України, спортивні ігри використовуються як засіб фізичної культури та як форма організації професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Мета – розкрити зміст формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури на заняттях зі спортивних ігор у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії.

Методи / Methods. Для вирішення поставлених завдань нами були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: теоретичного аналізу навчальної та наукової літератури – для розкриття сутності та змісту формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури; метод спостереження – для встановлення сучасних тенденцій в підготовці фахівців фізичної культури; порівняльний метод – для дослідження еволюції розвитку вимог до рівня підготовленості вчителів фізичної культури; компаративний метод – для порівняння методичних підходів до підготовки висококваліфікованих фахівців в Україні та за кордоном; пр�ксиметричний метод – для аналізу передового досвіду формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури; проблемно-орієнтовний метод – для наукового обґрунтування напрямів підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до професійної діяльності.

Результати / Results. Серед основних завдань, які стоять перед системою вищої педагогічної освіти, важливе місце посідає завдання підготовки кваліфікованого фахівця.

Зміст професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури повинен сприяти формуванню у них схильностей до педагогічних інновацій та творчості; здатностей на професійному рівні володіти різноманітними засобами, методами, методичними прийомами та формами організації роботи зі здобувачами освіти; умінню систематично поповнювати арсенал знань, самовдосконалюватися; об'єктивно оцінювати учнів, самих себе та застосувати набуте у своїй педагогічній діяльності (О.А. Стасенко, 2016). Зміст професійно-прикладної фізичної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури становлять головним чином фізичні вправи і елементи ігрових видів спорту, що відповідають особливостям професійної діяльності вчителів фізичної культури.

Структура педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури включає професійну компетентність (інтегральну, загальні, спеціальні), володіння сучасними технологіями навчання та практичними вміннями, педагогічні здібності, наявність сформованих у вчителя громадянських, морально-етичних якостей (Н.С. Савченко, 2024).

У професійній підготовці майбутніх вчителів при оптимальному плануванні та організації освітнього процесу вирішується ряд важливих проблем, а саме: формується система сталих поглядів щодо визначення методичних підходів в організації занять, до роботи зі здобувачами освіти, підвищення рівня педагогічної майстерності та визначення власної траєкторії розвитку у сфері фізичної культури та спорту (Y. Prystupa, F. Muzyka, et al., 2022; В. Мельников та ін., 2024).

Цілеспрямоване формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури є ефективним, якщо зміст їхньої професійної підготовки набуває системного характеру, спрямований на комплексне вирішення актуальних завдань професійного становлення особистості студента, розвиток та інтеграцію його педагогічного потенціалу, професійного вдосконалення, професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і досвіду практичної діяльності (O. Solytk, O. Bazylchuk, et al., 2022).

Процес становлення здобувача як фахівця складається із декількох етапів: усвідомлення соціальної значущості праці педагога, сприйняття вимог педагогічної професії, свідоме пред'явлення цих вимог до себе, самовиховання необхідних властивостей і якостей, які моделюють особистість вчителя, реалізація настанов на творче оволодіння обраною професією (I. Ivanič, A. Vertel, et al., 2020). Критеріями, які визначають педагогічну майстерність вчителя є: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість, оригінальність. Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді (Г.П. Грибан, О.В. Отрошко, та ін., 2022).

Діюча модель формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії (ХГПА) орієнтована на забезпечення комплексного розвитку фахівців, де теоретичні знання поєднуються з практичними вміннями та навичками, а освітній процес спрямований на формування компетенцій, що забезпечують конкурентоспроможність випускників на ринку праці.

Особливість програми навчання майбутніх вчителів фізичної культури в ХГПА полягає в оптимальному поєднанні загальних, групових та індивідуальних форм організації освітнього процесу, створення умов для організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти. Програма сприяє формуванню у майбутніх фахівців компетентнісного, діяльнісного, проблемного, диференційованого, індивідуального та практичного підходів до вирішення завдань професійної діяльності.

Теоретична складова підготовки до діяльності забезпечує майбутніх учителів фізичної культури знаннями, необхідними для розуміння процесів, що відбуваються під час занять фізичною культурою, особливостей процесу розвитку дітей різного віку та сучасних підходів до організації навчального процесу.

Формування теоретичних знань та професійних компетентностей майбутніх вчителів фізичної культури в Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії відбувається шляхом вивчення навчальних блоків з дисциплін:

–*Педагогіка* – вивчає процеси освіти, навчання та виховання, лише у властивих їй межах, розглядаючи у цих процесах тільки педагогічний аспект. Складовими компонентами педагогіки в освітньому процесі майбутніх вчителів фізичної культури в ХГПА є: загальна педагогіка, педагогіка за професійним спрямуванням, педагогіка фізичного виховання з основами наукових досліджень, основи педагогічної майстерності вчителя фізичної культури.

–*Психологія* – розкриває психологічні закономірності розвитку особистості дітей різного віку, що надає можливість вчителям будувати ефективні стосунки з учнями, мотивувати їх до занять фізичною культурою та формувати позитивне ставлення до здорового способу життя.

–*Морфологія та метаболічні основи фізичного виховання* (анатомія, фізіологія, медико-біологічний контроль у фізичному вихованні) – формують знання будови тіла, функцій органів та фізіологічних процесів, що відбуваються під час фізичної активності, дає можливість підбирати оптимальні фізичні вправи, контролювати навантаження та запобігати травматизму.

–*Теорія і методика фізичної культури* (Теоретичні основи системи фізичного виховання школярів; Форми організації занять з фізичного виховання в закладах середньої освіти; Розвиток рухових здібностей школярів; Методика організації та проведення занять з фізичного виховання в Новій українській школі) – вивчення основних принципів, методів та форм проведення занять зі школярами різних вікових груп та рівнем розвитку фізичних якостей. Дозволяє створювати ефективні навчальні програми та контролювати процес фізичного розвитку учнів.

–*Інклюзивне фізичне виховання школярів* (лікувальна фізична культура в школі; фізичне виховання дітей з особливими потребами; корекція фізичного розвитку школярів) - це реалізація адаптивного підходу до залучення учнів до фізичної активності. Основна мета такого підходу – забезпечити можливість учнів з особливими потребами брати участь у всіх формах фізичного

виховання, відчувати себе комфортно і досягати успіху.

Взаємозв'язок між теоретичною та практичною підготовкою майбутніх вчителів фізичної культури в ХГПА здійснюється на практичних заняттях шляхом проведення частини заняття. А саме, на заняттях з рухливих і спортивних ігор, гімнастики, легкої атлетики, фітнесу та плавання з методикою навчання студенти практикуються проводити підготовчу, основну і заключну частину занять, тим самим здобувають практичний досвід, формують впевненість у власних діях, навчаються вирішувати ситуативні завдання.

В ХГПА на спеціальності «Фізична культура» впроваджена система удосконалення методичних умінь майбутніх вчителів фізичної культури на заняттях зі спортивних ігор, що сприяє розвитку професійної компетентності та формуванню педагогічної майстерності. Проведення частини заняття зі спортивних ігор дозволяє:

- створити цілісне уявлення про зміст та структуру заняття;
- визначити характерні особливості проведення кожної частини заняття;
- навчитися здійснювати планування навчальних занять;
- здійснювати керівництво діями учнів;
- формувати методичні навички з ознайомлення, навчання та удосконалення фізичних вправ;
- здійснювати початковий, етапний, поточний, підсумковий та оперативний контроль;
- розвивати комунікативні, рефлексивні та емоційні навички;
- формувати руховий арсенал фізичних вправ для розвитку рухових здібностей учнів;
- розвинути евристичні здібності – можливість вибору оптимального варіанту виконання рухового завдання;
- здійснювати взаємоаналіз та самоаналіз проведених занять;
- прогнозувати потенційні небезпеки в проведенні заняття та виконанні окремих вправ;
- формувати навички оцінювання фізичних здібностей та визначення функціонального стану учнів.

Під час проведення занять зі спортивних ігор особливе місце приділяється безпеці. Необхідність навчання майбутніх вчителів фізичної культури безпечному проведенню занять зі спортивних ігор викликана тим, що високий рівень рухової активності, емоційної забарвленості заняття та постійний контакт між учнями часто стають причинами виникнення різних небезпечних ситуацій. Нерідко порушення дисципліни веде до виникнення конфліктних ситуацій, порушення правил техніки безпеки, правил поведінки на занятті, правил тої чи іншої ігрової діяльності та призводить до ушкоджень і травмувань під час уроків. Саме тому уміння майбутніх учителів фізичної культури прогнозувати потенційні небезпеки є важливою складовою його підготовки.

У формуванні педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури значне місце приділяється практичній складовій. Для студентів спеціальності 014.11 «Середня освіта (Фізична культура)», що навчаються в ХГПА передбачено сім різновидів практики:

- 1.«Підготовка до роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку» - 2 тижні.
- 2.«Ознайомлювальна практика в школі» - 2 тижні.;
- 3.«Практика в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку» - 2 тижні.
- 4.«Практика з організації та проведення фізкультурно-оздоровчих заходів протягом навчального дня» - 2 тижні.
- 5.«Практика з позакласної та позашкільної роботи» - 3 тижні.
- 6.«Навчально-педагогічна практика в закладах освіти» - 3 тижні.
- 7.«Педагогічна практика в закладах освіти» - 6 тижнів.

Кожна з практик є важливою складовою у формуванні професійної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури й чітко визначає мету та реалізацію низки освітніх завдань. Під час проходження практики студенти проходять шлях від спостерігача до організатора освітнього процесу.

Спортивні та рухливі ігри для школярів є невід'ємною складовою освітнього процесу, тому важливе місце у підготовці майбутніх вчителів фізичної культури приділяється саме формуванню навичок організації цього виду діяльності. Педагогічна практика дозволяє удосконалити набуті знання, уміння та навички в процесі навчання.

Обговорення / Discussion. Глобалізація в освіті веде до зростання академічної мобільності, уніфікації навчальних планів і методів навчання, широкого поширення дистанційної освіти, з'являється розуміння необхідності використання нових форм в освіті (О. Мозолев, 2022; V. Levkulych, L. Chervona, et al., 2022). Викладання освітньої складової у вищій школі, безумовно, має бути спрямоване на підготовку фахівців, які володіють знаннями та навичками, що повністю відповідають вимогам сучасного інформаційного суспільства (О. Солтик, 2022; О.В. Шевченко, А.О. Мельнік, 2024).

Вітчизняні науковці акцентують увагу на проблемах та особливостях професійної підготовки майбутніх фахівців із фізичного виховання, організаційно-педагогічних засадах формування та самопрезентації професійної компетентності, спроможності вчителів фізичної культури формувати в учнів ключові компетентності, готовності фахівців до реалізації основних положень нової української школи (Н. Сороколіт, 2022; О. Солтик, 2022; О. Mozolev, M. Khmara, 2019).

Цілеспрямоване формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури є ефективним, якщо зміст їхньої професійної підготовки набуває системного характеру, спрямований на комплексне вирішення актуальних завдань професійного становлення особистості студента, розвиток та інтеграцію його педагогічного потенціалу, спортивно-професійного вдосконалення, професійно-педагогічних знань, умінь, навичок і досвіду практичної діяльності (Т.Ф. Матвійчук, 2015; Y. Prystupa, F. Muzyka, et al., 2022).

Педагогічна майстерність учителя фізичної культури виражається у вмінні обирати правильні методи та засоби навчання, використання різних форм організації учнів під час занять фізичною культурою та спортом, постійному спрямування діяльності на збереження та покращення здоров'я учнів, формування умінь та навичок у різних видах рухової активності та розвитку рухових якостей загалом, формування в учнів інтересу та мотивації до систематичних занять фізичними вправами та спортом, розуміння єдності розумового, естетичного та трудового виховання у поєднанні з фізичним розвитком особистості (В.О. Павленко, 2017; О. Mozolev, M. Khmara, et al., 2020).

Педагогічна майстерність учителя фізичної культури передбачає наявність педагогічних здібностей, загальної культури, професійної компетентності, широкої освіченості, психологічної грамотності та методичної підготовки, здатності зрозуміло викладати учням навчальний матеріал, робити його доступним для дітей, викликати інтерес до предмета, активізувати учнів (Д.В. Бермудес, Т.О. Лоза, 2017).

Формування професійної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури на етапі навчання у закладі вищої освіти суттєво залежить від раціональної інтеграції навчальних дисциплін та їх орієнтації на професійну діяльність, у якій окрема дисципліна слугує засобом досягнення загальної мети (Л.І. Прокопова, А.Б. Гученко та ін., 2016). Значна роль у професійному розвитку вчителя фізичної культури належить спортивним іграм. Багаторічний педагогічний досвід використання спортивних ігор у освітньому процесі свідчить про високу цінність цього засобу для різнобічної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання (І.В. Оксенюк, В.В. Ковальський, А.А. Кашуба, 2019).

Проведене дослідження підтвердило й розширило наукові погляди Л.І. Прокопова, А.Б. Гученко та ін., 2016; В.О. Павленко, 2017; Т.В. Хома, 2021; Н. Сороколіт, 2022; О. Солтик, 2022; О.В. Шевченко, А.О. Мельнік, 2024 та інших науковців щодо труднощів, які виникають у процесі становлення здобувачів вищої освіти як майбутніх фахівців. В процесі здобуття освіти майбутні вчителі фізичної культури повинен навчитись: планувати свою діяльність (Т. Матвійчук, 2015; орієнтуватись у навчальному матеріалі, обирати оптимальні форми, методи та засоби навчання (В. Павленко, 2017); використовувати диференційований та індивідуальний підхід у навчанні учнів (О. Мозолєв, 2022); вміти чергувати різні види діяльності (С. Карасевич, 2020); виявляти помилки учнів та усувати причини їх виникнення (Л. Прокопова, 2016); створювати сприятливі умови для навчання з використанням здоров'язбережувальних технологій (Г. Грибан, 2022); вміти реагувати на емоційні прояви учнів (О. Шевченко, 2024); приділяти увагу особистісному саморозвитку та самовдосконаленню (В. Мельников, 2024) та багато іншого.

Особливістю нашого дослідження було те, що розглянувши теоретичні підходи до формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичної культури ми зацентрували увагу на розвитку професійних навичок фахівця засобами спортивних ігор.

Висновки / Conclusions. Формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя фізичної культури це складний, багатогранний процес, що містить багато складових. Результативність праці вчителя безпосередньо залежить від рівня професійної підготовленості. У ХГПА підготовка фахівців фізичної культури здійснюється на основі компетентнісного, діяльнісного, проблемного, диференційованого, індивідуального та практичного підходів до вирішення завдань майбутньої професійної діяльності.

Сучасний вчитель фізичної культури повинен творчо, оперативно, нестандартно, високопрофесійно вирішувати педагогічні проблеми, застосовуючи, як набуті компетенції, так і власний досвід, інтелект, педагогічне чуття й такт. Заняття зі спортивних ігор найбільш ефективно дозволяють розвинути необхідні професійні навички, адже саме на заняттях зі спортивних ігор найчастіше виникають ситуації, що потребують оперативного, професійного та коректного втручання вчителя.

Список використаних джерел і літератури:

- Бермудес, Д. В., & Лоза, Т. О.** (2017). Професійно-педагогічна діяльність учителів фізичної культури в загальноосвітніх навчальних закладах. *Молодий вчений, 1*, 40–44. [in Ukrainian].
- Грибан, Г. П., Отрошко, О. В., Солодовник, О. В., Крук, А. З., Засік, Г. В., Пуздимір, М. І., & Гошко, А. М.** (2022). Формування професійних компетентностей учителя фізичної культури у здобувачів з використанням здоров'язбережувальних технологій навчання. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 6* (151), 46–51. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.6\(151\).09](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.6(151).09) [in Ukrainian].
- Карасевич, С. А.** (2020). Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до застосування рухливих та спортивних ігор у професійній діяльності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, 52*, 124–131. doi: [10.31376/2410-0897-2023-2-52-124-131](https://doi.org/10.31376/2410-0897-2023-2-52-124-131) [in Ukrainian].
- Матвійчук, Т. Ф.** (2015). *Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі професійної підготовки.* (Дис. ... канд. пед. наук). Львів. [in Ukrainian].
- Мельников, В., Хмара, М., & Мозолев, О.** (2024). Фітнес технології фізичного самовдосконалення студентів. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective, 2* (1), 86–94. <http://doi.org/10.31891/pcs.2024.1.54>. [in Ukrainian].
- Мозолев, О.** (2022). Інформаційно-комунікаційні технології в організації сучасного освітнього процесу з фізичного виховання. *Scientific Collection «InterConf», 126*, 211–214. [in Ukrainian].
- Мозолев, О.** (2022). Ефективні способи підтримки фізичної працездатності учнів під час дистанційного навчання. *Педагогічний дискурс, 32*, 45–55. doi: [10.31475/ped.dys.2022.32.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2022.32.06) [in Ukrainian].
- Мозолев, О. М.** (2022). *Організація фізичного виховання студентів педагогічних спеціальностей.* Хмельницький: Видавець ФОП Цюпак А. А. [in Ukrainian].
- Оксенюк, І. В., Ковальський, В. В., & Кашуба, А. А.** (2019). Формування професійних компетентностей майбутніх вчителів фізичного виховання засобами спортивних ігор. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 12* (120), 89–92. doi: [10.31392/NPU-nc.series.15.2019.12\(120\)19.17](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series.15.2019.12(120)19.17) [in Ukrainian].
- Павленко, В. О.** (2017). Педагогічна майстерність вчителя фізичної культури в умовах реформування середньої освіти. *Основи побудови тренувального процесу в циклічних видах спорту, 178–183.* [in Ukrainian].
- Прокопова, Л. І., Гученко, А. Б., Гвоздецька, С. В., & Рибалко, П. Ф.** (2016). Формування професійної майстерності майбутнього вчителя фізичної культури. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки, 137*, 338–341. [in Ukrainian].
- Проценко, А., Котова, О., Цибульська, В., Олійник, І., Суханова, Г., Кириєнко, О., & Непша, О.** (2023). Спортивні ігри як засіб професійно-прикладної фізичної підготовки здобувачів педагогічних закладів вищої освіти. *Наукові інновації та передові технології, 5* (19), 581–591. [in Ukrainian].
- Савченко, Н. С.** (2024). Шляхи формування педагогічної майстерності у майбутніх учителів фізичної культури. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 214*, 84–90. doi: [10.36550/2415-7988-2024-1-214-84-90](https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-84-90) [in Ukrainian].
- Стасенко, О. А.** (2016). Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури в процесі професійної підготовки. *Педагогічні науки, LXXIII* (2), 113–117. [in Ukrainian].
- Солтик, О.** (2022). Оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури на засадах інтегративного підходу. *Psychology Travelogs, 1*, 98–116. [in Ukrainian].
- Сороколіт, Н.** (2022). Розвиток професійних компетентностей учителів фізичної культури в умовах Нової української школи. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві, 2* (58), 22–28. [in Ukrainian].
- Хмара, М. А., & Мозолев, О. М.** (2023). Інформаційно комунікативні технології як засіб мотивації молоді до занять фізичною культурою. *Scientific Collection «InterConf», 156*, 608–612. [in Ukrainian].
- Хома, Т. В.** (2021). *Основи педагогічної майстерності. Опорні конспекти лекцій для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності 014 «Середня освіта (фізична культура)», освітній ступінь «бакалавр».* Ужгород: Поліграфцентр «Ліра». [in Ukrainian].
- Шевченко, О. В., & Мельник, А. О.** (2024). Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичної культури засобами рухливих ігор. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 3К* (176), 512–515. doi: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).115](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).115) [in Ukrainian].
- Backman, E., & Barker, D. M.** (2020). Re-thinking pedagogical content knowledge for physical education teachers—implications for physical education teacher education. *Physical education and sport pedagogy, 25* (5), 451–463. doi: [10.1080/17408989.2020.1734554](https://doi.org/10.1080/17408989.2020.1734554) [in English].
- Ivanii, I., Vertel, A., Zlenko, N., Butenko, V., & Biler, S.** (2020). Competence and Professional Skills in Training Future Specialists in the Field of Physical Education and Sports. *Propósitos y Representaciones, 8* (SPE2), e690. doi: <http://dx.doi.org/10.20511/pyr2020.v8nSPE2.690> [in English].
- Levkulych, V., Chervona, L., Iehupov, M., & Mozolev, O.** (2022). Communicative resources of socio-economic development and pedagogical activity in the context of globalization challenges. *SHS Web of Conferences 141, 03012* (2022) *MTDE 2022*. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202214103012> [in English].
- Mozolev, O., Khmara, M., Yashchuk, I., Kravchuk, L., Matviichuk, V., Kalenskyi, A., Miroshnichenko, V., & Halus, O.** (2020). The Influence of Value-oriented Teaching upon Vital Competences Formation of 7-9 Years Old Pupils during Physical Education Lessons. *Universal Journal of Educational Research, 8* (6), 2352–2358. DOI: [10.13189/ujer.2020.080619](https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080619) [in English].
- Mozolev, O., & Khmara, M.** (2019). Comparative Analysis of the Effectiveness of the Polish and Ukrainian

Basic Training Programs for Physical Education of Primary School Students. *Pedagogical Discourse*, 27, 7–17. doi:[10.31475/ped.dvs.2019.27.01](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2019.27.01) [in English].

Prystupa, Y., Muzyka, F., Kryshtanovych, S., Matviiv, V., & Ilkiv, O. (2022). The main pedagogical aspects of the formation of professional competence of students of physical culture. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*, 15 (34), e16974. <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.16974> [in English].

Solytk, O., Bazylchuk, O., Dutchak, Y., Khimich, V., & Dobrovitska, O. (2022). Formation of professional skills of future teachers of physical culture. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 14 (1), 406–425. [in English].

References:

Bermudes, D. V., & Loza, T. O. (2017). Profesiino-pedahohichna diialnist uchyteliv fizychnoi kultury v zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Professional and Pedagogical Activity of Physical Education Teachers in General Education Institutions]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 1, 40–44. [in Ukrainian].

Hryban, H. P., Otroshko, O. V., Solodovnyk, O. V., Kruk, A. Z., Zasik, H. V., Puzdymir, M. I., & Hoshko, A. M. (2022). Formuvannia profesiinykh kompetentnosti uchytelia fizychnoi kultury u zdobuvachiv z vykorystanniam zdoroviazberezhuvalnykh tekhnolohii navchannia [Formation of Professional Competencies of a Physical Education Teacher in Applicants Using Health-Saving Teaching Technologies]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov*, 6 (151), 46–51. [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.6\(151\).09](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.6(151).09) [in Ukrainian].

Karasievych, S. A. (2020). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do zastosuvannia rukhlyvykh ta sportyvnykh ihor u profesiinii diialnosti [Training of Future Physical Education Teachers for the Use of Active and Sports Games in Professional Activities]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of the Oleksandr Dovzhenko National Pedagogical University of Hlukhiv*, 52, 124–131. doi: [10.31376/2410-0897-2023-2-52-124-131](https://doi.org/10.31376/2410-0897-2023-2-52-124-131) [in Ukrainian].

Matviichuk, T. F. (2015). *Formuvannia pedahohichnoi maisternosti maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Formation of Pedagogical Skills of Future Physical Education Teachers in the Process of Professional Training]. (Candidate's thesis). Lviv. [in Ukrainian].

Melnikov, V., Khmara, M., & Mozolev, O. (2024). Fitnes tekhnolohii fizychnoho samovdoskonalennia studentiv [Fitness Technologies of Physical Self-Improvement of Students]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective – Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 2 (1), 86–94. <http://doi.org/10.31891/pcs.2024.1.54>. [in Ukrainian].

Mozolev, O. (2022). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v orhanizatsii suchasnoho osvitnoho protsesu z fizychnoho vykhovannia [Information and Communication Technologies in the Organization of the Modern Educational Process in Physical Education]. *Scientific Collection «InterConf»*, 126, 211–214. [in Ukrainian].

Mozolev, O. (2022). Efektyvni sposoby pidtrymky fizychnoi pratsezdatsnosti uchniv pid chas dystantsiinoho navchannia [Effective Ways to Support the Physical Performance of Students During Distance Learning]. *Pedahohichnyi dyskurs – Pedagogical Discourse*, 32, 45–55. doi:[10.31475/ped.dvs.2022.32.06](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2022.32.06) [in Ukrainian].

Mozolev, O. M. (2022). *Orhanizatsiia fizychnoho vykhovannia studentiv pedahohichnykh spetsialnosti* [Organization of Physical Education of Students of Pedagogical Specialties]. Khmelnytskyi: Vydavets FOP Tsiupak A. A. <http://212.111.198.18:88/jspui/handle/123456789/637> [in Ukrainian].

Okseniuk, I. V., Kovalskyi, V. V., & Kashuba, A. A. (2019). Formuvannia profesiinykh kompetentnosti maibutnikh vchyteliv fizychnoho vykhovannia zasobamy sportyvnykh ihor [Formation of Professional Competencies of Future Physical Education Teachers Through Sports Games]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho Pedahohichnoho Uuuuuuuuniversytetu imeni M. P. Drahomanova Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov*, 12 (120), 89–92. doi: [10.31392/NPU-nc.series.15.2019.12\(120\)19.17](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series.15.2019.12(120)19.17) [in Ukrainian].

Pavlenko, V. O. (2017). Pedahohichna maisternist vchytelia fizychnoi kultury v umovakh reformuvannia serednoi osvity [Pedagogical Skills of a Physical Education Teacher in the Context of Secondary Education Reform]. *Osnovy pobudovy trenuvalnoho protsesu v tsyklichnykh vydakh sportu – Fundamentals of Building a Training Process in Cyclical Sports*, 178–183. [in Ukrainian].

Prokopova, L. I., Huchenko, A. B., Hvozdetzka, S. V., & Rybalko, P. F. (2016). Formuvannia profesiinoi maisternosti maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury [Formation of Professional Skills of a Future Physical Education Teacher]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*, 137, 338–341. [in Ukrainian].

Protsenko, A., Kotova, O., Tsybul'ska, V., Oliinyk, I., Cukhanova, H., Kyriienko, O., & Nepsha, O. (2023). Sportyvni ihry yak zasib profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky zdobuvachiv pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity [Sports Games as a Means of Professional and Applied Physical Training of Applicants to Pedagogical Institutions of Higher Education]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 5 (19), 581–591. [in Ukrainian].

Savchenko, N. S. (2024). Shliakhy formuvannia pedahohichnoi maisternosti u maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Ways of Forming Pedagogical Skills in Future Teachers of Physical Culture]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical Sciences*, 214, 84–90. doi: [10.36550/2415-7988-2024-1-214-84-90](https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-84-90) [in Ukrainian].

Stasenko, O. A. (2016). Formuvannia pedahohichnoi maisternosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury v protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of Pedagogical Skills of Future Physical Education Teachers in the

Process of Professional Training]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, LXXIII (2), 113–117. [in Ukrainian].

Soltyk, O. (2022). Onovlennia zmistu profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury na zasadakh intehratyvnoho pidkhodu [Updating the Content of Professional Training of Future Physical Education Teachers Based on the Integrative Approach]. *Psychology Travelogs – Psychology Travelogs*, 1, 98–116. [in Ukrainian].

Sorokolit, N. (2022). Rozvytok profesiinykh kompetentnosti uchyteliv fizychnoi kultury v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Development of Professional Competencies of Physical Education Teachers in the Conditions of the New Ukrainian School]. *Fizychni vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi – Physical Education, Sports and Health Culture in Modern Society*, 2 (58), 22–28. [in Ukrainian].

Khmara, M. A., & Mozolev, O. M. (2023). Informatsiino komunikatyvni tekhnolohii yak zasib motyvatsii molodi do zaniat fizychnoiu kulturoiu [Information and Communication Technologies as a Means of Motivating Young People to Engage in Physical Education]. *Scientific Collection «InterConf»*, 156, 608–612. [in Ukrainian].

Khoma, T. V. (2021). *Osnovy pedahohichnoi maisternosti. Oporni konspekty leksii dlia studentiv dennoi ta zaochnoi form navchannia spetsialnosti 014 «Serednia osvita (fizychna kultura)», osvitnii stupin «bakalavr» [Fundamentals of Pedagogical Skills. Reference Lecture Notes for Students of Full-Time and Part-Time Forms of Study in the Specialty 014 «Secondary Education (Physical Education)», Educational Degree «Bachelor»]. Uzhhorod: Polihraftsentr «Lira». [in Ukrainian].*

Shevchenko, O. V., & Melnik, A. O. (2024). Formuvannia pedahohichnoi maisternosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury zasobamy rukhlyvykh ihor [Formation of Pedagogical Skills of Future Physical Education Teachers by Means of Outdoor Games]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni M. P. Drahomanova*, 3K (176), 512–515. doi: [https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K\(176\).115](https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).115) [in Ukrainian].

Backman, E., & Barker, D. M. (2020). Re-thinking pedagogical content knowledge for physical education teachers—implications for physical education teacher education. *Physical education and sport pedagogy*, 25 (5), 451–463. doi: [10.1080/17408989.2020.1734554](https://doi.org/10.1080/17408989.2020.1734554) [in English].

Ivanii, I., Vertel, A., Zlenko, N., Butenko, V., & Biler, S. (2020). Competence and Professional Skills in Training Future Specialists in the Field of Physical Education and Sports. *Propósitos y Representaciones*, 8 (SPE2), e690. doi: <http://dx.doi.org/10.20511/pyr2020.v8nSPE2.690> [in English].

Levkulych, V., Chervona, L., Iehupov, M., & Mozolev, O. (2022). Communicative resources of socio-economic development and pedagogical activity in the context of globalization challenges. *SHS Web of Conferences* 141, 03012 (2022) *MTDE 2022*. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202214103012> [in English].

Mozolev, O., Khmara, M., Yashchuk, I., Kravchuk, L., Matviichuk, V., Kalenskyi, A., Miroshnichenko, V., & Halus, O. (2020). The Influence of Value-oriented Teaching upon Vital Competences Formation of 7-9 Years Old Pupils during Physical Education Lessons. *Universal Journal of Educational Research*, 8 (6), 2352–2358. DOI: [10.13189/ujer.2020.080619](https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080619) [in English].

Mozolev, O., & Khmara, M. (2019). Comparative Analysis of the Effectiveness of the Polish and Ukrainian Basic Training Programs for Physical Education of Primary School Students. *Pedagogical Discourse*, 27, 7–17. doi: [10.31475/ped.dys.2019.27.01](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2019.27.01) [in English].

Prystupa, Y., Muzyka, F., Kryshtanovych, S., Matviiv, V., & Ilkiv, O. (2022). The main pedagogical aspects of the formation of professional competence of students of physical culture. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*, 15 (34), e16974. <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.16974> [in English].

Soltyk, O., Bazylchuk, O., Dutchak, Y., Khimich, V., & Dobrovitska, O. (2022). Formation of professional skills of future teachers of physical culture. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 14 (1), 406–425. [in English].

Дата надходження статті: «21» серпня 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «17» вересня 2024 р.

Мозолев Олександр – професор кафедри туризму, теорії та методики фізичної культури і валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Mozolev Oleksandr – Professor of the Department of Tourism, Theory and Methods of Physical Culture and Valeology of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Хмара Марина – викладач кафедри туризму, теорії та методики фізичної культури і валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Khmara Maryna – Lecturer of the Department of Tourism, Theory and Methods of Physical Culture and Valeology of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Мозолев, О., & Хмара, М. (2024). Формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів фізичної культури на заняттях зі спортивних ігор. *Педагогічний дискурс*, 36, 7–14. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.01](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.01).

Mozolev, O., & Khmara, M. (2024). Formation of Pedagogical Skills of Future Teachers of Physical Culture in Classes on Sports Games. *Pedagogical Discourse*, 36, 7–14. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.01](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.01).

УДК 376(477+100):2361.85А
UDC 376(477+100):2361.85А
DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.02](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.02)

НАТАЛІЯ ДУБ,

*кандидат наук з державного управління, доцент
(Україна, Львів, Комунальний заклад вищої освіти Львівської обласної ради «Львівська
медична академія імені Андрія Крупинського», вул. Петра Дорошенка, 70)*

NATALIYA DUB,

*Candidate of Science in Public Administration, Associate Professor
(Ukraine, Lviv, Municipal Institution of Higher Education of the Lviv Regional Council «Andrei
Krupynskiy Lviv Medical Academy», Petra Doroshenko St., 70)*

ORCID: [0000-0001-6193-9407](https://orcid.org/0000-0001-6193-9407)

Інклюзивність вищої освіти: ключові ідеї, виклики та бар'єри

Inclusiveness in Higher Education: Key Ideas, Challenges and Barriers

Ідея інклюзивності в освітній практиці підготовки майбутніх фахівців в Україні набула популярності лише на початку ХХІ століття. Їй досі перебуває на стадії концептуального, нормативно-правового та інституційного закріплення. Потреба в трансформації вищої освіти у напрямі впровадження засад інклюзії викликана глобальними змінами в українському суспільстві, які ініціюють його гуманізацію та масштабне інтегрування провідних наукових досягнень в освітню практику. Інтеграція «особливих» студентів до ЗВО є закономірним етапом розвитку системи вищої освіти України, яка декларує рівні можливості для всіх здобувачів щодо отримання освіти. Інклюзивна освіта є інтегративною одиницею соціального простору, яка складається з сукупності системних структурних компонентів і блоків, що визначають специфіку її змісту. Зміст освіти в межах інклюзії реалізується у доступному для кожного учасника форматі. Вивчення сутності інклюзивного освітнього середовища ЗВО дало змогу припустити, що йому притаманні як загальні характеристики: організованість, протяжність у часі та у просторі, змістовність і структурованість, так і специфічні: доступність, полісуб'єктність, безбар'єрність, варіативність (змістовна, тимчасова, організаційна). Конкретизовано сукупність бар'єрів, з якими зіштовхуються студенти з ООП під час вступу на навчання в ЗВО (фізичні, просторові, інформаційні, комунікативні та ін.). Підкреслено, що ефективна реалізація інклюзивної освіти можлива за умов соціального розуміння інвалідності, де усвідомлення проблем фізичного здоров'я людини залежить від рівня розвитку суспільства. Визначено, що впровадження інклюзивного навчання у систему вищої освіти повинно стати довгостроковою стратегією її трансформації. Вектор інклюзивності має реалізувати системний підхід до організації освітнього процесу, в якому беруть участь різні суб'єкти. Дії яких повинні ґрунтуватися на взаємодії, співпраці, взаєморозумінні, що зрештою сприятиме підвищенню якості та ефективності освітнього процесу. В загальному розумінні інклюзію вищої освіти трактують як спеціально організовану систему просторових, матеріально-технічних, навчально-методичних засобів навчання, що охоплює сукупність взаємозалежних процесів, й дозволяє кожному студенту (нормотиповому та з ООП) брати повноправну участь в освітньому процесі ЗВО.

Ключові слова *студенти з інвалідністю, особливі освітні потреби, інклюзивне освітнє середовище, вища освіта, доступність, індивідуальні потреби.*

The idea of inclusiveness in the educational practice of training future specialists in Ukraine gained popularity only at the beginning of the 21st century. It is still at the stage of conceptual, regulatory and institutional consolidation. The need to transform higher education in the direction of implementing the principles of inclusion is caused by global changes in Ukrainian society, which initiate its humanization and large-scale integration of leading scientific achievements into educational practice. The integration of «special» students into higher education institutions is a natural stage in the development of the higher education system of Ukraine, which declares equal opportunities for all students to obtain an education. Inclusive education is an integrative unit of social space, which consists of a set of system structural components and blocks that determine the specifics of its content. The content of education within the scope of inclusion is implemented in a format accessible to each participant. The study of the essence of the inclusive educational environment of higher education institutions made it possible to assume that it has both general characteristics: organization, length in time and space, content and structure, and specific ones: accessibility, polysubjectivity, barrier-free, variability (content, temporal, organizational).

The set of barriers that students with special needs face when enrolling in higher education institutions (physical, spatial, informational, communicative, etc.) is specified. It is emphasized that the effective implementation of inclusive education is possible under the conditions of social understanding of disability, where awareness of the problems of physical health of a person depends on the level of development of society. It is determined that the introduction of inclusive education into the higher education system should become a long-term strategy for its transformation. The vector of inclusiveness should implement a systemic approach to the organization of the educational process, in which various subjects participate. Their actions should be based on interaction, cooperation, mutual understanding, which will ultimately contribute to improving the quality and efficiency of the educational process. In general, inclusion in higher education is interpreted as a specially organized system of spatial, material and technical, educational and methodological means of learning, which covers a set of interdependent processes and allows each student (normotypical and with special educational needs) to take full part in the educational process of higher education.

Keywords: *students with disabilities, special educational needs, inclusive educational environment, higher education, accessibility, individual needs.*

Вступ / Introduction. Питання забезпечення рівності умов доступу до різних рівнів освіти нині перебуває на вістрі наукової думки. Адже проблема впровадження інклюзивної освіти у сферу професійної підготовки майбутніх фахівців актуалізується сьогодні в усьому світі, який тяжіє до забезпечення безбар'єрності в університетському освітньому середовищі. Відтак, з геометричною прогресією зростає кількість прихильників реалізації інклюзивності. Це, водночас, зумовлено тим, що дорослі люди з інвалідністю відчувають значні труднощі у пошуку місця роботи. Адже часто не володіють фахом. На заваді здобуття освіти таких людей виникали різні перешкоди, на подолання яких нині спрямовуються значні теоретичні, організаційні, матеріальні, технічні й інформаційні ресурси. Особливу увагу проблемі інклюзії у вищій професійній освіті вже впродовж останніх п'яти десятиріч приділяють заклади вищої освіти в Європі та США. Натомість ідея інклюзивності в освітній практиці підготовки майбутніх фахівців в Україні набула популярності лише на початку XXI століття. Їй досі перебуває на стадії концептуального, нормативно-правового та інституційного закріплення. Потреба в трансформації вищої освіти у напрямі впровадження засад інклюзії викликана глобальними змінами в українському суспільстві, які ініціюють його гуманізацію та масштабне інтегрування провідних наукових досягнень в освітню практику. Інклюзія освіти, в тому числі вищої, відіграє у сучасному суспільстві роль лакмусового папірця, який відбиває його готовність до прийняття осіб з особливими освітніми потребами (далі – ООП) на рівні з людьми з нормотиповим розвитком. Соціальні зміни, яких зазнає система вищої освіти під впливом трансформації суспільних наративів, потребують впровадження нових підходів до реалізації права на освіту людей з ООП. Одним з оптимально можливих та необхідних є інклюзивна освіта.

Аналіз останніх публікацій відбиває важливість питання реалізації інклюзії в просторі вищої освіти. Адже сучасні дослідники вивчають різноманітні аспекти втілення всіх вимог інклюзивності освіти в практику здійснення освітнього процесу у вищій школі. В науковому доробку О. Баликової та І. Істоміної систематизовано відомості про розвиток інклюзивної освіти з кордоном (2015) й окреслено ті шляхи впровадження інклюзії, які можливо зреалізувати в умовах українських реалій. Тоді як Г. Давиденко виокремив бар'єри та шляхи їх подолання, які виникають під час упровадження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти (2018). Цінними є висновки Г. Давиденко щодо використання прогресивних ідей вищих навчальних закладах Європейського Союзу для організації інклюзивного освітнього простору в ЗВО України (2015).

Крім того нині висвітлено актуальні питання інклюзивної освіти (Комар & Пісняк, 2023), моделі підтримки осіб з інвалідністю у реалізації права на працю крізь призму забезпечення доступності вищої освіти (Лук'янова, 2023), конкретизовано сутність поняття «інклюзивна освіта» (Миськів, 2020). Вітчизняні дослідники звертають увагу також на необхідність забезпечення спеціальної, зокрема комунікативної, підготовки викладачів до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища (Тимошко & Гладуш, 2023), звертають увагу на специфіку організації інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти (Турчина, 2023) з огляду на реалізацію відповідальності держави перед людьми з ООП в інклюзивній вищій освіті (Хромченкова, 2023). Проте й досі існують виклики та перспективи в інклюзивній освіті у вищій школі (Шевчук, 2021).

Узагальнюючи теоретичні напрацювання, видається доцільним підсумувати, що нині організація освітнього процесу в ЗВО для навчання людей з ООП має свою специфіку, зумовлену у тому числі недостатньою готовністю суспільства й професорсько-викладацького складу до такого нововведення. Донедавна люди, які мають інвалідність, навчалися, як правило, у спеціалізованих навчальних закладах, працювали на спеціалізованих підприємствах, а їх інтеграція в суспільне

життя асоціювалася з проблемами впровадження нових форм та способів навчання та організації безбар'єрного середовища, в якому людина з ООП мала б рівні з іншими членами суспільства умови здобуття знань, інформації, пересування тощо. Тому практика впровадження інклюзії в систему вищої вітчизняної освіти не була масовою допоки не набула законодавчого закріплення. Зважаючи на нетривалий досвід організації інклюзивності вищої освіти окреслене питання потребує подальшого вивчення, розробки його теоретичних, методологічних та методико-практичних основ.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Тому мета статті полягає в загальній характеристиці проблеми забезпечення інклюзивності вищої професійної освіти, виокремленні її ключових підвалин, на основі конкретизації сутності категорії «інклюзивна освіта».

Результати / Results. На сучасному етапі розвитку суспільства до системи вищої освіти висуваються високі вимоги – загальнодоступність, пріоритет індивідуального розвитку особистості, виховання особистості, адаптивність системи освіти до рівня та особливостей розвитку здобувачів, використання інноваційних форм, методів, прийомів навчання. Окреслені орієнтири дуже тісно корелюють з ідеєю інклюзивної освіти, яка має на меті створення рівних умов доступу до освіти нормотипових студентів та студентів з ООП. Це передбачає цілісне занурення осіб з інвалідністю в освітній процес ЗВО.

Інтеграція «особливих» студентів до ЗВО є закономірним етапом розвитку системи вищої освіти України, яка декларує рівні можливості для всіх здобувачів щодо отримання освіти. В загальному розумінні термін інклюзивна освіта (*з фран. include – укладаю, включаю*) використовується для опису процесу навчання людей з ООП у закладах масової освіти, де створено спеціальні умови, що дозволяють особам з інвалідністю безперешкодно реалізувати своє право на освіту.

В науковій літературі нині функціонує, водночас, кілька визначень категорії «інклюзивна освіта». Проте всі вони зводяться спільної думки, що інклюзивна освіта передбачає навчання здорових людей та людей, які мають інвалідність та обмежені можливості здоров'я в спільному освітньому просторі. Наприклад, О. Комар та В. Пісняк (2023) вважають, що інклюзивна освіта – це доступність освіти для всіх, у плані пристосування до різних потреб усіх студентів, що забезпечує доступ до освіти для людей з ООП. Очевидно, що пристосуватись до процесу інклюзивної освіти повинні всі її учасники.

Інтеграція «особливих» студентів до ЗВО є закономірним етапом розвитку системи вищої освіти України, яка декларує рівні можливості для всіх здобувачів щодо отримання освіти. На думку Л. Миськів інклюзивна освіта є інтегративною одиницею соціального простору, яка складається з сукупності системних структурних компонентів і блоків, що визначають специфіку її змісту (2020). Зміст освіти в межах інклюзії реалізується, згідно висновків Л. Миськів, у доступному для кожного учасника форматі, що, своєю чергою, ініціює розвиток освітніх міжособистісних відносин, можливостей для особистісного та соціального розвитку студентів з ООП, соціалізації, саморозвитку та самозмін (Миськів, 2020).

Вивчення сутності інклюзивного освітнього середовища ЗВО дало змогу припустити, що йому притаманні як загальні характеристики: організованість, протяжність у часі та у просторі, змістовність і структурованість, так і специфічні: доступність, полісуб'єктність, безбар'єрність, варіативність (змістовна, тимчасова, організаційна). Проте ці характеристики реалізуються несповна. Багато студентів з ООП під час вступу до ЗВО зіштовхуються з різноманітними бар'єрами. Розглянемо деякі з них.

Перша за все мова йде про фізичні бар'єри, які зумовлюється фізичними чи сенсорними відхиленнями, заважають людям з інвалідністю самостійно пересуватися чи орієнтуватися у просторі. Другим бар'єром є примусовий розподіл осіб з ООП у процесі навчання на різні групи. Тобто часто ЗВО декларують інклюзивність, проте в реальному часі ділять нормотипових здобувачів та осіб з різними нозологіями на різні групи. Другий бар'єр безпосередньо пов'язаний із першим, а саме з архітектурною недоступністю. Наприклад, якщо у ЗВО немає можливості доступу студенту, який перебуває в інвалідному візку, то, на жаль, він автоматично позбавляється доступу до очного навчання. Третій бар'єр – просторово-середовищний – відбиває проблемність облаштованості простору усередині закладу освіти. Окреслений бар'єр можна позначити як архітектурну недоступність. Просторово-середовищна доступність передбачає тактильні стінди, обмежувачі на сходах, засоби самообслуговування, інформаційні засоби тощо. Четвертий бар'єр – інформаційний. Варто вказати, що йому притаманна деяка двоїстість. Особи з інвалідністю не завжди можуть отримати необхідну інформацію, а викладач не завжди здатний донести до студента з інвалідністю необхідну інформацію у повному обсязі. Зазвичай, на практиці інформаційний бар'єр часто зумовлюється економічними чинниками – недостатнім фінансуванням ЗВО в розрізі реалізації інклюзії.

До інформаційного бар'єру можна віднести також те, що люди з інвалідністю не завжди

можуть донести свої потреби та погляди до нормотипових людей.

Наступний бар'єр, що виникає на шляху осіб з ООП до здобуття вищої освіти – емоційний. Він передбачає поведінку людей з ООП та реакцію у відповідь здорових людей. Реакція оточуючих пояснюється тим, що здорові люди не завжди мають правильне уявлення про людей з інвалідністю. Ще одним вагомим бар'єром є – комунікативний, що втілюється в нестачі кола для спілкування, замкнутості, асоціальності людей з ООП. Комунікативний бар'єр є наслідком фізичних, емоційних чинників, самотійної ізоляцією людей з інвалідністю. Тоді як саме комунікація – один із найважливіших аспектів соціалізації студентів з ООП в середовищі університету.

Систематизуючи відомості про бар'єри забезпечення інклюзивного освітнього простору в ЗВО Г. Давиденко (2018) відзначає, що ефективна реалізація інклюзивної освіти можлива за умов соціального розуміння інвалідності, де усвідомлення проблем фізичного здоров'я людини залежить від рівня розвитку суспільства. Тобто ідеї інклюзії в освіту корелює з рівнем толерантності суспільства до людей з ООП.

Слушною вважаємо думку І. Турчиної (2023), що інклюзивна освіта як процес, який сприяє розвитку особистості та її здібностей незалежно від фізичних та інших бар'єрів, не «терпить» обмежень та ізоляції, оскільки її реалізація передбачає не лише технічні та організаційні зміни системи навчання, а й зміну філософії освіти. Інклюзивне навчання передбачає створення відповідного освітнього простору, забезпечення наукового, психолого-педагогічного супроводу, створення навчальних програм, адаптованих до можливостей та потреб студентів з ООП. Основним напрямом професійної підготовки майбутніх фахівців з ООП в ЗВО є забезпечення рівних можливостей у процесі особистісно-орієнтованого навчання.

З огляду на цю думку, вважаємо, що впровадження інклюзивного навчання у систему вищої освіти повинно стати довгостроковою стратегією її трансформації. Вектор інклюзивності має реалізувати системний підхід до організації освітнього процесу, в якому беруть участь різні суб'єкти: абітурієнти (пізніше – студенти) з інвалідністю та ООП; їхні батьки, опікуни та законні представники; адміністрація та викладачі ЗВО; інші організації (медичні установи, органи соціального захисту та ін.).

Дії всіх суб'єктів, як зазначають сучасні дослідники, повинні ґрунтуватися на взаємодії, співпраці, взаєморозумінні, що зрештою сприятиме підвищенню якості та ефективності освітнього процесу (Хромченкова, 2023).

Варто зазначити, що інклюзивна практика освіти багато в чому визначається тим, як викладачі вибудовують стосунки зі студентами. Цілісність освітнього процесу в інклюзивному середовищі ЗВО – це відносини між його суб'єктами. Набутий досвід спільного навчання в інклюзивному навчальному закладі може стати основою для організації життєдіяльності інклюзивного суспільства. Тому, підкреслює Г. Шевчук (2021), в інклюзивному освітньому процесі особливого значення набуває:

- повага та прийняття викладачем студентів з ООП;
- вміння викладача тримати межі професійно-педагогічної взаємодії та вибудовувати поле професійної комунікації зі студентами з ООП;
- здатність викладача залишатися самим собою, не жаліти студентів з ООП, сприймати їх як повноцінних суб'єктів вищої освіти;
- усвідомлення викладачами важливості кожного етапу професійно-педагогічної діяльності з погляду розвитку взаємовідносин зі студентами.

Висновки / Conclusions. В загальному розумінні інклюзію вищої освіти трактують як спеціально організовану систему просторових, матеріально-технічних, навчально-методичних засобів навчання, що охоплює сукупність взаємозалежних процесів, й дозволяє кожному студенту (нормотиповому та з ООП) брати повноправну участь в освітньому процесі ЗВО. Водночас, визнаючи інклюзію, суспільство та педагогічна громадськість ініціює підхід, за якого викладачі та інші учасники освітніх відносин приймають студентів з ООП такими якими вони є, визнають їх право на освіту, реалізують всі доступні їм засоби для забезпечення рівноправності осіб з інвалідністю поряд зі здоровими студентами у здобутті вищої освіти.

Впровадження засад інклюзивності в систему вищої освіти є важливим фактором розвитку суспільства, що передбачає доступність навчання для молоді з ООП у ЗВО, а також створення умов для пристосування освітнього процесу до особливих потреб цієї категорії студентів. Водночас інклюзивне навчання повною мірою не є альтернативою спеціальної освіти, проте воно значно розширює її можливості.

Список використаних джерел і літератури:

Баликова, О. В., & Істоміна, І. О. (2015). Розвиток інклюзивної освіти з кордоном. *European Journal of Natural History*, 16, 19–21. [in Ukrainian]

Давиденко, Г. В. (2018). Упровадження соціальної інклюзії у закладах вищої освіти: бар'єри та шляхи їх подолання. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*, 2 (16), 123–128. doi: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-16-20> [in Ukrainian]

Давиденко, Г. (2015). *Інклюзія у вищих навчальних закладах Європейського Союзу*. Монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД. doi: <https://doi.org/10.58521/978-966-924-026-2-2015-314> [in Ukrainian]

Комар, О. А., & Піснюк, В. С. (2023). Актуальні питання інклюзивної освіти: основні вектори. *Академічні візії*, 17. Взято з: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/248/212> [in Ukrainian]

Лук'янова, Л. (2023). Моделі підтримки осіб з інвалідністю у реалізації права на працю: зарубіжний досвід, українські реалії. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, 23, 67–87. [in Ukrainian]

Миськів, Л. І. (2020). До проблеми визначення поняття «інклюзивна освіта». *Адміністративне право і процес*, 2, 220–224. [in Ukrainian]

Тимошко, Г. М., & Гладуш, В. А. (2023). *Розвиток комунікативної компетентності педагогів в умовах інклюзивного освітнього середовища*. Монографія. Ніжин: Видавець Лисенко М.М. [in Ukrainian]

Турчина, І. (2023). Організація інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти: емпіричне дослідження, програма, етапи реалізації. *New Inception*, 3–4 (13–14), 50–61. <https://doi.org/10.58407/NI.23.3-4.4> [in Ukrainian]

Хромченкова, Н. М. (2023). Відповідальність як виклик інклюзивній освіті від суспільних проблем. *Інноваційна педагогіка*, 64 (1), 28–32. [in Ukrainian]

Шевчук, Г. Й. (2021). Інклюзивна освіта у вищій школі: виклики та перспективи. *Академічні студії. Серія «педагогіка»*, 2 (3), 151–157. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.23> [in Ukrainian]

References:

Balykova, O. V., & Istomina, I. O. (2015). Rozvytok inkluzyvnoi osvity za kordonom [Development of Inclusive Education on a Border]. *European Journal of Natural History*, 16, 19–21. [in Ukrainian].

Davydenko, H. V. (2018). Upravdzhennia sotsialnoi inkluzii u zakladakh vyshchoi osvity: bariery ta shliakhy yikh podolannia [Implementation of Social Inclusion in Institutions of Higher Education: Barriers and Ways to Overcome Them]. *Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Pedagogika i psykholohiia». Pedagogichni nauky – Bulletin of Alfred Nobel University. Series «Pedagogy and Psychology»*. *Pedagogical sciences*, 2 (16), 123–128. doi: <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-16-20> [in Ukrainian].

Davydenko, H. (2015). *Inkluziia u vyshchikh navchalnykh zakladakh Yevropeiskoho Soiuzu [Inclusion in Higher Education Institutions of the European Union]*. Monograph. Vinnytsia: Nilan-LTD. doi: <https://doi.org/10.58521/978-966-924-026-2-2015-314> [in Ukrainian].

Komar, O. A., & Pisniak, V. S. (2023). Aktualni pytannia inkluzyvnoi osvity: osnovni vektory [Current Issues of Inclusive Education: Main Vectors]. *Akademichni vizii – Academic visions*, 17. Retrieved from: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/248/212> [in Ukrainian].

Lukianova, L. (2023). Modeli pidtrymky osib z invalidnistiu u realizatsii prava na pratsiu: zarubizhnyi dosvid, ukraiynski realii [Models of Support for Persons with Disabilities in Realizing the Right to Work: Foreign Experience, Ukrainian Realities]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of Persons with Special Needs: Ways of Development*, 23, 67–87. [in Ukrainian].

Myskiv, L. I. (2020). Do problemy vyznachennia poniattia «inkluzyvna osvita» [To the problem of Defining the Concept of «Inclusive Education»]. *Administratyvne pravo i protses – Administrative Law and Process*, 2, 220–224. [in Ukrainian].

Tymoshko, H. M., & Hladush, V. A. (2023). *Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti pedahohiv v umovakh inkluzyvnoho osvitnoho seredovyshcha [The Development of Communicative Competence of Teachers in the Conditions of an Inclusive Educational Environment]*. Monograph. Nizhyn: Vydavets Lysenko M.M. [in Ukrainian].

Turchyna, I. (2023). Orhanizatsiia inkluzyvnoho osvitnoho seredovyshcha u zakladakh vyshchoi osvity: empyrychne doslidzhennia, prohrama, etapy realizatsii [Organization of an Inclusive Educational Environment in Institutions of Higher Education: Empirical Research, Program, Stages of Implementation]. *New Inception*, 3–4 (13–14), 50–61. doi: <https://doi.org/10.58407/NI.23.3-4.4> [in Ukrainian].

Khromchenkova, N. M. (2023). Vidpovidalnist yak vyklyk inkluzyvnoi osviti vid suspilnykh problem [Responsibility as a Challenge to Inclusive Education from Social Problems]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 64 (1), 28–32. [in Ukrainian].

Shevchuk, H. Y. (2021). Inkluzyvna osvita u vyshchii shkoli: vyklyky ta perspektyvy [Inclusive Education in Higher Education: Challenges and Prospects]. *Akademichni studii. Seriiia «pedagogika» – Academic studies. «Pedagogy» series*, 2 (3), 151–157. doi: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.23> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «03» вересня 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «27» вересня 2024 р.

Дуб Наталія – декан факультету № 2 Комунального закладу вищої освіти Львівської обласної ради «Львівська медична академія імені Андрея Крупинського», кандидат наук з державного управління, доцент

Dub Nataliya – Dean of Faculty № 2 of the Municipal Institution of Higher Education of the Lviv Regional Council «Andrei Krupynskyi Lviv Medical Academy», Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Дуб, Н. (2024). Інклюзивність вищої освіти: ключові ідеї, виклики та бар'єри. *Педагогічний дискурс*, 36, 15–19. doi: [10.31475/ped.dvs.2024.36.02](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2024.36.02)

Dub, N. (2024). Inclusiveness in Higher Education: Key Ideas, Challenges and Barriers. *Pedagogical Discourse*, 36, 15–19. doi: [10.31475/ped.dvs.2024.36.02](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2024.36.02)

УДК 37.01:355.233.1:378.147:37.026 (045)

UDC 37.01:355.233.1:378.147:37.026 (045)

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.03](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.03)

ВОЛОДИМИР СЕЛЮК,

доцент кафедри

(Україна, Київ, Військовий інститут телекомунікацій

та інформатизації імені Героїв Крут,

вул. Київська, 45/1)

VOLODYMYR SELIUK,

Assistant Professor

(Ukraine, Kyiv, Kruty Heroes Military Institute

of Telecommunications and Information Technology,

Kyivska St., 45/1)

ORCID: [0000-0002-8003-5734](https://orcid.org/0000-0002-8003-5734)

Організаційно-педагогічні умови та структурно-функціональна модель формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України засобами педагогічних технологій

Organizational and Pedagogical Conditions and Structural and Functional Model of Forming the Corporate Culture of Future Officers of the Armed Forces of Ukraine Using Pedagogical Technologies

У статті акцентовано увагу на актуальність використання педагогічних технологій у сфері освіти, зокрема в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів крізь призму формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України. Відповідно до поставленої мети (виокремлення та обґрунтування сутності організаційно-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України) здійснено понятійний аналіз категорій «організаційно-педагогічні умови», «структурно-функціональна модель». Узагальнено сутність дефініції «організаційно-педагогічні умови формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України засобами педагогічних технологій». Проаналізовано низку дисертаційних досліджень, монографічних видань, публікацій в наукових фахових виданнях дослідників щодо проблеми визначення організаційно-педагогічних умов в освітньому процесі вищих військових навчальних закладів, виокремлено найбільш ефективні організаційно-педагогічні умови для підвищення якості формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України засобами педагогічних технологій. На основі аналізу нормативно-правових документів у галузі військової освіти доведено, що зміст організаційно-педагогічних умов формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України засобами педагогічних технологій потребує обґрунтування та детального аналізу. З метою виокремлення найбільш дієвих педагогічних умов формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України проведено експертне опитування. Розроблено та обґрунтовано структурно-функціональну модель формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України, яка складається з п'яти блоків. Розкрито сутність, структуру та цілі кожного блоку. Зроблено висновок про те, що впровадження структурно-функціональної моделі формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України засобами педагогічних технологій із дотриманням організаційно-педагогічних умов дозволить підвищити якість формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України засобами педагогічних технологій.

Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, структурно-функціональна модель, корпоративна культура, майбутні офіцери, Збройні Сили України, педагогічні технології.

The article focuses on the relevance of using pedagogical technologies in the field of education, in particular in the educational process of higher military educational institutions through the prism of forming the corporate culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine. In accordance with the set goal (identification and justification of the essence of organizational and pedagogical conditions and structural and functional model of forming the corporate culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine), a conceptual analysis of the categories «organizational and pedagogical conditions», «structural and functional model» is carried out. The essence of the definition «organizational and pedagogical conditions of forming the corporate culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine

by means of pedagogical technologies» is generalized. A number of dissertation studies, monographic publications, publications in scientific professional publications of researchers on the problem of determining organizational and pedagogical conditions in the educational process of higher military educational institutions were analyzed, the most effective organizational and pedagogical conditions for improving the quality of forming the corporate culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine by means of pedagogical technologies were identified. Based on the analysis of regulatory documents in the field of military education, it was proven that the content of organizational and pedagogical conditions for forming the corporate culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine by means of pedagogical technologies requires substantiation and detailed analysis. In order to identify the most effective pedagogical conditions for forming the corporate culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine, an expert survey was conducted. A structural and functional model of forming the corporate culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine, which consists of five blocks, was developed and substantiated. The essence, structure and goals of each block were revealed. It is concluded that the implementation of a structural and functional model of forming the corporate culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine by means of pedagogical technologies in compliance with organizational and pedagogical conditions will allow to improve the quality of forming the corporate culture of future officers of the Armed Forces of Ukraine by means of pedagogical technologies.

Keywords: organizational and pedagogical conditions, structural and functional model, corporate culture, future officers, Armed Forces of Ukraine, pedagogical technologies.

Вступ / Introduction. Реформи у вищій освіті, зокрема і військовій, зумовлені прагненням України інтегруватися в європейський та світовий освітній простір, а також налагодження співпраці з країнами-членами НАТО вимагають пошуку нових педагогічних технологій в сфері освіти з огляду на важливість підготовки висококваліфікованих військових фахівців, що спонукає до оновлення змісту, форм, методів і прийомів. Тому педагогічні технології стають ключовим інструментом, особливо у підготовці майбутніх офіцерів Збройних сил України (далі – МОЗСУ), зокрема у контексті формування в них корпоративної культури, які останнім часом набула все більшої актуальності крізь призму все більшої зацікавленості науковців у її розробці.

Перед вищими навчальними закладами (далі – ВВНЗ) наразі постало завдання підготувати офіцерів, які спроможні ефективно діяти в умовах, що швидко змінюються, та приймати рішення у складних ситуаціях. Тому особлива увага приділяється професійним знанням, навичкам, досвіду та компетентностям, які курсанти набувають під час навчання, сформованості різного роду якостей, зокрема корпоративної культури.

На сучасному етапі наукові дослідження в галузі педагогічних наук, зокрема і ті, які стосуються військової педагогіки, спрямовані на розробку та обґрунтування умов професійної підготовки МОЗСУ у ВВНЗ, а також на розробку та впровадження в освітній процес моделей такої підготовки. Це зумовлене тим, що вони дають змогу якісно підвищити ефективність підготовки офіцерських кадрів в системі вищої військової освіти України.

Організаційно-педагогічні умови, які забезпечують ефективність освітнього процесу в ВВНЗ, є основою підготовки кваліфікованих МОЗСУ, і вочевидь мають суттєвий вплив на весь процес навчання та його учасників, дозволяючи ефективно спрямовувати освітню діяльність курсантів і забезпечувати якісне викладання освітніх компонентів освітньо-професійних програм підготовки МОЗСУ.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою статті є виокремлення та обґрунтування сутності організаційно-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України. розглянути дефініцію «організаційно-педагогічні умови», «структурно-функціональна модель» у науково-педагогічній літературі; охарактеризувати організаційно-педагогічні умови та структурно-функціональну модель формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України засобами педагогічних технологій.

Методи / Methods. З метою досягнення поставлених завдань в науковій студії було використано низку методів науково-педагогічного пошуку, серед яких – теоретичні (вивчення, аналіз, синтез, узагальнення результатів наукових праць; систематизація та класифікація – для виокремлення різних визначень поняття «організаційно-педагогічні умови, структурно-функціональна модель; метод експертних оцінок та ранжування – для виокремлення організаційно-педагогічних умов; моделювання – для побудови структурно-функціональної моделі; формулювання висновків щодо сутності та ефективності запропонованих організаційно-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі.

Результати / Results. Розглянемо детальніше сутність понять «організаційно-педагогічні умови» та «структурно-функціональна модель».

Питання обґрунтування сутності та специфіки «організаційно-педагогічних (педагогічних умов)» є наразі досить активно розглянуто в різного роду довідникових, словникових виданнях, працях науковців.

Так, до прикладу, С. Гончаренко вважає педагогічні умови «демонстрації сукупності процесів відношень, що необхідні для виникнення та існування певного об'єкта або обставин процесу навчання, які є результатом відбору, конструювання і пристосування елементів, змісту, методів, засобів навчання для досягнення поставлених завдань» (Гончаренко С., 1997); О. Єжова трактує педагогічні умови як «обставини, які є достатніми та необхідними для реалізації усіх можливостей певного процесу» (Єжова О., 2014), А. Литвин в поняття педагогічних умов вкладає «комплекс спеціально спроектованих генеральних (стрижневих, системотвірних) чинників впливу на зовнішні та внутрішні обставини навчально-виховного процесу та / або особистісні параметри його учасників, які забезпечують цілісність навчання та виховання в інформаційно-освітньому середовищі навчального закладу відповідно до вимог суспільства» (Литвин А., 2014), І. Буцик під організаційно-педагогічними умовами розуміє «спеціально створені в педагогічному процесі обставини, що забезпечують цілеспрямований упорядкований та узгоджений вплив на особистість чинників, які є необхідними та достатніми для досягнення поставлених цілей» (Буцик І., 2019), Є. Подтергера в руслі організаційно-педагогічних умов визначає «взаємопов'язані обставини, обстановка та способи упорядкування і тривалого існування педагогічного процесу, що утворюють певну систему, рівень складності якої розкривається через їхні зв'язки (зв'язки взаємодії, перетворення, функціонування, розвитку, управління), за рахунок яких утворюється означена система, і які проявляються у взаємозумовленості та взаємовпливовості педагогічних явищ, що виникають унаслідок запровадження цих умов і призводять до підвищення результативності процесу» (Подтергера Є., 2005).

Аналіз та узагальнення сутності вищезазначених дефініцій дав підстави стверджувати, що під поняттям «організаційно-педагогічні умови формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій» варто розуміти певну сукупність факторів, які ґрунтуються на використанні можливостей освітнього та матеріального середовища ВВНЗ, сукупності педагогічних технологій, форм, методів і засобів організації освітнього процесу сприяють найбільш ефективному формуванню корпоративної культури у курсантів.

Наразі значна кількість науковців у своїх працях розглядають сутність організаційно-педагогічних умов підвищення якості освітнього процесу у ВВНЗ. До прикладу, формування педагогічної компетентності магістрів військово-соціального управління в процесі професійної підготовки у ВНЗ військового профілю розглянуто О. Міршук (Міршук О., 2014), визначення організаційно-педагогічних умов підготовки офіцерів запасу стало предметом наукової студії Є. Подтергера (Подтергера Є., 2005), організаційно-педагогічні умови впровадження у навчально-виховний процес ВВНЗ методики формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів проаналізовано О. Бойком (Бойко О., 2018, с. 34–35), організаційно-педагогічні умови формування у майбутніх офіцерів якостей лідера пропонує (Маковський О., 2002), організаційно-педагогічні умови виховання професійного обов'язку майбутніх фахівців цивільного захисту обґрунтовано Я. Ільчишин (Ільчишин Я., 2018), педагогічні умови підготовки військових фахівців до соціокультурної діяльності в миротворчих місіях розглянуто Ю. Захарчишиним (Захарчишин Ю., 2011), педагогічні умовами ефективного формування соціальної компетентності майбутніх офіцерських кадрів у процесі професійної підготовки досліджувались Г. Хлипавка (Хлипавка Г., 2018) та ін.

Аналіз сутності та структури організаційно-педагогічних (педагогічних) умов, які виокремлювали та обґрунтовували науковці, дав підстави для узагальнення, що при обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов потрібно звертати увагу на такі аспекти педагогічного процесу:

- формування мотивації у курсантів до професійної, навчальної діяльності;
- озброєння їх знаннями з предметного поля спеціальності;
- формування умінь і навичок професійної діяльності відповідно до результатів освітньо-професійних програм;
- формування навичок самоаналізу та самооцінки своєї діяльності.

Водночас, відмітимо, що близьким до нашого дослідження є наукові доробки О. Ходань, яка розглядаючи формування корпоративної культури майбутніх офіцерів у процесі педагогічного спілкування, описала та обґрунтувала педагогічні умови формування корпоративної культури майбутнього офіцера, як-от: «удосконалення змісту, методів і форм на основі особистісно-орієнтованого підходу; забезпечення самореалізації і самоактуалізації майбутнього офіцера; створення єдиного інформаційного середовища; педагогічна майстерність викладача; введення спецкурсу «Корпоративна культура офіцера» (Ходань О., 2010, с. 8–9).

Дослідниця формування корпоративної культури студентів університету К. Бровко також

займалася питаннями вивчення організаційно-педагогічних умов, які сприяють активному формуванню корпоративної культури здобувачів освіти. Серед таких вона виділяє: «формування в студентській групі соціо-культурного середовища, що активізує засвоєння студентами умінь і навичок корпоративної культури; педагогічна підтримка студентів у моральному самовизначенні, вияві корпоративної культури; конструювання корпоративного спрямування змісту навчання студентів; розвиток самоврядування для організації суб'єкт-суб'єктної корпоративної взаємодії студентів» (Бровко К., 2020а, с. 203).

Однак, проведення теоретичного аналізу наукових джерел з проблематики дослідження дає підстави стверджувати про відсутність комплексних наукових студій щодо виокремлення та обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій. В цьому руслі було проаналізовано низку нормативно-правових документів, Стандартів вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня (галузі знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону, спеціальності 253 Військове управління (за видами збройних сил), 255 озброєння та військова техніка (Стандарт вищої освіти України, 2018а; Стандарт вищої освіти України, 2018b), наявну практику підготовки МОЗСУ до професійної діяльності, зокрема в аспекті формування в них корпоративної культури засобами педагогічних технологій. За результатами такого аналізу визначено низку організаційно-педагогічних (педагогічних) умов формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій (близько 30). З метою виокремлення найбільш дієвих педагогічних умов формування корпоративної культури МОЗСУ було організовано експертне опитування науково-педагогічних працівників ВВНЗ. Підбір експертів відбувався на основі дотримання таких положень: компетентність у проблематиці дослідження; зацікавленість брати участь у науковому пошуку досліджуваної проблеми; об'єктивність. Всі експерти, які взяли участь в експертному опитуванні мали достатній досвід педагогічної діяльності, беруть участь у підготовці МОЗСУ. Відповідно до умов проведення експертного опитування, їм потрібно було шляхом ранжування (від 1 до 10) оцінити запропоновані педагогічні (організаційно-педагогічні) умови формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій, вибираючи найбільш дієві шляхом ранжування на їхню думку.

Опрацювання науково-педагогічних джерел, нормативно-правових актів в сфері освіти (і загальнодержавних, і відомчих), аналіз практики підготовки МОЗСУ, спостереження за освітнім процесом, врахування висновків експертного опитування дали підстави для виокремлення організаційно-педагогічних умов формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій, як-от:

- 1) спрямованість професійної підготовки на усвідомлену позитивну мотивацію курсантів до формування в них корпоративної культури засобами інтерактивних технологій;
- 2) активізація використання в процесі професійної підготовки МОЗСУ технології проблемного навчання, спрямованої на формування корпоративної культури;
- 3) інтегрування інформаційно-комунікаційних технологій в практику викладання освітніх компонентів ВВНЗ;
- 4) формування у курсантів навичок самоконтролю та саморефлексії сформованості корпоративної культури на основі використання тренінгової технології.

Перша організаційно-педагогічна умова – спрямованість професійної підготовки на усвідомлену позитивну мотивацію курсантів до формування в них корпоративної культури засобами інтерактивних технологій – має спрямування на формування аксіологічно-мотиваційного компонента сформованості корпоративної культури МОЗСУ.

Ми виходили із тієї позиції, що у курсантів має бути сформована міцна позиція щодо усвідомлення ними важливості корпоративної культури як професійної властивості для побудови коректних взаємин із іншими військовослужбовцями.

Друга організаційно-педагогічна умова – активізація використання в процесі професійної підготовки МОЗСУ технології проблемного навчання, спрямованої на формування корпоративної культури – передбачає спрямування на формування когнітивно-світоглядного компонента досліджуваного феномена.

Відповідно до цієї організаційно-педагогічної умови було зроблено припущення про те, що використання технології проблемного навчання буде якісно сприяти формуванню корпоративної культури крізь призму розвитку у курсантів когнітивного складника професійної підготовки.

Третя організаційно-педагогічна умова – інтегрування інформаційно-комунікаційних технологій в практику викладання освітніх компонентів ВВНЗ, що спрямована на формування діяльнісно-поведінкового компонента корпоративної культури МОЗСУ. Ми виходили із тієї позиції, що в основі сформованої корпоративної культури є вміння та навички її реалізації у практичній діяльності. У цьому контексті позитивний досвід виконання курсантами дій

професійної діяльності реалізується через застосування ними умінь та навичок корпоративності під час виконання завдань професійно орієнтованого характеру.

Четверта організаційно-педагогічна умова – формування у курсантів навичок самоконтролю та саморефлексії сформованості корпоративної культури на основі використання тренінгової технології – передбачає цілеспрямоване формування особистісно-рефлексивного компонента сформованості корпоративної культури МОЗСУ.

Самоконтроль та самокорекція відображають психологічний аспект професійної та освітньої діяльності – мета, форми, методи, засоби та ін. Їхнім предметом є суб'єкт такої активності, а зміст безпосередньо має спрямування на зміни та розвиток суб'єкта. В контексті реалізації цієї організаційно-педагогічної умови важливим видається забезпечення процесів самоконтролю та саморефлексії через участь курсантів у тренінговій діяльності, яка дає можливість їм усвідомити свою власну активність і визначити позитивні та негативні моменти в освітній діяльності, що дасть змогу в подальшій професійній діяльності адекватно реагувати на певні процеси у військовому колективі з позицій корпоративної культури.

Далі перейдемо до розкриття сутності структурно-функціональної моделі формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій. Оскільки модель є частиною методу моделювання, то її експериментальна перевірка має базуватися на дотриманні певних логічних правил, принципів щодо необхідності та достатності. Наразі низка науковців дають власні визначення сутності «моделі» та «моделювання». Так, у науковій візії І. Стаднічук (Стаднічук І., 2017), моделювання розглядається «як метод теоретичного й емпіричного пізнання дидактичних об'єктів та систем, який визначається відтворенням базових специфічних характеристик досліджуваного предмета чи процесу на схематичному спрощеному об'єкті (моделі)» (Стаднічук І. П., 2017.); О. Керницький (Керницький О., 2005) – розглядає модель «як діючий макет, що зображає (імітує) будь-які суттєві особливості оригіналу» (тут дослідник основну увагу звертає на властивостях об'єкта, що моделюється); на переконання дослідниці В. Гладкової «моделлю є штучно створений об'єкт (схема, фізична конструкція, знакові форми або формули, який «відображає і відтворює в більш простому й узагальненому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки і відносини між елементами цього об'єкта» (Гладкова В., 2017); С. Вітер (Вітер С., 2013) під моделюванням розуміє певний опис діяльності педагогічних працівників в контексті формування готовності здобувачів до майбутньої професійної діяльності.

Відповідно до наукових позицій вищезазначених дослідників вважаємо, що за допомогою експериментального дослідження в контексті методу моделювання, об'єктивно та логічно, дотримуючись принципів наукового пошуку, можна зреалізувати завдання щодо перевірки дієвості розробленої структурно-функціональної моделі в контексті підтвердження або спростування. Загалом аналіз наукових джерел з питань моделювання освітніх процесів дає підстави стверджувати, що це питання знайшло своє відображення в наукових результатах діяльності багатьох дослідників з проблем професійної освіти. В цих дослідженнях іде мова про загальні вимоги до побудови моделей, їх зміст, структуру, функціональність та дієвість, загалом зазначено про дидактичні, організаційні, методичні, процесуальні вимоги до побудови таких моделей.

З огляду до вищезазначеного, запропонована структурно-функціональна модель формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій логічно поєднується в усіх аспектах професійної підготовки фахівців у ВВНЗ (через соціальне замовлення, мету та завдання такої підготовки, методологічні підходи та принципи професійної підготовки, обов'язкові освітні компоненти, військові освітні компоненти, методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій, перелік педагогічних технологій, які доцільно використовувати при підготовці курсантів, а також компоненти, критерії рівні та результат сформованості корпоративної культури, і звісно крізь призму виокремлених та обґрунтованих організаційно-педагогічних умов формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій), що в кінцевому випадку дасть змогу забезпечити досягнення цілей моделювання, продіагностувати отримані результати та сформує належний рівень корпоративної культури курсантів.

Розроблена структурно-функціональна модель складається з 5 органічно поєднаних блоків.

Цільовий блок розглядаємо як важливий в контексті прогнозування очікуваного результату, який розкривається через соціальне замовлення суспільства та держави, яке орієнтує на підвищення якості професійної підготовки МОЗСУ. З огляду на соціальне замовлення суспільства на підготовку кадрів, нормативно-правові аспекти їх підготовки (Стандарти вищої освіти, освітньо-професійні програми підготовки фахівців в галузі 25 Воєнної науки, національна безпека, безпека державного кордону), навчальні та робочі програми освітніх компонентів), визначається мета моделювання досліджуваного процесу, а саме – формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій.

Відповідно мету спроектованої моделі було конкретизовано у завданнях:

- формування ціннісних орієнтацій на майбутню професійну діяльність в контексті дотримання корпоративної культури у військовому колективі;
- забезпечення якісного формування корпоративної культури МОЗСУ, що відповідає сучасним вимогам ЗСУ;
- створення ефективної системи формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій, що забезпечить високий рівень професіоналізму, морально-психологічної стійкості, готовності до виконання службових обов'язків.

Окрім того, відмітимо, що мету запропонованої моделі також розглядаємо у сенсі моніторингу результатів сформованості корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій.

Теоретико-методологічний блок моделі містить методологічні підходи до формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій (компетентнісний, гносеологічний, діяльнісний, акмеологічний, аксіологічний, особистісно-творчий, технологічний, інформатичний, системний, культурологічний, феноменологічний, антидевіантний, антикризовий, ситуаційний), а також принципи, на яких базується організація освітнього процесу в контексті формування корпоративної культури курсантів: загальнодидактичні, систематичності та послідовності, свідомості та активності, оптимальності, професійної спрямованості, особистісної орієнтації, культуровідповідності, інформативності.

Змістовий блок структурно-функціональної моделі містить у собі освітні компоненти професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ. Відмітимо, що попри те, що в окремих ВВНЗ назви освітніх компонентів певним чином відрізняються, проте їх змістове наповнення, а також очікувані результати навчальної діяльності є схожими, оскільки відповідають тим компетентностям та результатам навчання, які визначені Стандартами вищої освіти галузі знань 25 Воєнні науки, державна безпека, безпека державного кордону. А тому до цього блоку увійшли дисципліни обов'язкові (циклу загальної підготовки та професійної підготовки), військові компоненти освітньо-професійної програми. Окрім того, змістовий модуль структурно-функціональної моделі було забезпечено через реалізацію методичних рекомендацій науково-педагогічним працівникам ВВНЗ щодо використання педагогічних технологій для формування корпоративної культури МОЗСУ.

Організаційно-процесуальний блок структурно-функціональної моделі представлено формами (лекції, семінари, практичні заняття та тренування, тренажерна підготовка, вивчення військової історії та традицій, проведення ритуалів та церемоній, спортивні та культурні заходи, бесіди, дискусії, тренінги, військові навчання та маневри), методами (створення проблемних ситуацій, інтерактивні методи, кейс-стаді, дискусії та дебати, мозковий штурм, метод проєктів, тренінги особистісного зростання, тестування, практичні завдання, спостереження, самооцінювання діяльності) та педагогічними технологіями (технологія симуляційного навчання; технологія проблемного навчання; інформаційно-комунікаційні технології; технологія інтерактивного навчання; тренінгова технологія), які, на нашу думку, найбільше сприяють ефективному формуванню корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій. Окрім того, цьому твердженню є обґрунтування в руслі проаналізованих науково-педагогічних, психологічних, методичних праць, аналізу досвіду роботи ВВНЗ з окресленого питання (анкетування, спостереження, бесіди із науково-педагогічними працівниками, курсантами, діючими офіцерами), які, зокрема під час анкетування, мова про яке йшла вище, виокремлювали форми і методи роботи, а також педагогічні технології, які є інноваційними з погляду на формування корпоративної культури МОЗСУ.

Результативний блок структурно-функціональної моделі має призначення моніторингу, корекції та оцінювання дієвості розробленої структурно-функціональної моделі. Він містить компоненти (аксіологічно-мотиваційний, когнітивно-світоглядний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-рефлексивний), критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний), а також рівні сформованості корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій (високий, достатній, середній, низький), та результат – позитивна динаміка сформованості корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій.

Висновки / Conclusions. З огляду на все вищезазначене, висновковуємо, що розробка, обґрунтування сутності структурно-функціональної моделі формування корпоративної культури МОЗСУ засобами педагогічних технологій та її впровадження в освітній процес ВВНЗ із дотриманням організаційно-педагогічних умов дасть змогу якісно підвищити ефективність підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ.

Здійснений теоретичний аналіз проблематики моделювання освітніх процесів дав підстави стверджувати, що його використання забезпечує можливість трансформації розроблених теоретичних аспектів формування корпоративної культури курсантів засобами педагогічних

технологій в практику підготовки у ВВНЗ.

Перспективами подальших досліджень в цьому напрямі вважаємо розкриття сутності формування корпоративної культури майбутніх офіцерів крізь призму використання інноваційних педагогічних технологій, а також використання зарубіжного досвіду формування корпоративної культури майбутніх офіцерів в практиці роботи вітчизняних ВВНЗ.

Список використаних джерел і літератури:

Бойко, О. В. (2005). *Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління*. (Дис. ... канд. пед. наук). Київ. [in Ukrainian]

Бровко, К. А. (2020а). *Формування корпоративної культури студентів у освітньому середовищі університету*. (Дис. д-ра філософії). Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ. [in Ukrainian]

Буцик, І. М. (2019). Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців агроінженерії (на прикладі вивчення сільськогосподарських машин). *Освітній простір України, 15*, 73–80. [in Ukrainian]

Вітер, С. А. (2013). Модель формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки. *Педагогічна освіта: теорія і практика, 14*, 219–224. [in Ukrainian]

Гладкова, В. М. (2007). *Основи акмеології*. Львів: Новий Світ. [in Ukrainian]

Гончаренко, С. (1997). *Український педагогічний словник*. Київ. [in Ukrainian]

Єжова, О. О. (2014). Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер.: Психолого-педагогічні науки, 3*, 39–43. [in Ukrainian]

Захарчишин, Ю. М. (2011). Педагогічні умови підготовки офіцерів Збройних Сил України до соціокультурної діяльності в миротворчих місіях. (Автореф. дис. канд. пед. наук.). Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир. [in Ukrainian]

Ільчишин, Я. В. (2018). *Організаційно-педагогічні умови виховання професійного обов'язку майбутніх фахівців цивільного захисту*. (Автореф. дис. канд. пед. наук.). Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця. [in Ukrainian]

Керницький, О. М. (2005). *Методика формування психологічної готовності курсантів-льотчиків до льотної діяльності*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук.). Харків. [in Ukrainian]

Литвин, А. В. (2014). Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів: СПОЛОМ. [in Ukrainian]

Маковський, О. К. (2002). *Формування лідерських якостей майбутніх офіцерів*. (Автореф. дис. канд. пед. наук.). Національна академія Прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький. [in Ukrainian]

Міршук, О. Є. (2014). Теоретичне обґрунтування технології формування педагогічної компетентності магістрів військово-соціального управління в процесі професійної підготовки. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти, 45*, 87–94. [in Ukrainian]

Подтергера, Є. М. (2005). Визначення організаційно-педагогічних умов професійної підготовки офіцерів запасу. *Наука і освіта, 7–8*, 135–173. [in Ukrainian]

Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 253 «Військове управління (за видами збройних сил)» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. (2018). Наказ МОН України № 1168 від 29.10.2018 р. Взято з <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchovi.Osvity/Zatverdzeni.Standarty/01/31/253-Viysk.upr-bak.31.01.22.pdf> [in Ukrainian]

Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 255 «Озброєння та військова техніка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. (2018). Наказ МОН України № 1341 від 05.12.2018 р. Взято з <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchovi.Osvity/Zatverdzeni.Standarty/01/31/255-Ozbr.ta.viysk.tekhn-bak.31.01.22.pdf> [in Ukrainian]

Стаднійчук, І. П. (2017). Формування технічної компетентності техніків-механіків у процесі професійної підготовки в аграрних коледжах. (Дис. ... канд. пед. наук.). Київ. [in Ukrainian]

Хлипавка, Г. Г. (2018). Педагогічні умови формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України в процесі професійної підготовки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Педагогіка та психологія, 1 (7)*, 124–129. [in Ukrainian]

Ходань, О. Л. (2010). *Формування корпоративної культури майбутніх офіцерів у процесі педагогічного спілкування*. (Дис. канд. пед. наук.). Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. Хмельницький. [in Ukrainian]

References:

Boiko, O. V. (2005). *Formuvannia hotovnosti do upravlinskoj diialnosti u maibutnix mahistriv viiskovo-sotsialnoho upravlinnia* [Formation of Readiness for Managerial Activity in Future Masters of Military-Social Management]. (Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian]

Brovko, K. A. (2020a). *Formuvannia korporatyvnoi kultury studentiv u osvitnomu seredovyshchi universytetu* [Formation of Corporate Culture of Students in the Educational Environment of the University]. (PhD thesis). Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. Kyiv. [in Ukrainian]

Butsyk, I. M. (2019). *Obgruntuvannia orhanizatsiino-pedahohichnykh umov formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnix fakhivtsiv ahroinzhenerii (na prykladi vyvchennia silskohospodarskykh mashyn)* [Substantiation of Organizational and Pedagogical Conditions for the Formation of Research Competence of Future Specialists in Agricultural Engineering (Using the Example of Studying Agricultural Machinery)]. *Osvitnii prostir Ukrainy – Educational Space of Ukraine, 15*, 73–80. [in Ukrainian]

Viter, S. A. (2013). Model formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti molodshykh spetsialistiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Model for the Formation of Economic Competence of Junior Specialists in the Process of Professional

Training]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice*, 14, 219–224. [in Ukrainian]

Hladkova, V. M. (2007). *Osnovy akmeolohii [Fundamentals of Acmeology]*. Lviv: Novyi Svit. [in Ukrainian]

Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]*. Kyiv. [in Ukrainian]

Yezhova, O. O. (2014). Sutnist orhanizatsiino-pedahohichnykh umov pedahohichnoho protsesu [The Essence of Organizational and Pedagogical Conditions of the Pedagogical Process]. *Naukovi zapysky [Nizhynskoho derzhavnogo universytetu im. Mykoly Hoholia]. Ser.: Psykholoho-pedahohichni nauky – Scientific Notes [Nizhyn State University named after Mykola Hogo]. Ser.: Psychological and Pedagogical Sciences*, 3, 39–43. [in Ukrainian]

Zakharchyshyn, Yu. M. (2011). *Pedahohichni umovy pidhotovky ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy do sotsiokulturnoi diialnosti v myrotvorchyykh misiakh [Pedagogical Conditions for Training Officers of the Armed Forces of Ukraine for Socio-Cultural Activity in Peacekeeping Missions]*. (Candidat's thesis abstract.). Zhytomyrskiy derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. Zhytomyr. [in Ukrainian]

Ichyshyn, Ya. V. (2018). *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykhovannia profesiinoho oboviazku maibutnikh fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu [Organizational and Pedagogical Conditions for Educating the Professional Duty of Future Civil Defense Specialists]*. (Candidat's thesis). Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia. [in Ukrainian]

Kernytskyi, O. M. (2005). *Metodyka formuvannia psykholohichnoi hotovnosti kursantiv-lotchykiv do lotnoi diialnosti [Methodology for the Formation of Psychological Readiness of Cadet Pilots for Flight Activities]*. (Candidat's thesis). Kharkiv. [in Ukrainian]

Lytvyn, A. V. (2014). *Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy»: na dopomohu zdobuvacham naukovoho stupenia [Methodological Principles of the Concept of «Pedagogical Conditions»: to Help Applicants for a Scientific Degree]*. Lviv: SPOLOM. [in Ukrainian]

Makovskiy, O. K. (2002). *Formuvannia liderskykh yakosti maibutnikh ofitseriv [Formation of Leadership Qualities of Future Officers]*. (Candidat's thesis). Natsionalna akademiia Prykordonnykh viisk Ukrainy im. Bohdana Khmelnytskoho. Khmelnytskyi. [in Ukrainian]

Mirshuk, O. Ye. (2014). Teoretychne obruntuvannia tekhnolohii formuvannia pedahohichnoi kompetentnosti mahistriv viiskovo-sotsialnoho upravlinnia v protsesi profesiinoy pidhotovky [Theoretical Substantiation of the Technology of Forming Pedagogical Competence of Masters of Military-Social Management in the Process of Professional Training]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering-pedagogical education*, 45, 87–94. [in Ukrainian]

Podterhera, Ye. M. (2005). Vyznachennia orhanizatsiino-pedahohichnykh umov profesiinoy pidhotovky ofitseriv zapasu [Determination of Organizational and Pedagogical Conditions for Professional Training of Reserve Officers]. *Nauka i osvita – Science and Education*, 7–8, 135–173. [in Ukrainian]

Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 253 «Viiskove upravlinnia (za vydamy zbroinykh syl)» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [On approval of the higher Education Standard in Specialty 253 «Military management (by types of armed forces)» for the First (Bachelor's) Level of Higher Education]. (2018). Nakaz MON Ukrainy № 1168 vid 29.10.2018 r. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchoyi.Osvity/Zatverdzeni.Standarty/01/31/253-Viysk.upr-bak.31.01.22.pdf> [in Ukrainian]

Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 255 «Ozbroiennia ta viiskova tekhnika» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [On Approval of the Higher Education Standard in Specialty 255 «Weapons and Military Equipment» for the First (Bachelor's) Level of Higher Education]. (2018). Nakaz MON Ukrainy № 1341 vid 05.12.2018 r. Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/2022/Standarty.Vyshchoyi.Osvity/Zatverdzeni.Standarty/01/31/255-Ozbr.ta.viysk.tekhn-bak.31.01.22.pdf> [in Ukrainian]

Stadniichuk, I. P. (2017). *Formuvannia tekhnichnoi kompetentnosti tekhniv-mekhaniv u protsesi profesiinoy pidhotovky v ahrarnykh koledzhakh [Formation of Technical Competence of Mechanical Technicians in the Process of Professional Training in Agricultural Colleges]*. (Candidat's thesis). Kyiv. [in Ukrainian]

Khlypavka, H. H. (2018). *Pedahohichni umovy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv sluzhby tsyvilnoho zakhystu Ukrainy v protsesi profesiinoy pidhotovky [Pedagogical Conditions for the Formation of Social Competence of Future Officers of the Civil Protection Service of Ukraine in the Process of Professional Training]*. *Naukovyi visnyk Mukachevskoho derzhavnogo universytetu. Ser.: Pedahohika ta psykholohiia – Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Ser.: Pedagogy and Psychology*, 1 (7), 124–129. [in Ukrainian]

Khodan, O. L. (2010). *Formuvannia korporativnoi kultury maibutnikh ofitseriv u protsesi pedahohichnoho spilkuvannia [Formation of Corporate Culture of Future Officers in the Process of Pedagogical Communication]*. (Candidat's thesis). Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni Bohdana Khmelnytskoho. Khmelnytskyi. [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «03» вересня 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «27» вересня 2024 р.

Селюк Володимир – доцент кафедри загальновійськових дисциплін Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

Seliuk Volodymyr – Assistant Professor of the Department of Combined Military Disciplines of Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technology

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Селюк, В. (2024). Організаційно-педагогічні умови та структурно-функціональна модель формування корпоративної культури майбутніх офіцерів Збройних Сил України засобами педагогічних технологій. *Педагогічний дискурс*, 36, 20–27. doi: 10.31475/ped.dys.2024.36.03.

Seliuk, V. (2024). Organizational and Pedagogical Conditions and Structural and Functional Model of Forming the Corporate Culture of Future Officers of the Armed Forces of Ukraine Using Pedagogical Technologies. *Pedagogical Discourse*, 36, 20–27. doi: 10.31475/ped.dys.2024.36.03.

УДК 37.01:373.3(47)

UDC 37.01:373.3(47)

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.04](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.04)

ТЕТЯНА ЗУЗЯК,

*доктор педагогічних наук, професор
(Україна, Вінниця, Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32)*

TETIANA ZUZIAK,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
(Ukraine, Vinnytsia, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University, Ostrozko St., 32)*

ORCID: [0000-0002-5437-0272](https://orcid.org/0000-0002-5437-0272)

**Розвиток народної освіти в Подільській губернії на межі XIX – XX століть:
від церковнопарафіяльних до земських шкіл**

**Development of Popular Education in the Podillia Governorate at the Turn of the 19th and
20th Centuries: From Parish Schools to Zemstvo Schools**

У статті досліджено процес розвитку освіти в Україні в XIX столітті, що був тісно пов'язаний із соціально-політичними змінами в межах Російської імперії. Акцентовано увагу на ключових етапах реформування освітньої системи, зокрема на реформах 1803 і 1864 років, що призвели до значного розширення мережі початкових та середніх шкіл. Водночас, з'ясовано, що багато навчальних закладів функціонували за застарілими програмами, а матеріальна база залишалася слабкою. На прикладі Подільської губернії проаналізовано діяльність церковнопарафіяльних шкіл, які стали основними освітніми установами, однак стикалися з численними труднощами, зокрема через відсутність кваліфікованих педагогів і недостатнє фінансування. Окремо висвітлено розвиток шкіл грамоти, які, незважаючи на свою обмежену роль, стали важливим етапом у забезпеченні початкової освіти на селі. Розглянуто також процес становлення земських шкіл після реформи 1911 року, що стали важливим кроком на шляху до створення сучасної освітньої системи в Україні.

Ключові слова: *освіта, Україна, XIX століття, реформи 1803 і 1864 років, церковнопарафіяльні школи, шкільна реформа, земські школи, шкільні програми, кваліфіковані педагоги, матеріальна база освіти.*

The development of education in Ukraine during the 19th century was deeply influenced by the socio-political changes within the Russian Empire, of which Ukraine was a part. This article explores the impact of educational reforms, particularly the reforms of 1803 and 1864, which significantly expanded the network of primary and secondary schools throughout the region. Despite these advancements, many educational institutions continued to operate with outdated curricula, relying on traditional teaching methods, and often suffered from inadequate resources, which hindered the quality of education.

Focusing on the Podolia Governorate as a case study, the article analyzes the role of parish schools, which became the primary educational institutions in rural areas. These schools, though widespread, faced numerous challenges, such as a shortage of qualified teachers, insufficient funding, and lack of proper infrastructure and teaching materials. As a result, the effectiveness of these institutions in providing quality education was often limited.

The article also examines the emergence of literacy schools in the mid-19th century. Although their scope was limited, these schools played a vital role in promoting basic literacy among the rural population, where formal schools were scarce. Their development was crucial in increasing educational access in remote areas, providing essential skills to the populace.

Furthermore, the article addresses the establishment of zemstvo schools following the 1911 reform. These schools were part of a broader movement aimed at decentralizing education and improving its accessibility, particularly in rural regions. Zemstvo schools were an important step towards modernizing the Ukrainian education system and contributed to the formation of a more structured and comprehensive educational framework.

By analyzing these stages of educational reform, the article illustrates both the progress and challenges faced by Ukraine's education system in the 19th century. Despite the numerous obstacles, these reforms laid the groundwork for the future development of modern education in Ukraine, offering valuable insights into the interplay between socio-political changes and educational transformation.

Keywords: *education, Ukraine, 19th century, reforms of 1803 and 1864, parish schools, educational*

reform, zemstvo schools, literacy schools, school curricula, qualified teachers, educational infrastructure, rural education, reform of 1911.

Вступ / Introduction. Дослідження розвитку народної освіти в Україні в кінці XIX – на початку XX століття є важливим для розуміння етапів становлення освітньої системи, яка формувалася в умовах соціально-політичних змін та впливу зовнішніх факторів. Особливо це стосується Подільської губернії, де освітня ситуація була складною через відсутність належних фінансових ресурсів, недостатнє забезпечення шкіл та низький рівень освіти серед широких верств населення. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вивчення історичних процесів, що впливали на становлення освітніх інститутів, а також на зусилля місцевої інтелігенції і громадських організацій щодо забезпечення доступу до освіти. Визначення етапів розвитку шкільної освіти, впровадження реформ та створення нових типів навчальних закладів дозволяє глибше зрозуміти механізми розвитку народної освіти в умовах імперської політики та соціальних викликів того часу. У цьому контексті важливим є також вивчення ролі недільних шкіл і церковнопарафіяльних установ, які стали важливими елементами в освітній системі регіону, намагаючись задовольнити потреби населення в освіті, незважаючи на обмеження та труднощі.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою дослідження є аналіз процесів становлення і розвитку народної освіти на Поділлі в кінці XIX – на початку XX століття, зокрема у контексті освітніх реформ, функціонування церковнопарафіяльних шкіл, шкіл грамоти та інших навчальних закладів, що діяли в умовах Російської імперії. Основною метою є виявлення особливостей освітньої політики, впливу соціально-економічних і політичних чинників на розвиток освіти в регіоні, а також дослідження практичних зусиль місцевих громад і інтелігенції щодо забезпечення доступу до базових знань для широких верств населення.

Завданням дослідження є визначення основних етапів реформування народної освіти в Російській імперії, зокрема в Подільській губернії, а також вивчення ролі церковнопарафіяльних шкіл і шкіл грамоти в організації початкової освіти. Крім того, важливо оцінити вплив соціально-економічних факторів, таких як матеріальна база, фінансування і кадровий потенціал, на доступність та якість освіти в сільських і міських громадах. Не менш важливим є дослідження діяльності громадських організацій, зокрема української інтелігенції, в організації недільних шкіл та їх вплив на збереження національної культури. Завершальним завданням є аналіз ставлення населення до освіти, визначення проблем, які заважали її поширенню, та формулювання висновків про роль народної освіти в соціальних і культурних процесах того часу.

Методи / Methods. Для вивчення проблеми розвитку народної освіти на Поділлі в кінці XIX – на початку XX століття в дослідженні застосовувалося кілька основних методів, що дозволяють отримати комплексне розуміння цієї теми. Серед них найбільш важливими є метод історичного аналізу, порівняльний метод, метод джерелознавства та статистичного аналізу.

Метод історичного аналізу є основним у вивченні розвитку народної освіти в Подільській губернії, оскільки дозволяє простежити етапи еволюції освітньої системи через призму соціально-економічних, політичних та культурних змін того часу. Цей метод дає змогу оцінити, як зміни в державній політиці, економіці та соціальних відносинах впливали на організацію та функціонування навчальних закладів. Зокрема, він допомагає визначити, як були впроваджені освітні реформи та як вони позначалися на реальному стані шкіл.

Порівняльний метод дозволяє порівняти різні типи навчальних закладів та освітніх установ, таких як церковнопарафіяльні школи, народні училища Міністерства народної освіти, а також оцінити їхні характеристики, програму та ефективність. Порівняння освітніх реформ в Україні та Російській імперії дозволяє виявити спільні риси та відмінності в підходах до організації освіти, а також оцінити вплив на освіту на рівні регіонів.

Метод джерелознавства є важливим для вивчення першоджерел, таких як звіти про стан шкіл, освітні програми, статуту та інші документи, що збереглися в архівах. Дослідження цих документів дає можливість зрозуміти не тільки офіційну політику щодо освіти, але й реальний стан навчальних закладів, виявити проблеми і труднощі, з якими стикалися школярі, вчителі та органи влади в процесі реалізації освітніх ініціатив.

Метод статистичного аналізу використовується для обробки кількісних даних про кількість шкіл, учнів, рівень фінансування освітніх установ. Цей метод дозволяє оцінити розвиток освітньої мережі на Поділлі, виявити географічні та соціальні диспропорції в доступі до освіти, а також аналізувати ефективність різних моделей шкільної освіти в контексті регіону.

Завдяки поєднанню цих методів, дослідження дозволяє отримати всебічне уявлення про стан народної освіти на Поділлі в кінці XIX – на початку XX століття, розкриваючи як соціально-економічні, так і культурні аспекти розвитку цього важливого суспільного інституту.

Результати / Results. Освіта в Україні у XIX столітті зазнала суттєвих змін, які були

обумовлені соціально-політичними процесами в Російській імперії, під владою якої перебували значна частина українських земель. Освіта була малодоступною для широких верств населення. Основними формами освіти залишалися церковнопарафіяльні та домашні школи грамоти, які надавали елементарні знання з читання, письма та релігії.

У 1803 р. відбулася низка освітніх реформ. Імператором Олександром I було затверджено «Попередні правила народної освіти,» які були розроблені Головним управлінням училищ та ухвалено закон про створення шкільних округів. Ці документи регулювали систему освіти в Російській імперії, включно з українськими землями. На основі цих «Правил...» впроваджувались чотири типи шкіл: парафіяльні, повітові, губернські (гімназії), університети. У парафіяльних школах, які відкривались при церковних парафіях навчання тривало 4-6 місяців у селах і близько одного року – у містах. Дітей навчали читати, писати, елементарним арифметичним діям, основам релігії. Було відкрито кілька гімназій і повітових шкіл. В усіх школах викладання загальноосвітніх предметів відбувалося виключно російською мовою.

Швидкий індустріальний розвиток, а також вимоги прогресивних сил суспільства змусили царський уряд здійснити нову реформу народної освіти. 19 липня 1864 р. затверджено «Положення про початкові народні училища,» згідно з яким усі початкові школи оголошувалися загальностановими і отримали нову назву – початкових народних училищ. До цих шкіл було віднесено початкові школи всіх відомств, міські та сільські училища, які утримувалися за рахунок різних джерел фінансування (казна, товариства, приватні особи). Вони почали працювати за єдиним планом та програмою. Адміністрування училищ поклали на новостворені повітові та губернські училищні ради, контроль за яким здійснювали попечителі у межах кожної губернії (Вороліс М., 2003, с. 35).

Позитивним наслідком освітньої реформи другої половини XIX століття в Південно-Західних губерніях російської імперії була можливість для місцевого населення самостійно створювати навчальні заклади. Активно включилися в створення шкіл нового типу власники поселень.

Відповідно до закону 1874 р. підпорядковувалися Міністерству народної освіти такі початкові навчальні заклади: парафіяльні школи, які перебували на утриманні місцевих громад та державної скарбниці; сільські училища різних назв і типів, що забезпечувалися коштом місцевих громад; народні училища, які створювали і утримували приватні особи. На території Подільської губернії, в зазначений період, шкіл відомства Міністерства народної освіти була незначна кількість. У 1882 році функціонувало 226 шкіл, в яких навчалось 12161 учень, а в 1884 – 257 шкіл і 13945 учнів (Сесак І., Мітін Г., 1996, с. 28–29).

Все ж основним типом школи у другій половині XIX – на початку XX ст. на Поділлі і в цілому у Правобережній Україні, була мережа початкових та середніх закладів православного відомства, що перебувала у віданні Училищної ради при Святішому Синоді. У губерніях такі школи підпорядковувалися єпископу та єпархіальній училищній раді. У парафіях за школи відповідали священники.

«Правилами для церковнопарафіяльних шкіл» від 1884 р. для однокласних (дворічних) шкіл передбачалося вивчення закону Божого, російської мови, церковного співу, церковнослов'янської грамоти, письма, арифметики, а в двокласних (чотирирічних) більш розширено вивчалися ті ж предмети та додавалось ще викладання історії церкви та Вітчизни, географія, лінійне креслення (Сесак І., Мітін Г., 1996, с. 68).

Церковнопарафіяльні школи працювала на засадах православ'я, тому діти, які належали до інших конфесій не мали змоги отримувати освіту, хоча були і виключення. Так, у Звіті про стан церковнопарафіяльних шкіл Подільської єпархії за 1884/1885 н.р. зазначено, що серед учнів було 341 дитина римо-католицького віросповідання, 15 іудейського, 1 розкольник. Учнів римо-католицького віросповідання на 73 особи більше, ніж в попередньому навчальному році. Цей показник мав дуже малий відсоток зростання. Так, у 1886/1887 н.р. учнів іншого віросповідання у школах православного відомства було лише 508.

В середині 80-х рр. активно відкриваються церковнопарафіяльні школи по всій губернії. У 1885 році з 1340 самостійних приходів шкіл не було тільки у 136. У 1885/1886 н.р. на Поділлі функціонувало 952 школи, 876 – церковнопарафіяльні, 71 школа грамотності, в яких навчалось 25396 учнів: 22363 хлопчиків та 1508 дівчаток. В порівнянні з попереднім навчальним роком шкіл збільшилось на 93, а учнів на 5256 (школи – 854, учні – 20026).

Таблиця 1

Кількість шкіл православного відомства у повітах губернії у 1884/1885 н.р.

№ з/п	Повіти	Приходи	Школи	Хлопчики	Дівчатка
1.	Балтський	165	120	3122	268
2.	Брацлавський	108	89	2376	145
3.	Вінницький	111	68	1782	150
4.	Гайсинський	110	101	3087	175
5.	Кам'янецький	122	62	1386	115
6.	Летичівський	82	62	1104	61
7.	Літинський	114	91	1968	175
8.	Могилівський	106	75	1793	84
9.	Ольгопільський	106	77	1313	138
10.	Проскурівський	94	70	1497	110
11.	Ушицький	108	53	1211	89
12.	Ямпільський	114	84	2140	107

У 1905–1906 н.р. в Подільській єпархії було 1375 однокласних церковнопарафіяльних шкіл: Кам'янецькому повіті – 127, Летичівському – 73, Проскурівському – 177, Ушицькому – 108. У 1908-1909 навчальному році 1704 таких шкіл: Балтський повіт – 237, Брацлавський – 145, Вінницький – 109, Гайсинський – 147, Кам'янецький – 148, Летичівський – 98, Літинський – 149, Могилівський – 116, Ольгопільський – 129, Проскурівський – 162, Ушицький – 132, Ямпільський – 132. Кількість цих шкіл збільшилась за рахунок переведення 312 шкіл грамоти в однокласні.

Двокласних церковнопарафіяльних шкіл у 1905-1906 навчальному році працювало 14, з них по 3 – у Вінницькому, Ольгопільському, Ямпільському, по 2 – у Гайсинському і Літинському, 1 – у Кам'янецькому повітах. 17 двокласних шкіл було у 1908-1909 навчальному році: Балтський повіт – 1, Вінницький – 1, Гайсинський – 3, Кам'янецький – 1, Літинський – 2, Могилівський – 1, Ольгопільський – 3, Ямпільський – 3. У 1910 році їх залишилось всього 11. Найбільша двокласна школа була Велико-Мечетинська у Балтському повіті, а найменша – Степанівська у Гайсинському (Мельник Е., Буравченко А., 2001, с. 318).

Єпархіальна училищна рада та керівництво єпархії мало всі необхідні інструменти для відкриття церковнопарафіяльних шкіл, але відкрити школу належного рівня на той час було не так просто. Серед чинників, які перешкоджали процесу розвитку освіти було слабе матеріальне забезпечення, відсутність приміщень та кваліфікованих кадрів, бідність селян та священників у деяких парафіях, віддаленість низки населених пунктів від центру парафій та подекуди супротив населення. Так, в звіті про стан церковнопарафіяльних шкіл Подільської єпархії за 1885/1886 н.р. зазначалось, що неможливо відкрити школи в селах, де є розкольники. Наприклад, у селі Петраші Летичівського повіту, Куренівка Ольгопольського повіту та в деяких селах Балтського повіту на межі з Херсонською єпархією, де проживають штунди.

Школи грамоти виникли ще у 60-х роках XIX ст. Вони були особливим осередком елементарної освіти, які відкривалися часто коштом селян, що прагнули дати своїм дітям необхідні початкові знання. За символічну плату наймали грамотного односельця, дяка чи відставного солдата, облаштовували, здебільшого в селянській хаті, приміщення і таким чином навчали дітей читанню молитов, письму та простим арифметичним діям. Такі школи засновувались у тих населених пунктах, де не було окремої парафії (селах, присілках, слободах, хуторах) (Перерва В., 2014, с. 118).

Школи грамоти не мали встановлених програм і працювали за програмами для однокласних церковнопарафіяльних шкіл, навчання в них було короткочасним і становило 10-15 навчальних місяців.

В «Правилах про церковнопарафіяльні школи» 1884 року вказувалось, що школи грамоти «...домашні селянські школи грамоти» які відкриваються у населених пунктах, що входять до парафії мали підлягати керівництву православного духовенства. Так змінився юридичний статус цих шкіл і вони зайняли найнижчу сходинку у мережі шкіл церковного відомства.

Ще одним царським циркуляром 4 травня 1891 року «Правила про школи грамоти» дозволено школам грамоти переходити до вищого типу шкіл (однокласних церковнопарафіяльних шкіл), що значно стимулювало їхню діяльність. Однак, духовенство не поспішало брати на себе відповідальність за функціонування погано матеріально забезпечених шкіл грамоти, тому такі школи часто існували напівлегально.

На початку 90-х років у Подільській губернії у 321 населеному пункті та 81 парафії шкіл не

було. У 1889/1890 навчальному році на Поділлі нараховувалось 1390 навчальних шкіл: 657 церковнопарафіяльних, 463 школи грамоти, 270 народних училищ Міністерства народної освіти (Отчет о состоянии..., 1891, с. 1–2). Переважна більшість населення шкільного віку Подільської губернії залишилися поза школами, яких не вистачало. Багато дітей не відвідували школу або не закінчували повного курсу навчання, через важкі матеріальні умови. Згідно з переписом населення 1897 р., відсоток письменних в Україні коливався від 15,5 до 27,9.

На кінець XIX ст. школи грамоти серед церковнопарафіяльних шкіл займали вагомe місце у Подільській губернії. Так, в 1996 році їх було навіть більше, як церковнопарафіяльних, а саме з 1188 церковнопарафіяльних шкіл 728 були школами грамоти.

Таблиця 2

Динаміка шкіл грамоти у Подільській єпархії

Єпархія	Школи грамоти					
	1884	1896	1900	1905	1907	1911
Подільська	28	728	259	283	312	7

На утримання такої кількості шкіл грамоти потрібні були чималі кошти. Так, у 1900 році з 484342 руб., що були витрачені на школи церковного відомства у Подільській губернії, з них на школи грамоти використано 125990 руб. У 1903 році вартість утримання 585 шкіл грамоти (18801 учень) становила 96336 руб. Проте, вартість навчання одного учня в школі грамоти була найменшою серед усіх типів шкіл. У 1902 році на навчання одного учня школи грамоти витрачалось 5 руб. 12 коп., учня церковнопарафіяльної школи – 6 руб. 37 коп., а на учня міністерського училища – 9 руб. 20 коп. (Отчет о состоянии..., 1886, с. 81).

Слід відзначити, що школи грамоти на Поділлі відігравали позитивну роль в поширенні елементарної початкової освіти, особливо у віддалених населених пунктах краю, але дуже низькою залишалась успішність учнів через брак кваліфікованих кадрів, відсутність підручників та іншого матеріального забезпечення. Ліквідація шкіл грамоти відбулась внаслідок того, що соціально-економічний розвиток країни вимагав більш освічених людей. Селяни прагнули вчити своїх дітей у школах з вищим освітнім рівнем (у міністерських, а пізніше у земських школах). Слабка матеріальна база цих шкіл, низький рівень викладання, невідповідність вчителів з мізерною заробітною платою, недостатній рівень підготовки учнів сприяли тому, що на засіданні Подільського губернського комітету в справах земського господарства у вересні 1907 було вирішено 312 шкіл грамоти перевести в однокласні церковнопарафіяльні школи з 1 вересня 1908 року. Так закінчилась історія школи грамоти в регіоні.

Згідно закону від 11 березня 1911 року на Правобережній Україні заведено повноцінне земське самоврядування. До цього періоду земським господарством займалися спеціальні комітети, які були створені влітку 1904 року. Як наслідок, до початку XX ст. земських шкіл на території Подільської губернії не було.

На початку своєї діяльності земські комітети вивчали стан освіти у губернії. Виділялися значні кошти на розвиток та організацію початкової освіти у церковнопарафіяльних школах та школах грамоти. Насамперед, зверталася увага на покращення освітнього рівня вчителів та їх матеріальне становище та забезпечення навчального процесу необхідними матеріалами. Щороку, на початку своєї діяльності (з 1904 року), Подільське земство виділяло церковним школам по 117 тис. руб., з яких близько 16 тис. руб. витрачали на школи грамоти.

З 1907 року земські комітети почали відкривати школи. Завдання стояло непросте – за два десятиліття необхідно було перейти до загальної початкової освіти, а 60% дітей губернії не мали змоги відвідувати школи. У 1906-1910 рр. при участі земських комітетів в Подільській губернії відкрито 12 двокласних і 210 однокласних шкіл.

Земства виділяли значні кошти на розвиток освіти і прагнули мати школи вищого рівня. Школи забезпечувалися фінансово, зміцнювалася їх матеріальна база, підбиралися більш кваліфіковані педагогічні кадри. Такі школи на Поділлі почали відкриватися з 1911 року і називалися земськими. Це був найкращий тип початкової школи і її найбільше обирали учні, переходячи з інших шкіл.

У 1911-1914 роках велося активне шкільне будівництво за кошти, які виділяли земства. За цей час, тільки у Вінницькому повіті збудовано 30 шкіл, у Кам'янецькому – 1912 року звели 12 шкіл та розширили приміщення трьох.

Для порівняння нагадаємо, що в кінці XIX ст. церковнопарафіяльні школи майже не мали власних приміщень і функціонували у пристосованих: в будинках псаломщиків або священників, в найманих тісних, холодних селянських хатах, і навіть в приміщеннях, призначених для сільських покарань, які чи не щодня відбувалися під час занять в школі.

Земські школи будувалися за новими проектами з каменю або цегли, під залізним дахом, мали підсобні приміщення та квартири для вчителів. Подільське губернське земство затвердило технічні та санітарно-гігієнічні вимоги до земських шкіл.

З появою земської школи народна освіта на Поділлі вийшла на новий рівень розвитку.

Крім вищезгаданих шкіл на Поділлі працювали ще і недільні школи. Щоб задовольнити народний потяг до освіти, ще в середині століття, передові громадські діячі України почали організовувати недільні школи для дорослих і молоді, які працювали безкоштовно у вихідні дні або вільний від роботи час. Проте, 10 червня 1862 р. царський уряд закрив такі осередки освіти. В 1864 р. недільні школи були відновлені, але діяли обмеження щодо їх функціонування. У другій половині XIX століття на Поділлі кількість таких шкіл значно зросла. Незважаючи на заборони та обмеження, українська інтелігенція намагалася зберегти національну культуру й освіту. Одним із важливих рухів стала діяльність громадських організацій, таких як «Громади», де українська інтелігенція пропагувала українську освіту та культуру серед народу. Саме недільні школи були важливими центрами поширення знань, в яких часто таємно викладали українською мовою.

Обговорення / Discussion. Отримані в ході дослідження результати дозволяють глибше зрозуміти розвиток народної освіти на Поділлі в кінці XIX – на початку XX століття та виявити важливі особливості організації навчального процесу в регіоні. Враховуючи дані статистичного аналізу, історичного порівняння та джерелознавства, можна зробити кілька важливих висновків, що допоможуть не тільки розширити знання про цей період, але й поставити нові питання для подальших досліджень.

Результати дослідження підтверджують, що на Поділлі, як і в інших регіонах Російської імперії, спостерігався процес централізації освітньої системи, проте рівень доступності та якості освіти значно варіювалися залежно від соціально-економічних і політичних умов. Одна з головних проблем, яку вдалося виявити, – це нестача кваліфікованих кадрів, а також нерівномірний розподіл шкіл, що призводило до обмеженого доступу до освіти в сільських та віддалених районах. Ці факти співвідносяться з висновками інших науковців, таких як Л. М. Розгонюк, яка зазначала, що навіть після проведення реформ у кінці XIX століття не вдалося забезпечити рівний доступ до освіти в усіх регіонах Російської імперії, і особливо в селах.

Іншим важливим результатом є розкриття ролі церковнопарафіяльних шкіл, які, хоча і були основною формою освіти для біднішого населення, але часто не могли забезпечити належний рівень знань через обмежені ресурси та вплив церковних установ. Це узгоджується з висновками В.А. Соколової, яка вказувала, що церковнопарафіяльні школи були важливими в умовах, коли державна система освіти не могла охопити всі верстви населення, але вони часто не відповідали вимогам часу щодо освітніх стандартів.

Також, наші результати свідчать про певну ефективність освітніх реформ, зокрема щодо введення обов'язкових навчальних програм і розширення мережі народних училищ. Однак ці зміни були частково обмежені через низький рівень фінансування та соціально-економічні труднощі, які виникали через бідність більшості населення. Це збігається з висновками О. П. Белої, яка відзначала, що навіть при наявності реформ система освіти часто не могла адаптуватися до потреб нижчих верств населення через недостатні державні інвестиції та кадрові проблеми.

Розбіжності між нашими результатами та результатами інших дослідників можуть бути пояснені кількома чинниками. По-перше, різниця в джерельній базі: у нашому дослідженні було використано багато нових архівних матеріалів, зокрема місцевих адміністративних звітів та неопублікованих документів, що дозволяє отримати більш детальну картину щодо конкретних проблем в освіті на Поділлі. По-друге, особливості географічного та соціального контексту: Поділля було специфічним регіоном з точки зору розподілу населення і доступу до освіти, що могло впливати на специфіку розвитку освітніх установ порівняно з іншими губерніями Російської імперії.

Отже, результати дослідження вносять важливі уточнення в розуміння процесу розвитку народної освіти на Поділлі, виявляючи як спільні тенденції, так і специфічні особливості цього регіону. Вони також підкреслюють, що, незважаючи на численні освітні реформи, система народної освіти на Поділлі залишалася недостатньо ефективною в умовах соціальної нерівності та обмежених фінансових можливостей місцевої влади.

Висновки / Conclusions. Дослідження розвитку народної освіти на Поділлі в кінці XIX – на початку XX століття дозволяє зробити кілька важливих наукових висновків. По-перше, було встановлено, що, незважаючи на проведення освітніх реформ, система народної освіти на Поділлі залишалася обмеженою як за кількісними, так і за якісними характеристиками. Однією з основних причин цього є соціально-економічна нерівність, бідність сільського населення та недостатнє фінансування з боку держави.

По-друге, значну роль у розвитку освіти на Поділлі відіграли церковнопарафіяльні школи, які,

хоч і були доступні для широких верств населення, не завжди відповідали сучасним вимогам щодо рівня знань та освітніх стандартів. Водночас, державні училища, хоч і мали певні переваги, часто стикалися з проблемами кадрового забезпечення та недостатнім матеріальним забезпеченням, що обмежувало їхню ефективність.

Також важливим результатом дослідження є висвітлення специфіки впливу адміністративних реформ на місцевий рівень, що дозволяє стверджувати, що освітні реформи часто не досягали своєї мети через низьку ефективність управлінських структур на місцях і слабку організаційну підтримку з боку центральної влади.

На основі отриманих результатів можна також зробити висновок, що Поділля мало свої характерні риси в контексті освітніх процесів в Російській імперії, які зумовлені географічними, соціальними та економічними умовами. Це свідчить про важливість регіонального підходу до аналізу історії освіти, оскільки локальні особливості часто мали значний вплив на ефективність загальноімперських реформ.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні впливу соціальних та політичних факторів на формування освітньої політики в окремих регіонах, зокрема на Поділлі. Зокрема, перспективним є аналіз конкретних освітніх установ на рівні губерній і міст, а також порівняння результатів освітніх реформ в різних частинах імперії. Оскільки дослідження показали наявність значних розбіжностей у реалізації реформ, подальше з'ясування причин цих розбіжностей дозволить більш точно оцінити ефективність освітніх реформ того часу.

Також є потреба у вивченні впливу громадських ініціатив та благодійних організацій на розвиток освіти, оскільки роль приватних інститутів у цей період була досить значною, а їхній вплив на освіту на Поділлі потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел і літератури:

Вороліс, М. Г. (2003). Церковнопарафіяльні школи на Поділлі в другій половині XIX ст. *Наукові записки Вінницького державного інституту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 5, 35–40. [in Ukrainian]

Сесак, І. В., & Мітін, Г. Д. (1996). *Освіта на Поділлі. У 2-х частинах. Частина 1. Початкові школи Поділля у другій половині XIX – на початку XX ст.* Київ-Печери, 28–29. [in Ukrainian]

Сесак, І. В., & Мітін, Г. Д. (1996). *Освіта на Поділлі. У 2-х частинах. Частина 2.* Київ-Печери, 68. [in Ukrainian]

Мельник, Е., & Буравченко, А. (2001). Стан церковнопарафіяльних шкіл на Поділлі (кінець XIX – початок XX ст.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки*, 5 (7), 318–322. [in Ukrainian]

Перерва, В. С. (2014). *Церковні школи в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.): забутий світ.* Біла Церква: Видавець Пшонківський О.В. [in Ukrainian]

Отчет о состоянии церковноприходских школ Подольской епархии за 1889-1890 учебный год. (1891). *Подольские епархиальные ведомости.* Каменец-Подольск: Типография Подольского губернского правления. [in russian]

Державний архів Хмельницької області. (1889). Ф. 429. Оп. 1. Спр. 336. [in Ukrainian]

Отчет о состоянии церковноприходских школ Подольской епархии за 1884-1885 учебный год. (1886). *Подольские епархиальные ведомости.* Каменец-Подольск: Типография Подольского губернского правления. [in russian]

Отчет о состоянии церковноприходских школ Подольской епархии за 1885-1886 учебный год. (1887). *Подольские епархиальные ведомости.* Каменец-Подольск: Типография Подольского губернского правления. [in russian]

References:

Vorolis, M. H. (2003). Tserkovnoparafiialni shkoly na Podilli v druhii polovyni KhIKh st. [Church-Parish Schools in Podillia in the Second Half of the 19th Century]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho instytutu im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorii – Scientific Notes of the Vinnytsia State Institute named after Mykhailo Kotsiubynskyyi. Series: History*, 5, 35–40. [in Ukrainian]

Sesak, I. V., & Mitin, H. D. (1996). *Osvita na Podilli. U 2-kh chastynakh. Chastyna 1. Pochatkovi shkoly Podillia u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st. [Education in Podillia. In 2 Parts. Part 1. Primary Schools in Podillia in the Second Half of the 19th – Early 20th Centuries].* Kyiv-Pechery, 28–29. [in Ukrainian]

Sesak, I. V., & Mitin, H. D. (1996). *Osvita na Podilli. U 2-kh chastynakh. Chastyna 2 [Education in Podillia. In 2 Parts. Part 2].* Kyiv-Pechery, 68. [in Ukrainian]

Melnyk, E., & Buravchenko, A. (2001). Stan tserkovnoparafiialnykh shkil na Podilli (kinets XIX – pochatok XX st.) [The State of Parish Schools in Podillia (Late 19th – Early 20th Centuries)]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu: istorychni nauky – Scientific Works of the Kamianets-Podilskyyi State Pedagogical University: Historical Sciences*, 5 (7), 318–322. [in Ukrainian]

Pererva, V. S. (2014). *Tserkovni shkoly v Ukraini (kinets XVIII – pochatok XX st.): zabutyi svit [Church Schools in Ukraine (Late 18th – Early 20th Centuries): a Forgotten World].* Bila Tserkva: Vydavets Pshonkivskyyi O.V. [in Ukrainian]

Otchet o sostoyanii cerkovnoprixodskikh shkol Podol'skoj eparxii za 1889-1890 uchebny'j god [Report on the State of Parish Schools in the Podillia diocese for the 1889-1890 Academic Year]. (1891). *Podoliskie eparxial'ny'e vedomosti – Podolsk Parish Records*. Kamenets-Podol'sk: Tipografiya Podol'skogo gubernskogo pravleniya. [in russian]

Derzhavnyi arkhiv Khmelnytskoi oblasti [State Archive of the Khmelnytskyi region]. (1889). F. 429. Op. 1. Spr. 336. [in Ukrainian]

Otchet o sostoyanii cerkovnoprixodskikh shkol Podol'skoj eparxii za 1884-1885 uchebny'j god [Report on the State of Parish Schools in the Podillia diocese for 1884-1885 Academic Year]. (1886). *Podoliskie eparxial'ny'e vedomosti – Podolsk Parish Records*. Kamenets-Podol'sk: Tipografiya Podol'skogo gubernskogo pravleniya. [in russian]

Otchet o sostoyanii cerkovnoprixodskikh shkol Podol'skoj eparxii za 1885-1886 uchebny'j god [Report on the State of Parish Schools in the Podillia diocese for 1885-1886 Academic Year]. (1887). *Podoliskie eparxial'ny'e vedomosti – Podolsk Parish Records*. Kamenets-Podol'sk: Tipografiya Podol'skogo gubernskogo pravleniya. [in russian]

Дата надходження статті: «06» вересня 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «01» жовтня 2024 р.

Зузяк Тетяна – декан факультету мистецтв і художньо-освітніх технологій Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор

Zuziak Tetiana – Dean of the Faculty of Arts and Art Educational Technologies of Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Цитуйте цю статтю як:

Зузяк, Т. (2024). Розвиток народної освіти в Подільській губернії на межі XIX – XX століть: від церковнопарафіяльних до земських шкіл. *Педагогічний дискурс*, 36, 28–35. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.04](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.04).

Cite this article as:

Zuziak, T. (2024). Development of Popular Education in the Podillia Governorate at the Turn of the 19th and 20th Centuries: From Parish Schools to Zemstvo Schools. *Pedagogical Discourse*, 36, 28–35. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.04](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.04).

УДК 613.96:613.72:312

UDC 613.96:613.72:312

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.05](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.05)

ВІКТОР ШИНКАРУК,

старший викладач

*(Україна, Хмельницький, Національна академія
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, вул. Шевченка, 46)*

VIKTOR SHYNKARUK,

Senior Lecturer

*(Ukraine, Khmelnytskyi, Bohdan Khmelnytskyi
National Academy of the State Border Guard
Service of Ukraine, Shevchenko St., 46)*

ORCID: [0000-0002-1317-8225](https://orcid.org/0000-0002-1317-8225)

**Педагогічні умови адаптивної фізичної підготовки військових,
що отримали поранення**

Pedagogical Conditions of Adaptive Physical Training of Injured Military Servants

Стаття присвячена аналізу досвіду і практичних прикладів адаптивної фізичної підготовки військових, зокрема поранених під час бойових дій. Розглянуто успішні програми адаптивної фізичної підготовки в Україні та за кордоном, що сприяють відновленню фізичних можливостей і поліпшенню психологічного стану військовослужбовців. Описано вплив таких програм на функціональне відновлення, а також позитивний ефект психологічної реабілітації для військових. Проаналізовано відгуки учасників реабілітаційних програм та визначено проблеми та перспективи розвитку адаптивної фізичної підготовки. Підкреслено важливість інтеграції інноваційних технологій, новітніх методик і мультидисциплінарного підходу для створення ефективних програм адаптації та реабілітації. Виявлені основні проблеми, такі як недоліки в існуючих програмах і обмеження ресурсів, що необхідно врахувати для вдосконалення адаптивної фізичної підготовки для військових.

Ключові слова: *адаптивна фізична підготовка, реабілітація, поранені військові, психологічна підтримка, реабілітаційні програми, функціональне відновлення.*

The article is devoted to the analysis of the experience and practical examples of adaptive physical training of the military, in particular, wounded during combat operations. The relevance of the problem of adaptive physical training is due not only to the significant number of wounded military personnel, but also to the need to create effective methods that allow restoring not only physical, but also psychological resources of the individual. Existing approaches to physical rehabilitation are largely focused on the general principles of rehabilitation, however, adaptation to specific injuries and wounds requires individualized and comprehensive programs. Military injuries can vary from minor injuries to serious injuries, such as loss of a limb, spinal cord injury, traumatic brain injury, which require not only medical, but also pedagogical efforts to restore their physical capabilities.

Methodological approaches to the organization of adaptive physical training should be based on the principles of individualization and progressiveness. Selection and correction of exercises for different categories of wounded is the basis for creating effective rehabilitation programs. An important condition is to take into account the type of injury, physical capabilities and psychological state of the soldier. Successful adaptive physical training programs in Ukraine and abroad are considered, which contribute to the restoration of physical capabilities and improvement of the psychological state of military personnel. The impact of such programs on functional recovery, as well as the positive effect of psychological rehabilitation for the military, are described. The responses of rehabilitation program participants were analyzed and the problems and prospects for the development of adaptive physical training were identified. The importance of integrating innovative technologies, new methods, and a multidisciplinary approach to create effective adaptation and rehabilitation programs was emphasized. The main problems, such as shortcomings in existing programs and resource limitations, were identified that need to be taken into account to improve adaptive physical training for the military.

Key words: *adaptive physical training, rehabilitation, wounded soldiers, psychological support, rehabilitation programs, functional recovery.*

Вступ / Introduction. Актуальність адаптивної фізичної підготовки зумовлена значною кількістю поранених військових і потребою у розробці методик, що відновлюють як фізичні, так і психологічні ресурси. Сучасні підходи здебільшого базуються на загальних принципах реабілітації, проте ефективне відновлення потребує індивідуальних і комплексних програм, адаптованих до специфіки травм.

Однією з сучасних проблем є недостатня ефективність традиційних підходів до фізичної реабілітації військових. Багато програм адаптивної фізичної підготовки досі не враховують специфіку травм і поранень, а також індивідуальні потреби кожного пораненого. Це обумовлено відсутністю єдиних національних або міжнародних стандартів для адаптивної фізичної підготовки, що, в свою чергу, призводить до фрагментації підходів до реабілітації та недосконалості методик, що використовуються. Відсутність спеціалізованих педагогічних умов для адаптації програм тренувань до конкретних потреб кожного пораненого значно знижує ефективність відновлення фізичної працездатності.

Багато досліджень і публікацій, які стосуються реабілітації поранених військових, фокусуються в основному на медичних аспектах, залишаючи поза увагою педагогічні умови та методики, які безпосередньо впливають на ефективність відновлення. Психологічному стану військових, що пережили травму, також не завжди приділяється достатньо уваги, хоча мотивація та психологічна підтримка є надзвичайно важливими для успіху адаптивної фізичної підготовки. Деякі дослідження вказують на важливість індивідуального підходу в реабілітації, однак ці підходи часто не отримують достатнього розвитку через відсутність належних педагогічних ресурсів і спеціалістів.

Аналіз останніх досліджень в галузі адаптивної фізичної підготовки свідчить про значну увагу, яку надають як вітчизняні, так і міжнародні вчені різним аспектам цієї проблеми. Українські дослідники Т. Куцевич та С. Трачук, у своїй роботі «Нормативні основи сучасної системи фізичного виховання різних груп населення України» (2017) розглядають базові принципи фізичного виховання, що можуть бути адаптовані для осіб з обмеженими фізичними можливостями, зокрема й військових, що отримали поранення. Вони пропонують чітке визначення нормативних засад для фізичної підготовки в Україні, які б враховували особливості фізіологічного стану осіб з інвалідністю, зокрема поранених військовослужбовців. Педагогічні технології інклюзивного навчання розглядає А. Василюк (2020). Роботи таких авторів, як Н. Пангелова та С. Власова у статті «Зарубіжний досвід організації фізичного виховання в загальноосвітніх школах» (2015) дають змогу зробити висновки про доцільність перенесення зарубіжного досвіду в контекст військової реабілітації. Вони зосереджуються на системах фізичного виховання в школах, адаптованих до потреб учнів з різними рівнями фізичної підготовки, що є важливим у створенні умов для адаптації поранених військових до фізичних навантажень у реабілітаційних центрах.

Попри численні наукові дослідження та публікації, залишаються відкритими низка питань, які потребують подальшого вивчення. Зокрема, це питання розробки ефективних педагогічних умов для адаптації фізичних навантажень з урахуванням індивідуальних особливостей військових, а також створення оптимальних методичних рекомендацій для педагогів, які займаються реабілітацією поранених військових.

Мета та завдання / Aim and Tasks: Розробка педагогічних умов адаптивної фізичної підготовки військових, що отримали поранення, з акцентом на індивідуалізацію підходів до фізичних навантажень, врахування психологічних і соціальних аспектів реабілітації, а також удосконалення існуючих методик тренувань.

Методи / Methods. У статті застосовувалися різноманітні методи дослідження, спрямовані на вивчення впливу педагогічних умов адаптивної фізичної підготовки військових, які отримали важкі поранення. Основними методами були аналіз літературних джерел, емпіричні дослідження, обробка даних і порівняльний аналіз.

Результати / Results. Педагогічні умови ефективної адаптивної фізичної підготовки є ключовими для успішної реабілітації військових, що отримали поранення, і повернення їх до фізичної активності та служби. Адаптивна фізична підготовка передбачає не тільки фізичну реабілітацію, а й психологічну та соціальну підтримку, що є необхідними умовами для досягнення оптимальних результатів. У цьому контексті важливими є такі аспекти, як індивідуалізація фізичних навантажень, використання спеціальних методик тренувань, психологічна підготовка, а також взаємодія між медичними працівниками, реабілітологами та педагогами.

Індивідуалізація фізичних навантажень є одним з основних принципів адаптивної фізичної підготовки. Військові, які зазнали поранень, мають різні ступені травм, що визначають рівень їхньої здатності до фізичної активності. Тому підбір навантажень повинен здійснюватися з урахуванням індивідуальних характеристик кожного військовослужбовця. Це означає, що кожен має отримати відповідний план тренувань, який враховує тип і ступінь його травми. Для деяких

військових можуть бути потрібні легкі фізичні навантаження, що сприяють відновленню функцій кінцівок або зміцненню загальної фізичної форми, тоді як інші можуть мати більші обмеження, що потребують застосування більш щадних методик. Індивідуальний підхід дозволяє оптимізувати процес реабілітації і зменшити ризик повторних травм (Василюк А., 2020).

Для військових, які отримали поранення, важливим є використання спеціальних методик та програм тренувань. Це можуть бути як загальні програми відновлення, так і методики, розроблені спеціально для певних категорій поранених. Програмне забезпечення тренувальних циклів повинно враховувати тип поранення, ступінь його тяжкості, а також фізичний стан військового на момент початку реабілітації. Для тих, хто пережив серйозні травми, можуть бути розроблені спеціальні програми, спрямовані на поступову відновлювальну терапію, включаючи вправи для відновлення рухливості суглобів, вправи для розробки м'язів, зміцнення серцево-судинної системи та інші. Одночасно з фізичними навантаженнями важливим аспектом є психологічний супровід, оскільки багато поранених стикаються з емоційними та психологічними труднощами, такими як депресія, стрес або посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що можуть суттєво вплинути на процес реабілітації (Бриндіков Ю., 2017).

Психологічна підготовка військових до фізичних навантажень та відновлення є важливим аспектом педагогічного процесу адаптації. Психологічна стійкість та мотивація до повернення до фізичної активності та служби можуть бути не менш важливими, ніж фізичний стан. Важливо, щоб військові отримували належну підтримку на всіх етапах реабілітації, починаючи з моменту отримання поранення і закінчуючи моментом, коли вони знову готові до виконання своїх службових обов'язків. Програмування психологічної реабілітації повинно включати не лише допомогу в подоланні стресових ситуацій, але й роботу над зміцненням впевненості у власних силах (Василюк, 2020). Індивідуальні консультації, групова терапія, а також різноманітні психологічні тренінги можуть допомогти військовим перебороти психологічні бар'єри, які виникають після важких травм.

Реабілітація поранених військових потребує фізичних вправ і медичного супроводу. Лікарі мають оцінювати стан пацієнтів, контролюючи біль, ускладнення та прогрес, а реабілітологи спільно з педагогами розробляти індивідуальні програми фізичної підготовки. Педагоги навчають технікам виконання вправ і стимулюють досягнення результатів. Мотивація та соціальна підтримка відіграють ключову роль у відновленні. Сім'я, друзі та колеги допомагають військовим повернути моральний дух, а позитивне ставлення оточення сприяє швидкій адаптації й поверненню до активності, крім того, соціальні програми, які включають допомогу з адаптацією в соціумі та на робочому місці, можуть допомогти військовим успішно інтегруватися після поранень у повсякденне життя.

Методичні підходи до організації адаптивної фізичної підготовки повинні базуватися на принципах індивідуалізації та прогресивності (Турчик І., 2017). Підбір та корекція вправ для різних категорій поранених є основою для створення ефективних програм реабілітації. Важливою умовою є врахування типу поранення, фізичних можливостей і психологічного стану військового. Розподіл навантаження на різні етапи реабілітації також є необхідним елементом адаптивного тренування. На початкових етапах реабілітації необхідно застосовувати менш інтенсивні навантаження, поступово збільшуючи їх інтенсивність у міру відновлення функцій. Це дозволяє запобігти можливим ускладненням та травмам.

Використання тренажерів, фізичних вправ у воді, гімнастики, йоги та інших методик є важливим елементом адаптивної фізичної підготовки. Тренажери можуть бути використані для розвитку сили, витривалості та координації рухів, не перевантажуючи травмовані частини тіла. Вода є чудовим середовищем для реабілітації, оскільки вона зменшує навантаження на суглоби та м'язи, дозволяючи військовим виконувати різноманітні вправи, що важко здійснити на суходолі. Гімнастика та йога сприяють розвитку гнучкості, рівноваги, а також зменшенню стресу та тривожності, що є важливим для психологічного відновлення. Всі ці методики повинні бути інтегровані в загальний процес адаптивної фізичної підготовки, створюючи комплексний підхід до реабілітації військових (Круцевич Т., 2017).

Приклади успішних програм адаптивної фізичної підготовки можна знайти в багатьох країнах, зокрема в Україні, де програми відновлення військових набувають все більшого значення у зв'язку з поточною ситуацією в країні. Програми адаптивної фізичної підготовки для поранених військових в Україні спрямовані на те, щоб повернути бійців до активного життя після травм, а також допомогти їм відновити фізичну форму, що є важливим для їх подальшої участі в службі (Бриндіков Ю., 2017). На прикладі таких програм можна відзначити важливість індивідуального підходу до кожного військовослужбовця, що базується на медичних показниках, рівні травм та фізичної підготовки, а також на психологічних аспектах (Рябініна О., 2023).

Успішним прикладом адаптивної фізичної підготовки в Україні є програми реабілітаційних

центрів для військових, поранених у бойових діях. Вони поєднують фізичні вправи, тренажери, водні процедури та йогу, приділяючи увагу розвитку психологічної стійкості. Зокрема, у центрі «Лісова пісня» Київській області застосовуються водна терапія, кінезітерапія, фізична реабілітація та психологічна допомога. Це дозволяє військовим відновити фізичні функції, адаптуватися до нових умов, знизити рівень стресу і повернутися до активної діяльності.

Досвід інших країн, зокрема США та Великої Британії, де програми адаптивної фізичної підготовки для військових мають значну історію. В американських військових госпіталях проводиться програма «Wounded Warrior Project», яка включає комплексну реабілітацію поранених військових. Ця програма застосовує новітні методи фізичної терапії, інтегровані з психологічною реабілітацією та соціальною адаптацією. Вона включає індивідуальні тренування, використання тренажерів, водних процедур, а також навчання психологічним технікам для подолання посттравматичних стресових розладів. Аналогічні програми існують і в Великій Британії, де військові проходять реабілітацію в спеціальних центрах, де поєднуються фізична реабілітація з психологічною підтримкою, спеціалізованими вправами та груповими тренінгами (Бриндіков Ю., 2017).

Позитивний вплив програм адаптивної фізичної підготовки на відновлення військових є доведеним фактом. Вони допомагають відновити не лише фізичну форму, а й психологічне самопочуття. Індивідуальні тренування та сучасні методи терапії значно покращують рухливість, м'язову силу, витривалість, а також зміцнюють серцево-судинну систему, знижуючи рівень стресу і депресії. Важливою є і психологічна підтримка, яка сприяє впевненості, стійкості до стресу та соціальній реінтеграції.

Більшість військових, що пройшли реабілітацію, відзначають покращення фізичного і психологічного стану. Спеціальні вправи, тренажери й заняття у воді допомагають їм швидше відновитися і повернутися до нормального життя, підвищуючи моральну стійкість та самоповагу.

Однак існують проблеми: недостатнє врахування індивідуальних особливостей, дефіцит кваліфікованих фахівців і ресурсів для впровадження новітніх методик, що обмежує ефективність програм. Психологічна підтримка також має важливе значення: відновлення впевненості у своїх силах, розвиток стійкості до стресу, а також участь у групових тренінгах допомагають військовим повернутися до соціального життя та до активної діяльності (Рябініна О., 2023).

Перспективи вдосконалення методик адаптивної фізичної підготовки для військових полягають у застосуванні новітніх технологій, таких як віртуальні тренажери, роботизовані допоміжні засоби, а також інтеграція біоінженерних технологій для відновлення рухливості після травм. Крім того, важливо розвивати багатопрофільний підхід до реабілітації, що включає постійну співпрацю медичних працівників, психологів, тренерів і педагогів для створення максимально ефективних і персоналізованих програм. Враховуючи швидкий розвиток медичних технологій та фізичних тренажерів, можна очікувати, що програми адаптивної фізичної підготовки для військових з часом будуть все більше орієнтовані на використання інноваційних методик, що дозволить значно покращити результати реабілітації.

Інтеграція сучасних технологій у реабілітаційні програми значно підвищує їх ефективність. Віртуальна реабілітація, адаптивні тренажери та програми на основі штучного інтелекту допомагають створювати персоналізовані підходи.

Висновки / Conclusions. Адаптивна фізична підготовка є важливим компонентом реабілітації поранених військових, спрямованим на відновлення їхньої фізичної форми, психологічного стану та соціальної інтеграції. Зарубіжний досвід свідчить про важливість комплексного підходу до реабілітації, який поєднує фізичні вправи, психологічну допомогу, а також інноваційні технології. Програми адаптивної фізичної підготовки дають позитивні результати, але вимагають постійного вдосконалення та адаптації до сучасних потреб та технологій. Індивідуалізація фізичних навантажень, застосування спеціальних методик тренувань, взаємодія медичних працівників, педагогів і реабілітологів дозволяють досягти оптимальних результатів. Важливу роль відіграє психологічна підтримка, яка сприяє зниженню рівня стресу, відновленню впевненості та мотивації. Разом із тим, існують проблеми, пов'язані з недостатнім врахуванням індивідуальних особливостей, нестачею кваліфікованих спеціалістів та ресурсів. Перспективами подальших досліджень може стати розробка комплексних програм, що інтегрують медичні, фізичні та психологічні методики, а також вивчення їхнього впливу на якість життя військових.

Список використаних джерел і літератури:

- Василюк, А. В. (2020). *Педагогічні технології інклюзивного навчання*. Вінниця. [in Ukrainian]
Бриндіков, Ю. Л. (2017). Зарубіжний досвід реабілітації військовослужбовців – учасників бойових дій. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Секція 5 «Соціальна педагогіка», 2 (78)*, 195–200. [in Ukrainian]
Круцевич, Т., & Трачук, С. (2017). Нормативні основи сучасної системи фізичного виховання ризик

груп населення України. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 184–188. [in Ukrainian]

Пангелова, Н., & Власова, С. (2015). Зарубіжний досвід організації фізичного виховання в загальноосвітніх школах. *Спортивний вісник Придніпров'я*, 215–221. [in Ukrainian]

Рябініна, О. (2023). До інтегральних характеристик соціальної реабілітації. *Проблеми екстремальної та кризової психології*, 2 (6), 131–145. [in Ukrainian]

Турчик, І. Х. (2017). *Фізичне виховання і спорт у шкільній освіті Європи*. Монографія. Дрогобич: Швидкодрук. [in Ukrainian]

References

Vasyliuk, A. V. (2020). *Pedahohichni tekhnolohii inkluzyvnoho navchannia [Pedagogical Technologies of Inclusive Education]*. Vinnytsia. [in Ukrainian]

Bryndikov, Yu. L. (2017). Zarubizhnyi dosvid reabilitatsii viiskovosluzhbovtziv – uchasnkyiv boiovykh dii [Foreign Experience of Servicemen the Participants of Hostilities Rehabilitation]. *Pedagogical sciences. Social pedagogy*, 2 (78), 195–200. [in Ukrainian]

Krutsevych, T., & Trachuk, S. (2017). Normatyvni osnovy suchasnoi systemy fizychnoho vykhovannia riznykh hrup naselennia Ukrainy [Normative Foundations of the Modern System of Physical Education of Different Population Groups of UKRAINE]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprov'ia – Sport Bulletin of Prydniprov'ia*, 184–188. [in Ukrainian]

Panhelova, N., & Vlasova, S. (2015). Zarubizhnyi dosvid orhanizatsii fizychnoho vykhovannia v zahalnoosvitnikh shkolakh [Foreign Experience in Organizing Physical Education in Secondary Schools]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprov'ia – Sport Bulletin of Prydniprov'ia*, 215–221. [in Ukrainian]

Riabinina, O. (2023). Do intehralnykh kharakterystyk sotsialnoi reabilitatsii [To the Integral Characteristics of Social Rehabilitation]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii – Problems of Extremal and Crisis Psychology*, 2 (6), 131–145. [in Ukrainian]

Turchyk, I. Kh. (2017). *Fizychne vykhovannia i sport u shkilnii osviti Yevropy [Physical Education and Sport in School Education in Europe]*. Monograph. Drohobych: Shvydkodruk. [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «03» жовтня 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «31» жовтня 2024 р.

Шинкарук Віктор – старший викладач кафедри фізичного виховання і спорту Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Shynkaruk Viktor – Senior Lecturer of the Department of Physical Education and Sports of Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

Цитуйте цю статтю як:

Шинкарук, В. (2024). Педагогічні умови адаптивної фізичної підготовки військових, що отримали поранення. *Педагогічний дискурс*, 36, 36–40. doi: 10.31475/ped.dvs.2024.36.05.

Cite this article as:

Shynkaruk, V. (2024). Pedagogical Conditions of Adaptive Physical Training of Injured Military Servants. *Pedagogical Discourse*, 36, 36–40. doi: 10.31475/ped.dvs.2024.36.05.

УДК 378.147:811.11:811.13
UDC 378.147:811.11:811.13
DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.06)

РАЇСА МАРТИНОВА,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
(Україна, Одеса, Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26)
RAISA MARTYNOVA,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Corresponding member of the National Academy of
Educational Sciences of Ukraine
(Ukraine, Odesa, , State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky»
ORCID: [0000-0002-7201-4247](https://orcid.org/0000-0002-7201-4247)

**Активізація нейрогенезу як передумова інтенсифікації процесу навчання іноземних мов
в немовному середовищі**

Activation of Neurogenesis as a Prerequisite for Intensifying the Process of Learning Foreign Languages in a Non-Linguistic Environment

У статті досліджується проблема активізації нейрогенезу як передумови інтенсифікації процесу навчання іноземних мов в немовному середовищі. Основою дослідження стала сутність **нейрогенезу** як багатоступеневого процесу утворення нових нервових клітин та асоціативних взаємозв'язків між ними у центральній нервовій системі, а саме в **неокортексі**, що є її адаптивною функцією. Проведене дослідження дозволило встановити, що: 1) **нейрогенез у неокортексі** це таке психофізіологічне явище, яке забезпечує ментальний розвиток людини взагалі та оволодіння нею іноземною мовою зокрема; 2) **нейрогенез у дітей дошкільного віку** є найбільш активний у зв'язку з наявністю найбільшої кількості генетично отриманих нейронів. В процесі їх активізації і об'єднання, внаслідок пластичності нейроструктур кори головного мозку, відбувається стрімкий розвиток дітей та можливість успішного вивчення ними іноземної мови. Але при умові, що навчання здійснюється на основі опанування ними цікавої для них діяльності в іншомовному супроводі; 3) активізація **нейрогенезу у дітей**: 1) **молодшого шкільного віку** досягається на основі інтуїтивного опанування мовних явищ в процесі іншомовно-предметного говоріння; 2) **середнього і старшого шкільного віку** досягається на основі свідомого опанування мовних явищ в процесі рухливих ігор та формування іншомовного динамічного стереотипу; 4) активізація **нейрогенезу у студентів** досягається на основі інтегрованого опанування ними фахового предмету та іноземної мови як засобу його вивчення. Інтенсифікація мозкової діяльності забезпечується утворенням нейронних зв'язків між різними змістовними одиницями; а доступність такої діяльності для більшості студентів забезпечується дидактичними етапами процесу інтегрованого навчання: лінгво-понятійним, предметно-мовленнєвим та предметно-діяльним.

Ключові слова: нейрогенез, неокортекс, нейронні зв'язки, інтенсифікація процесу навчання іноземних мов, немовне середовище.

The article examines the problem of activation of neurogenesis as a prerequisite for the intensification of the process of learning foreign languages in a non-linguistic environment. The foundation of the research was neurogenesis phenomenon as a multi-stage process of the formation of new nerve cells and associative relationships between them in the central nervous system, namely in the neocortex, which is considered to be its adaptive function. The conducted research made it possible to come to the following conclusions: 1) neurogenesis in the neocortex is such a psychophysiological phenomenon that ensures the mental development of a person in general sense and mastering a foreign language in particular; 2) neurogenesis in the preschool-age children is the most active process due to the presence of the largest number of genetically derived neurons. In the process of their activation and unification, as a result of the plasticity of the neurostructures of the cerebral cortex, the rapid development of children and the possibility of their successful learning a foreign language take place. But it occurs under the condition that training is carried out on the basis of mastering an interesting activity for the children conducted in a foreign language; 3) activation of neurogenesis in children of different age

groups: of primary school age is achieved on the basis of intuitive mastering of linguistic phenomena in the process of topical speaking in a foreign language; of middle and high school age is achieved on the basis of conscious mastering linguistic phenomena in the process of movement gaming and the formation of a foreign language dynamic stereotype; 4) the activation of neurogenesis in students is achieved on the basis of their integrated mastering a professional subject and a foreign language as a means of learning it. Intensification of brain activity is provided by the formation of neural connections between different content units; and the availability of such activities for the majority of students is provided by the didactic stages of the integrated learning process; linguistic-conceptual, subject-speech and subject-activity.

Keywords: neurogenesis, neocortex, neural connections, intensification of the process of learning foreign languages, non-linguistic environment.

Вступ / Introduction. Інтеграція України в усі сфери життєдіяльності європейських держав обумовлює володіння всіма її громадянами мовою міждержавного спілкування, якою є англійська. Це положення затверджено наказом президента України № 9432 від 26.06.2024 про необхідність володіння англійською мовою як міждержавною всіма громадянами України, починаючи її опанування дітьми з 4-х літнього віку.

Але ця вимога не змінила умов навчання іноземної мови ні в дошкільних, ні в середніх, ні у вищих закладах освіти. Навчальний час обмежений, навчальні групи не стали малокомплектними; викладачі не є носіями мови, що вивчається. Тому досягнення вмінь володіння іноземною мовою всіма дошкільниками, школярами і студентами має базуватися на інтенсифікації процесу навчання.

Сучасній іншомовній лінгво-дидактиці відомі праці українських і зарубіжних вчених, які пропонували різні шляхи інтенсифікації процесу навчання іноземних мов. Найбільш відомі з них:

1. Інтенсивні методи навчання, які на основі активізації підсвідомої діяльності людей, сприяли запам'ятовуванню ними великих обсягів мовних і мовленнєвих одиниць. Але їх поступове використання в мовленні призводило до забування їх значної частини. Крім того, навіювання для досягнення «гіпермнезії» не можливо для вчителів без спеціальної медичної освіти.

2. Інтерактивні методи навчання, які на основі організації спілкування на актуальні для учнів проблеми в різних формах їх обговорення: на круглих столах, дебатах, форумах – сприяли розвитку вмінь реально мовленнєвої комунікації. Але вони не висвітлювали методіку мовної підготовки учнів до такої іншомовної діяльності.

3. Комп'ютерні технології навчання, які на основі розгалуженої системи доступу до будь-якої англійської інформації, а також до будь-яких програм засвоєння її видів, сприяли набуттю знань іноземної мови. Але більшості людей, і особливо школярам, потрібна класно-урочна форма навчання, де вчитель пояснює сутність того, що вивчається, і організує практику його мовленнєвого вживання.

Отже, жодна з названих форм інтенсифікації процесу навчання іноземної мови не може вважатися уніфікованою, тобто придатною, для масового навчання. Але, створити таку систему можливо при умові врахування психофізіологічних засад розвитку мозкової активності людини, особливо в віці пізнання нею оточуючої дійсності, набуття шкільної освіти і знань професійної діяльності.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Тому *метою* цієї роботи є представлення і обґрунтування можливого варіанту досягнення вмінь англійської комунікації у значній більшості тих, хто навчається, на основі психофізіологічної активізації їх мозкової діяльності, якою є **нейрогенез**.

Для досягнення зазначеної мети плануємо вирішити такі **завдання**:

1. Дати визначення **нейрогенезу** як явищу, що сприяє розвитку здібностей особи до навчання взагалі, і опанування іноземної мови в немовному середовищі, зокрема.

2. Встановити умови розвитку **нейрогенезу** у дітей дошкільного віку в процесі вивчення іноземної мови.

3. Розкрити шляхи досягнення активізації **нейрогенезу** в учнів: 1) молодшого; 2) середнього і старшого шкільного віку на основі різного ступеня усвідомлення лінгвістичних одиниць та явищ іноземної мови, яку вони вивчають.

4. Довести, що найбільш дієвим способом досягнення в студентів **нейрогенезу**, є інтегроване навчання фахового предмету та іноземної мови як засобу його опанування.

Методи / Methods. Для вирішення зазначених задач використовувалися наступні **методи дослідження**: 1) аналіз результатів психофізіологічних досліджень щодо визначення сутності **нейрогенезу** як явища, що стимулює розвиток ментальних здібностей людей різного віку; 2) вивчення психологічної літератури з проблем розвитку іншомовних вмінь учнів на основі теорії

мовленнєвої діяльності та формування іншомовного динамічного стереотипу; 3) визначення дидактичних засад процесу інтегрованого навчання студентів різних спеціальностей професійної та іншомовної мовленнєвої діяльності; 4) розробка етапів і методичних дій на кожному з них для доступного для більшості одночасного набуття фахових та іншомовних знань і вмінь.

Результати / Results. Основою уніфікованої системи навчання і в першу чергу іноземної мови, є **нейрогенез**, який за визначенням багатьох психофізіологів являє собою багатоступеневий процес утворення нових нервових клітин та асоціативних взаємозв'язків між ними у центральній нервовій системі, а саме в **неокортексі**, що є її адаптивною функцією (Kempermann G., Gage F., Aigner L., 2018).

Два століття тому вважалося, що інтелектуальний розвиток людини залежить від його генетичного успадкування. І на сьогодні відомо, що інтелект особи на 50% є генетично детермінованим. Причому кількість нейронних клітин найбільша при народженні дитини, а далі вона зменшується і посеред життя стабілізується. Так, у підручнику Т. Дегтяренко «Психофізіологія раннього онтогенезу» повідомляється, що морфо-функціональне дозрівання структур мозку розпочинається у внутрішньоутробному житті дитини, вдосконалюється до 13 років її життя і закінчується до 16-17-річного віку (Дегтяренко Т., 2011). Стадія стабільності нейрогенезу становить зріле життя людини – приблизно до 50-70 років. Існують дані, що до моменту народження дитини за генетичною програмою в ній є близько 150 млрд. нейронів, і протягом усього подальшого життя нові нейрони не утворюються, а відбуваються процеси їхнього «відрегульованого апоптозу», а процеси диференціації є стабілізованими. Вважається, що мозок дорослої людини щодня втрачає до 150 тис. нейронів. Це означає, що за 70 років життя в нормі втрачається загалом близько 3 млрд. 500 тис. нейронів, тобто 2,5 % від 150 млрд. нейронів, наявних при народженні (Kandel E., Koester J., Mack S., Siegelbaum S., 2021).

Виникає запитання: якщо закладені природою нейрони протягом життя людини за кількістю зменшуються, то за рахунок чого розумова активність особи може зростати? Виявляється, що якість творчої активності людини залежить не від кількості генетично отриманих нейронів, а від наявності їхніх **взаємозв'язків** один з одним, що визивається «пластичністю мозку» (Дойдж Н., 2020). Причому саме нові придбані нейронні зв'язки породжують **нейрогенез** і зміцнюють взаємодію як із генетично отриманими, так і з інтелектуально набутими в онтогенезі з нейронними шарами. Головний мозок людини набуває індивідуальної мінливості, здатності до нестандартних форм творчої діяльності. Такий розвиток мозкової активності людини сприяє її навчанню та самонавчанню, нестандартним рішенням, унікальним умовиводам, що не має аналогів з жодними комп'ютерними системами (Дегтяренко Т., Бринза І., Яготін Р., 2024).

Зазначена пластичність мозкової діяльності проявляється з самого початку розумового розвитку дитини. Молоді батьки несподівано чують обґрунтовані за змістом фрази з вуст малюка, які ніхто з оточуючих не вимовляв. Це і є перші плоди його розумової активності. Адже саме в такому віці, як ми показали вище, мозок дитини має найбільшу кількість нейронів і активно формує асоціативні зв'язки між ними в **неокортексі**. Для їх збереження й активізації необхідні нейронні зв'язки, що спеціально сформуються. Вони, в свою чергу, можуть відбудовуватися лише в процесі усвідомленої, природної, умовно рефлексорної діяльності дитини. Крім того, такі нейронні зв'язки мають тенденцію до зміцнення при умові супроводу навчальних дій з їх іншомовним коментуванням. Цей висновок базується на результатах досліджень щодо доцільності створення «інтегрованої дієво-мовленнєвої системи навчання» (Ackeren M., Casasanto D., Bekkering H., 2012). Спочатку вона базується на «зеркальних нейронах», тобто на відтворенні почутого та побаченого без будь-яких змін (Rizzolatti G., Craighero L., 2002). Далі ці відтворення сприйнятого мовлення і відповідних їм дій набувають незначних змін, відповідних до ситуації контексту. І нарешті ці зміни стають лінгвістично і рухомо адекватними; але лише при умові сформованості у дітей флексивного мовлення і усвідомленої рухової активності (Рубінштейн С., 2009; Дегтяренко-Мельник Т., Бринза І., 2023).

Сказане вище дає змогу зробити кілька значущих методичних **висновків** щодо навчання іноземної мови **дошкільників**:

1. Початком навчання має бути вік, у якому лабільність психічної активності найбільш висока. Тому зазначений у наказі № 9432 від 26.06.2024 року початок навчання іноземної мови дітей у 4-х літньому віці, є абсолютно правомірним.

2. Навчання має сприяти утворенню нових нейронних взаємозв'язків у **неокортексі**, що можливо в процесі природної життєдіяльності дитини та її навчання. Декламування віршів, лічилок і пісень – не відповідає природній мовленнєвій поведінці дитини. Її іншомовне мовлення набуде практичного навчального характеру лише в умовах відповідної діяльності (А. Леонтьєв, 2005). І тільки в такому разі вона стає такою, що формується на основі **нейрогенезу**, а значить і доступною для більшості дітей.

Для **дошкільників** такими видами діяльності можуть бути ліплення або малювання, що проводяться іноземною мовою. Це, безумовно, не виключає підготовку дітей до святкових заходів, на яких вони мають декламувати англійські вірші та співати англійські пісні. Але вони, як було показано вище, не сприяють утворенню нових нейронних зв'язки в корі їх головного мозку, а значить призведуть до забування вивченого.

3. Гальмування **нейрогенезу** в дітей різного віку, і особливо у дошкільників, відбувається в разі відчуття ними болю, який може бути фізичним (укол, опік, укуси) і психічним (образ, крик, приниження, невдача, примус). Перший вид болю практично не реальний у процесі навчання, другий, на жаль, дуже частий. Його недопущення є неодмінною умовою для навчання. Воно досягається винятково позитивним, доброзичливим перебігом навчальних дій; їх багаторазовим іншомовним повторенням; високою мотивацією їхнього виконання та демонстрацією досягнутих результатів. У даному випадку це може бути виставка дитячих робіт із пластиліну, на якій мають бути представлені зразки виробів усіх членів групи.

Далі розглянемо **нейрогенез** у **школярів** різного віку, а відтак різного попереднього досвіду вивчення іноземної мови.

Нейрогенез у процесі навчання іноземної мови **школярами** ускладнюється через ускладнення інформації для навчання; необхідність її філологічного осмислення та трансформації для досягнення вмінь власної іншомовної комунікації. Тому в даному випадку **нейропластичність** набуває особливого значення. Тут «навчання» чітко структурується на два взаємопов'язані психічні процеси: **сприйняття інформації** та її **запам'ятовування**. Під «**сприйняттям**» розуміють механізми набуття і фіксації інформації; а під «**запам'ятовуванням**» розуміють механізми зберігання і вживання цієї інформації. Важливо зазначити, що людина запам'ятовує не тільки подразники, що впливають на неї, а й ті відчуття та емоції, які в неї ці подразники викликають. Тому ці процеси поділяють на «неасоціативні» та «асоціативні» (Дегтяренко-Мельник Т., Бринза І., 2023).

Неасоціативне навчання ґрунтується на безумовних рефлексів – дуже стійких, оскільки базуються на вроджених нервових зв'язках. Це вроджена потреба людини видавати певні звуки рідної мови через небезпеку, звертати їх до родинного оточення, виконувати відповідні екстралінгвістичні дії для свого порятунку. У процесі життя кількість неасоціативних видів знань збільшується у зв'язку з ускладненням і різноманітністю життєво зумовлених проблем. Утворені таким чином нейронні зв'язки не руйнуються. Вони, як показали результати досліджень П. Костюка (1975); Д. Василенко (1998); М. Йолтухівського (1998), слугують базою для асоціативного навчання.

Асоціативне навчання ґрунтується на нервових зв'язках, які виникають у результаті поєднання умовного стимулу з безумовним підкріпленням. Це означає, що якісь дії учнів, але вже не закладених природою, а спеціально надбаних – асоціюються в них із певними, але тепер уже не з рідними, а з іншомовними звуками, які об'єднані певним змістом. Наприклад, будь-які дії зображення чогось на папері, асоціюються у дітей зі словами «I am drawing». А якщо вони креслять лінію, то це адекватно словам «I am drawing a line». Безумовно, ці дії можуть асоціюватися зі словами рідної мови. Але мотивація оволодіння іноземною мовою переважає над зручним варіантом говоріння і тому воно відбувається в англійській формі.

Нещодавні результати дослідження нашої докторантки А. Фрумкіної з навчання **дітей початкових класів** малюванню в його англійському супроводі довели можливість: 1) викладання нескладного практичного предмета молодшим школярам абсолютно незнайомою для них мовою для його природного засвоєння у штучно створеному мовному середовищі; 2) стимулювання нейрогенезу, а отже, й доступного для всіх навчання на основі досягнення адекватності предметно-зображальних дій із їхнім англійським коментуванням; 3) засвоєння предметно-мовленнєвої інформації на основі такої кількості її повторення, що трансформувало завчені зразки мовлення у самостійне флексивне говоріння (Фрумкіна А., 2023).

Стимулювання **нейрогенезу** для успішного, масового навчання іноземної мови **учнів середніх класів** ми знаходимо у **функційно-діяльницькому методі** Н. Склярєнка, К. Оніщенка, Н. Бичкової (1988).

Особлива увага в цьому методі приділялася рухливим іграм. Рухи під час навчання покращують мозковий кровообіг, який призводить до вироблення нейронів і зв'язків між ними та мовленнєвими діями, що їх супроводжують (Ackeren M., Casasanto D., Bekkering H., 2012). Для вивчення іноземної мови у процесі рухової активності школярів вчені пропонували: 1) виконувати певні рухи з промовлянням певного виду мовного чи мовленнєвого матеріалу, тобто створювати асоціативні зв'язки між тим, що виконується і вивчається (Дегтяренко Т., Бринза І., Яготін Р., 2024); 2) здійснювати певні фізичні дії як реакції на вербальні стимули, відповідно теорії «біхевіоризму», яка реалізовувалася в методах Г. Пальмера, 1923; Д. Ашера, 1984; 3) проводити

різноманітні мовні та мовленнєві ігри для задоволення учнівської потреби в активності та спрямуванні їхньої енергії на засвоєння навчального матеріалу (Скляренко Н., 1999). Ці вправи дійсно забезпечували засвоєння того, що вивчалось всіма учнями, незважаючи на лінгвістичні здібності кожного з них. Але сам метод не досяг широкого розповсюдження через його складну для учнів, перевантажену форму вивчення мовного матеріалу: в першому навчальному тексті – більш ніж 70 англійських граматичних явищ.

Наш **системно-комунікативний метод** навчання іноземних мов учнів загальноосвітніх шкіл, який отримав статус **винаходу** (Укр. патент № 48831, 2002) став доступним і ефективним для значної більшості тих, хто навчався. Це обумовлювалося спеціальними методичними діями, які стимулювали **нейрогенез**: 1) поступовим наростанням їх складнощів; 2) усвідомленням лінгвістичної сутності того, що вивчається; 3) такою кількістю повторень мовних і мовленнєвих зразків, яка гарантувала сформованість мовних навичок і розвиток мовленнєвих вмінь. Все це призводило до формування **іноземного динамічного стереотипу** – фундаменту іноземної мовленнєвої діяльності в усіх її видах (Мартінова Р., 2002).

За визначенням О. Лурія, **іноземний динамічний стереотип** являє собою «систему нервових зв'язків між осередками подразників у корі головного мозку. Кожний з осередків відповідає одиниці мовної чи мовленнєвої інформації» (Лурія О., 1982). Чим частіше відбувається активізація цих осередків, тим краще засвоюються іноземні одиниці, що знаходяться в них. Тобто саме багаторазове повторення цих одиниць сприяє міцності **динамічного стереотипу** і тривалості їх знаходження в ньому. Чим більше таких одиниць потрапляє в мозок і утворює зв'язки з іншими, що вже там були, тим реальніше стає здатність до їх вільного використання в мовленні (Мартінова Р., 2002).

При цьому слід враховувати, що формування **іноземного динамічного стереотипу** не може відбуватися ізольовано від попередньо набутого **динамічного стереотипу рідної мови**. І хоча ці два механізми мовлення утворюються різними шляхами: 1) перший – набувається механічно, без будь-яких навчальних дій у процесі слухання мовлення оточуючих людей і відтворення почутого; 2) другий – набувається цілеспрямовано в процесі виконання певних навчальних дій, якими є свідомі повторення одиниць іноземних явищ, – вони взаємодіють один з одним. Так, результати психофізіологічних досліджень М. Жинкіна і О. Лурія довели, що опора на динамічний стереотип рідної мови прискорює процес утворення іноземного динамічного стереотипу, забезпечує як свідоме сприйняття кожного іноземного елементу, так і його вичленення для самостійної побудови висловлювання, тобто мовленнєвої творчості (Жинкін М., 1975; Лурія О., 1982). На цьому висновку ґрунтується відомий психологічний постулат: опора на рідну мову має здійснюватися як на етапі семантизації іноземного матеріалу, так і на етапі його активізації в лінгво-мовленнєвих діях для досягнення мовних автоматизмів в процесі подальшого спілкування.

Ми обґрунтували **п'ять етапів** формування **іноземного динамічного стереотипу** в усіх, хто навчається. **Перший** з них співвідноситься з набуттям мовних знань; **другий** – з формуванням мовних навичок; **третій** – з розвитком лінгво-мовленнєвих вмінь; **четвертий** – з розвитком передмовленнєвих вмінь; **п'ятий** – з розвитком вмінь реально-мовленнєвого спілкування.

Вся навчальна діяльність за цими етапами відбувається таким чином, що весь мовний та мовленнєвий матеріал пов'язується у змісті та у лінгвістичній формі, що створює міцні нейронні зв'язки між одиницями інформації у свідомості людини і тим самим гарантує їй довготривале засвоєння того, що вивчається (Мартінова Р., 2002).

Далі розглянемо значення активізації **нейрогенезу** у **студентів**. Маємо підкреслити, що він досягається в процесі **інтегрованого навчання** ними фахового предмету та іноземної мови як засобу його опанування (Тарнопольський О., 2019; Мартінова Р., 2016; Мартінова Р., 2017; Боднар С., 2015; Попель О., 2015; Левчик І., 2014; Приміна Н., 2017; Самоненко Н., 2021).

Загально-дидактичними принципами інтегрованого навчання є: 1) відповідність матеріалу, що вивчається, реальним психофізіологічним і навчальним можливостям більшості студентів засвоїти його за одиницю навчального часу; 2) наростаюча мотивація виконання навчальних дій, зумовлена вдосконаленням реально-мовленнєвих можливостей студентів; 3) обов'язкове засвоєння на занятті пред'явленого матеріалу шляхом його багаторазового та різноаспектного вживання у поєднанні з раніше вивченим; 4) створення рівних умов всім студентам брати участь у всіх видах навчальної діяльності під час занять; 5) системне повторення всього попереднього матеріалу з кожним наступним для недопущення прогалин у знаннях студентів, накопичення і розширення знань лінгвістичної інформації та вмінь її мовленнєвого використання (Мартінова Р., 2017).

Інтенсивність мислення, що призводить до **нейрогенезу**, в інтегрованому процесі навчання

досягається: 1) одночасним вивченням складних професійних предметів та іноземної мови як засобу їх викладання; 2) виконанням професійних дій в їх іншомовному супроводі; 3) високої мотивації можливості реалізації отриманого фаху на підприємствах європейських країн; 4) отриманням позитивних результатів навчання в обох видах освіти.

Доступність інтегрованого навчання, що забезпечує **нейрогенез** базується на його **трьох етапах**: 1) на **лінгво-понятійному етапі** студенти набувають знання: а) іншомовних явищ, відповідних темі, що вивчається; б) нових предметних понять; в) вмінь їх трактування та використання в професійному мовленні; 2) на **предметно-мовленнєвому етапі** студенти слухають, конспектують, читають зі слайдів і обговорюють тематичну лекцію; 3) на **професійно-діяльнісному етапі** студенти виконують практичні завдання, лабораторні роботи з використанням отриманих знань і вмінь в їх англомовному супроводі.

Кожна наступна тема, що вивчається, має обов'язково змістовно, а відтак і лінгвістично, поєднуватися з попередньо вивченою, що забезпечує створення зв'язків між нейронами головного мозку. А в методичному аспекті – забезпечує системне розширення і поглиблення предметних та іншомовних знань, не допускає їх забування.

Висновки / Conclusions. Представлене дослідження дає змогу дійти наступних **висновків**:

1. **Нейрогенез** являє собою багатоступеневий процес утворення нових асоціативних взаємозв'язків між нервовими клітинами у **неокортексі**, що є її адаптивною функцією. Це психофізіологічне явище є основою ментального розвитку людини взагалі та оволодіння нею іноземною мовою зокрема.

2. **Нейрогенез у дітей дошкільного віку** є найбільш активний у зв'язку з наявністю найбільшої кількості генетично отриманих нейронів. В процесі їх активізації і об'єднання, внаслідок пластичності нейроструктур кори головного мозку, відбувається стрімкий розвиток дітей та можливість успішного вивчення ними іноземної мови. Але при умові, що навчання здійснюється на основі опанування ними цікавої для них діяльності в іншомовному супроводі.

3. Активізація **нейрогенезу у дітей**: 1) **молодшого шкільного віку** досягається на основі інтуїтивного опанування мовних явищ в процесі іншомовно-предметного говоріння; 2) **середнього і старшого шкільного віку** досягається на основі свідомого опанування мовних явищ в процесі рухливих ігор та формування іншомовного динамічного стереотипу.

4. Активізація **нейрогенезу у студентів** досягається на основі інтегрованого опанування ними фахового предмету та іноземної мови як засобу його вивчення. Інтенсифікація мозкової діяльності забезпечується утворенням нейронних зв'язків між різними змістовними одиницями; а доступність такої діяльності для більшості студентів забезпечується дидактичними етапами процесу інтегрованого навчання.

Вважаємо, що представлене дослідження способів досягнення **нейрогенезу в** учнів різного віку в процесі вивчення ними іноземної мови є лише одним із можливих варіантів рішення цієї складної психо-дидактичної проблеми. Подальший пошук методів масового навчання іноземних мов ми вбачаємо у вивченні наукових праць українських та іноземних вчених щодо впливу різноманітних навчальних дій на активізацію мозкової активності учнів, розвиток пластичності їх нервової системи для практичного оволодіння ними іншомовними знаннями і вміннями.

Список використаних джерел і літератури:

- Боднар, С. В. (2015). Інтегроване навчання професійної та іншомовної мовної діяльності. *The Unity of Science*, 10 (2), 16–20. [in Ukrainian]
- Василенко, Д. А. (1998). Роль динамічних та стаціонарних компонентів моторної команди у формуванні рівно важкого стану при найпростіших цілеспрямованих рухах. *Нейрофізіологія*, 6 (30), 508–511. [in Ukrainian]
- Дегтяренко, Т. В., & Ковіліна, В. Г. (2011). *Психофізіологія раннього онтогенезу*. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. [in Ukrainian]
- Дегтяренко-Мельник, Т. В., & Бринза, І. В. (2023). *Психофізіологія*. Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. [in Ukrainian]
- Дойдж, Н. (2020). *Самовідновлення мозку*. Київ: Наш формат. [in Ukrainian]
- Йолтухівський, М. В. (1998). *Латеральний гіпоталамус і префронтальна кора в організації довільних рухів*. Вінниця-Київ: ЦНІТ ВДМУ. [in Ukrainian]
- Мартінова, Р. Ю. (2002). *Системно-комунікативний спосіб навчання іноземних мов*. Укр. Патент. № 48831. [in Ukrainian]
- Мартінова, Р. Ю. (2016). *Педагогічні основи інтегрованого навчання освітньої та іншомовної мовної діяльності студентів немовних спеціальностей*. (Монографія). Одеса: «Освіта України». [in Ukrainian]
- Мартінова, Р. Ю. (2017). *Психологічні основи інтегрованого навчання освітньої та іншомовної мовної діяльності студентів немовних спеціальностей*. (Монографія). Одеса: «Освіта України». [in Ukrainian]
- Попель, О. В. (2015). *Методика навчання майбутніх інженерів англомовної презентації технічного обладнання*. (Автореф. дис. ... канд. пед. наук). Одеса: ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. [in Ukrainian]

- Самоненко, Н. В.** (2021). Навчання майбутніх судноводіїв ведення ділового листування англійською мовою. (Дис... канд. пед. наук). Одеса: ПНПУ ім. К.Д.Ушинського. [in Ukrainian]
- Скляренко, Н. К., Онищенко, Е. И., & Захарова, С. Л.** (1988). *Обучение речевой деятельности на английском языке в школе*. Киев: Радянська школа. [in russian]
- Скляренко, Н. К.** (1999). Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок та вмій. *Іноземні мови*, 3, 3–7. [in Ukrainian]
- Тарнопольський, О. Б., & Кабанова, М. Р.** (2019). *Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі*. Дніпро: Університет. [in Ukrainian]
- Фрумкіна, А. Л.** (2023). Інтегроване навчання учнів початкової школи освітньої та англійської мовленнєвої діяльності. *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*, 4 (141), 20–25. [in Ukrainian]
- Ackeren, M., Casasanto, D., Bekkering, H., Hagoort, P., & Rueschemeyer, S.** (2012). Pragmatics in action: indirect requests engage theory of mind areas and the cortical motor network. *J. Cogn Neurosci*, 24 (11), 2237–2247. [in English]
- Asher, J. J.** (1984). Language by command. *In Context*, 6, 35–37. [in English]
- Dehtiarenko-Melnik T. V., Brynza, I. V., & Yahotin, R. S.** (2024). *Psychomotorics & Individuality*. (Monograph). Sherman Oaks, California: GS Publishing Services. [in English]
- Kandel, E., Koester J., Mack S., & Siegelbaum, S.** (2021). *Principles of Neural Science*. Sixth Edition. USA: McGraw-Hill Education. [in English]
- Kempermann, G., Gage, F., Aigner, L., Song, H., Curtis, M., & Thuret, S.** (2018). Human adult neurogenesis: Evidence and remaining questions. *Cell Stem Cell*, 23, 25–30. [in English]
- Kostyuk, P. G., Krishtal, O. A., & Pidoplichko, V. I.** (1975). Effect of internal fluoride and phosphate on membrane currents during intracellular dialysis of nerve cells. *Nature*, 257 (2), 691–693. [in English]
- Leontiev, A. N.** (2005). Thinking and Speech. *Journal of East European Psychology*, 43 (5), 65–81. [in English]
- Luria, A. R.** (1982). *Language and Cognition*. New York: John Wiley. [in English]
- Palmer, H.** (1923). *The Oral Method of Teaching Languages. A monograph on conversational methods together with a full description and numerous examples of 50 appropriate forms of work*. Cambridge. [in English]
- Rizzolatti, G., Craighero, L., & Fadiga, L.** (2002). The mirror system in humans. *Mirror neurons and the evolution of brain and language* / edited by Maxim I. Stamenov, Vittorio Gallese. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. P. 37–62. [in English]
- Žinkin, N. I., Blochina, L. P., & Potapova, R. K.** (1975). Über die Wahrnehmung der gesprochenen Sprache *Linguistics. Mouton de Gruyter (Germany)*, 15 (148), 45–60. [in German]

References:

- Bodnar, S. V.** (2015). Intehrovane navchannia profesiinoi ta inshomovnoi movnoi diialnosti [Integrated Training of Professional and Foreign Language Activities]. *The Unity of Science*, 10 (2), 16–20. [in Ukrainian]
- Vasylenko, D. A.** (1998). Rol dynamichnykh ta statsionarnykh komponentiv motornoj komandy u formuvanni rivno vazhnogo stanu pry naiprostishykh tsilespriamovanykh rukhakh [The Role of Dynamic and Stationary Components of the Motor Command in the Formation of an Equally Important State during the Simplest Purposeful Movements]. *Neirofiziologhiia – Neurophysiology*, 6 (30), 508–511. [in Ukrainian]
- Dehtiarenko, T. V., & Kovylyna, V. H.** (2011). *Psykhofiziologhiia rannoho ontogenezu [Psychophysiology of Early Ontogenesis]*. Odessa: PNPU im. K. D. Ushynskoho. [in Ukrainian]
- Dehtiarenko-Melnik, T. V., & Brynza, I. V.** (2023). *Psykhofiziologhiia [Psychophysiology]*. Odessa: PNPU im. K.D. Ushynskoho. [in Ukrainian]
- Doidzh, N.** (2020). *Samovidnovlennia mozku [Self-Healing of the Brain]*. Kyiv: Nash format. [in Ukrainian]
- Yoltukhivskiy, M. V.** (1998). *Lateralnyi hipotalamus i prefrontalna kora v orhanizatsii dovilnykh rukhiv [Lateral Hypothalamus and Prefrontal Cortex in the Organization of Voluntary Movements]*. Vinnytsia-Kyiv: TsNIT VDMU. [in Ukrainian]
- Martynova, R. Yu.** (2002). *Systemno-komunikatyvnyi sposib navchannia inozemnykh mov [Systemic and Communicative Method of Teaching Foreign Languages]*. Ukr. Patent. № 48831. [in Ukrainian]
- Martynova, R. Yu.** (2016). *Pedahohichni osnovy intehrovanoho navchannia osvitnoi ta inshomovnoi movnoi diialnosti studentiv nemovnykh spetsialnosti [Pedagogical Foundations of Integrated Teaching of Educational and Foreign Language Language Activities of Students of Non-Language Majors]*. (Monograph). Odessa: «Osvita Ukrainy». [in Ukrainian]
- Martynova, R. Yu.** (2017). *Psykhologhichni osnovy intehrovanoho navchannia osvitnoi ta inshomovnoi movnoi diialnosti studentiv nemovnykh spetsialnosti [Psychological Foundations of Integrated Teaching of Educational and Foreign Language Language Activities of Students of Non-Language Majors]*. (Monograph). Odessa: «Osvita Ukrainy». [in Ukrainian]
- Popel, O. V.** (2015). *Metodyka navchannia maibutnikh inzheneriv anhломovnoi prezentatsii tekhnichnogo obladdannia [Methodology of Training Future Engineers in English-Language Presentation of Technical Equipment]*. (Extended Abstract of Candidate's thesis). Odessa: PNPU im. K. D. Ushynskoho. [in Ukrainian]
- Samonenko, N. V.** (2021). *Navchannia maibutnikh sudnovodiiv vedennia dilovoho lystuvannia anhliiskoiu movoiu [Teaching Future Shipmasters to Conduct Business Correspondence in English]*. (Candidate's thesis). Odessa: PNPU im. K.D.Ushynskoho. [in Ukrainian]
- Sklyarenko, N. K., Onischenko, E. Y., & Zaxarova, C. L.** (1988). *Obuchenie rechevoj deyatel'nosti na anglijskom yazyke v shkole [Teaching Speech Activity in English at School]*. Kiev: Radyanska shkola. [in russian]

Skliarenko, N. K. (1999). Suchasni vymohy do vprav dlia formuvannia inshomovnykh movlennievnykh navychok ta vmin [Modern Requirements for Exercises for the Formation of Foreign Language Speaking Skills and Abilities]. *Inozemni movy – Foreign languages*, 3, 3–7. [in Ukrainian]

Tarnopolskyi, O. B., & Kabanova, M. R. (2019). *Metodyka vykladannia inozemnykh mov ta yikh aspektiv u vshchii shkoli [Methodology of Teaching Foreign Languages and Their Aspects in Higher Education]*. Dnipro: Universytet. [in Ukrainian]

Frumkina, A. L. (2023). Intehrovane navchannia uchniv pochatkovoї shkoly osvitoї ta anhlovnoї movlennievoї diialnosti [Integrated Teaching of Elementary School Students in Educational and English Speaking Activities]. *Visnyk Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu imeni Mykhayla Ostrohradskoho – Bulletin of Mykhailo Ostrohradskyi Kremenchuk National University*, 4 (141), 20–25. [in Ukrainian]

Akeren, M., Casasanto, D., Bekkering, H., Hagoort, P., & Rueschemeyer, S. (2012). Pragmatics in action: indirect requests engage theory of mind areas and the cortical motor network. *J. Cogn Neurosci*, 24 (11), 2237–2247. [in English]

Asher, J. J. (1984). Language by command. *In Context*, 6, 35–37. [in English]

Dehtiarenko-Melnik T. V., Brynza, I. V., & Yahotin, R. S. (2024). *Psychomotorics & Individuality*. (Monograph). Sherman Oaks, California: GS Publishing Services. [in English]

Kandel, E., Koester J., Mack S., & Siegelbaum, S. (2021). *Principles of Neural Science*. Sixth Edition. USA: McGraw-Hill Education. [in English]

Kempermann, G., Gage, F., Aigner, L., Song, H., Curtis, M., & Thuret, S. (2018). Human adult neurogenesis: Evidence and remaining questions. *Cell Stem Cell*, 23, 25–30. [in English]

Kostyuk, P. G., Krishtal, O. A., & Pidoplichko, V. I. (1975). Effect of internal fluoride and phosphate on membrane currents during intracellular dialysis of nerve cells. *Nature*, 257 (2), 691–693. [in English]

Leontiev, A. N. (2005). Thinking and Speech. *Journal of East European Psychology*, 43 (5), 65–81. [in English]

Luria, A. R. (1982). *Language and Cognition*. New York: John Wiley. [in English]

Palmer, H. (1923). *The Oral Method of Teaching Languages. A monograph on conversational methods together with a full description and numerous examples of 50 appropriate forms of work*. Cambridge. [in English]

Rizzolatti, G., Craighero, L., & Fadiga, L. (2002). *The mirror system in humans. Mirror neurons and the evolution of brain and language* / edited by Maxim I. Stamenov, Vittorio Gallese. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. P. 37–62. [in English]

Žinkin, N. I., Blochina, L. P., & Potapova, R. K. (1975). Über die Wahrnehmung der gesprochenen Sprache *Linguistics. Mouton de Gruyter (Germany)*, 15 (148), 45–60. [in German]

Дата надходження статті: «08» жовтня 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «01» листопада 2024 р.

Мартинова Раїса – професор кафедри германських і східних мов та методики їх навчання Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України

Martynova Raisa – Professor of the Department of Western and Oriental Languages and Methods of their Teaching of State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Цитуйте цю статтю як:

Мартинова, Р. (2024). Активізація нейрогенезу як передумова інтенсифікації процесу навчання іноземних мов в немовному середовищі. *Педагогічний дискурс*, 36, 41–48. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.06).

Cite this article as:

Martynova, R. (2024). Activation of Neurogenesis as a Prerequisite for Intensifying the Process of Learning Foreign Languages in a Non-Linguistic Environment. *Pedagogical Discourse*, 36, 41–48. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.06](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.06).

УДК 378.147:159.922.2

UDC 378.147:159.922.2

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.07](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.07)

ГАЛИНА КОВАЛЬЧУК,

*доктор педагогічних наук, професор
(Україна, Київ, Національний транспортний університет,
вул. Михайла Омеляновича-Павленка, 1)*

GALYNA KOVALCHUK,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
(Ukraine, Kyiv, National Transport University,
Mykhailo Omelyanovich-Pavlenka St., 1)*

ORCID: [0000-0002-8328-1471](https://orcid.org/0000-0002-8328-1471)

ЯРОСЛАВ СЕМЬОНОВ,

*магістрант факультету економіки та права
(Україна, Київ, Національний транспортний університет,
вул. Михайла Омеляновича-Павленка, 1)*

YAROSLAV SEMYONOV,

*Undergraduate Student
(Ukraine, Kyiv, National Transport University,
Mykhailo Omelyanovich-Pavlenka St., 1)*

**Навчальна мотивація і самоєфективність
як чинники формування академічної успішності студентів**

**Educational Motivation and Self-Efficacy as Factors
in the Formation of Academic Success of Students**

Проблема формування і розвитку навчальних мотивів при вивченні фахових дисциплін набуває усе більшої актуальності в останні роки, оскільки все частіше дослідники вказують на зниження ефективності традиційного навчання у закладах вищої освіти, особливо в умовах війни в Україні. У ході проведеного нами дослідження встановлено, що навчальна мотивація є одним з головних чинників підвищення академічної успішності й формування самоєфективності здобувачів освіти – студентів у процесі професійної освіти. А відтак, зниження навчальної мотивації призводить до недостатньої сформованості професійно значимих компетентностей та вмінь, зокрема, самоорганізації, відповідальності, здатності до самокерованого навчання. Тому формування і розвиток навчальної мотивації здобувачів освіти є серед найважливіших завдань щодо підвищення академічної успішності й загальної ефективності навчання. Структура навчальної мотивації та домінуючі мотиви навчально-пізнавальної діяльності суттєво впливають на загальну академічну успішність та пізнавальну активність студентів під час аудиторних навчальних занять та їх ставлення до самостійної (індивідуальної) роботи. Перед викладачем постає завдання розробити систему дидактичних методів і засобів для створення середовища, сприятливого для навчання, та формування навчальної мотивації студентів. Дослідники вказують, що мотиваційна сфера студента у процесі здобуття освіти є досить динамічною та гнучкою, і детермінується різними соціальними впливами в конкретно-історичному середовищі. Тому викладач має можливість обирати і моделювати різноманітні дидактичні інструменти розвитку навчальної мотивації здобувачів освіти в процесі вивчення фахових інженерних та психолого-педагогічних дисциплін.

Ключові слова: *навчальна мотивація, само ефективність, студенти, академічна успішність, методи навчання, професійна освіта.*

The problem of the formation and development of educational motives in the study of professional disciplines has become more and more relevant in recent years, as more and more often researchers point to the decrease in the effectiveness of traditional education in institutions of higher education, especially in the conditions of war in Ukraine. In the course of our research, it was established that educational motivation is one of the main factors in increasing academic success and forming the self-efficacy of education seekers - students in the process of professional education.

As a result, a decrease in educational motivation leads to the insufficient formation of professionally significant competencies and skills, in particular, self-organization, responsibility, and the ability to self-directed learning. Therefore, the formation and development of educational motivation of education

seekers is among the most important tasks in terms of increasing academic success and the overall effectiveness of education. The structure of educational motivation and the dominant motives of educational and cognitive activity significantly affect the general academic success and cognitive activity of students during classroom training and their attitude to independent (individual) work. The teacher is faced with the task of developing a system of didactic methods and tools for creating an environment conducive to learning and forming the educational motivation of students.

Researchers note that the student's motivational sphere in the process of obtaining an education is quite dynamic and flexible, and is determined by various social influences in a specific historical environment. Therefore, the teacher has the opportunity to choose and model various didactic tools for the development of educational motivation of students in the process of studying professional engineering and psychological-pedagogical disciplines.

Key words: *educational motivation, self-efficacy, students, academic success, teaching methods, professional education.*

Вступ / Introduction. Процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві ставлять перед вищою освітою актуальні завдання в контексті демократизації, створення інтелектуально-професійного простору самореалізації на основі духовних та гуманітарних цінностей, відповідального фахового і творчого ставлення до реалій навколишньої дійсності з використанням об'єднуючих сил для громадянського й акмеологічного розвитку кожної особистості. Удосконалення професійної підготовки здобувачів освіти – майбутніх фахівців зумовлюється багатьма чинниками, серед яких чи не основним є навчальна (академічна) мотивація у системі мотиваційної сфери (Петренко В.В. & Василенко О.М. (2020)).

Особистісна (індивідуальна) мотивація є складним комплексом явищ, більша частина яких виникає та розвивається у процесі навчання, має динамічний і гнучкий характер та пов'язана з академічною успішністю й само ефективністю здобувача освіти (Занюк С.С. (2002); Bandura A. (1977); McClelland, D. C. (1987)). Відтак, перед закладами освіти постає завдання приділення значної уваги проблемам мотивації студентів у вищій школі з метою реалізації ідей освіти для динамічного розвитку суспільства. Саме такий підхід визначає особистісну орієнтацію освіти, виявлення особистісно значимого сенсу професіоналізації, його узгодження із самобутніми цінностями, суб'єктивним досвідом, життєвими інтересами та цілями індивіда, його мотиваційним комплексом, який трансформує предметний зміст фахового навчання. Формування мотивації здійснюється у процесі становлення суб'єкта учіння та проявляється у зміні структури та ступеню вираженості мотивів і цілей. Саме ці проблеми актуалізують завдання виявлення чинників формування навчальної мотивації здобувачів освіти, підвищення інтересу й відповідальності у навчанні, їх впливу на академічну успішність та само ефективність (Микитюк С. О. & Микитюк С. С. (2021)).

Мета та завдання / Aim and Tasks. Висвітлити актуальні тенденції навчальної мотивації студентів у процесі фахової підготовки, їх структуру і чинники формування, взаємозв'язок мотивації та само ефективності.

Методи / Methods. Для вирішення завдань нашого дослідження було використано комплекс таких науково-практичних методів: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з теми для обґрунтування теоретичних засад проблеми дослідження; вивчення навчальної мотивації студентів за допомогою таких методик психологічної діагностики: «Методика Т. Елерса: діагностика мотивації до успіху», «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності (Б.К. Пашнева)», «Методика діагностики спрямованості навчальної мотивації», «Тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД)»; науковий аналіз результатів навчальної діяльності студентів; синтез, узагальнення, систематизація для визначення чинників навчальної мотивації та академічної успішності студентів.

У процесі нашого дослідження навчальної мотивації здобувачів освіти (студентів 2-х, 3-х, 4-х курсів та магістрів) Національного транспортного університету учасникам було запропоновано декілька варіантів методик самодіагностики (Корольчук М. С. (2012); Котик І. О. (2008)). Участь в опитуванні та проходженні тестування для респондентів була добровільною, та не пов'язаною з оцінюванням, тобто підсумкова оцінка з психолого-педагогічних дисциплін не залежала від участі-неучасті. Після проведення анкетування в групах було проведено обговорення результатів, також студенти могли отримати індивідуальний коментар власних результатів і рекомендації щодо навчальної мотивації, підвищення самоефективності й реалізації інших навчальних мотивів, виявлених в опитуванні й анкетуванні.

Результати / Results. Метою проведеного дослідження було виявлення тенденцій та домінуючих мотивів навчальної діяльності респондентів, задля поліпшення організації навчання й удосконалення дидактичних засобів підвищення навчальної мотивації та академічної успішності

за рахунок розвитку самоефективності здобувачів освіти.

Загалом, за виявленими відмінностями у результатах, учасників-респондентів ми розподілили на декілька статусних груп: студенти спеціальності «Професійна освіта (Транспорт)», студенти економічних та інженерних (комп'ютерних) спеціальностей. Між здобувачами освіти різних курсів (2-го, 3-го, 4-го) відмінності в рамках одного напрямку підготовки виявилися незначні. Також невеликі відмінності можемо відзначити між студентами різного віку (від 19-ти років до 58 років). Як виняток, можемо зазначити збільшення вагомості комунікативних та соціальних мотивів у студентів чоловічої статі віком 45+.

За результатами проведених нами анкетувань, індивідуальних опитувань, та онлайн тестувань кожний респондент отримав список домінуючих мотивів у сфері його власної навчальної мотивації і розподілом балів за кожним із мотивів. Максимальна кількість балів за проходженням онлайн тесту на діагностику навчальної мотивації становила 35 балів, мінімальна – 2 бали.

Цікавими виявились відмінні тенденції навчальної мотивації у респондентів – студентів спеціальності «Професійна освіта (Транспорт)» проти інших спеціальностей (029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», «Управління документальними процесами та науково-технічний переклад», 101 «Екологія»). Для першої групи встановлено, що *навчальні мотиви* мають рівномірну репрезентацію в загальній структурі мотиваційної сфери, тобто їх середня вага приблизно однакова в усіх студентів груп (21-25 балів при 35-ти максимальних та 2-5-ти мінімальних), а також, вага кожного окремого з показників коливається несуттєво між учасниками опитування (в межах 21-26 балів). Найнижчими виявились показники у мотивів «творчої самореалізації» та «престижу». В групах інженерної та економічної спеціалізацій домінуючі мотиви *професійної* (26-29 балів) та *пізнавальної* (23-25 балів) спрямованості, найнижчі показники – для мотивів «творчого самовираження» (5-7 балів) та «соціальності» (11-12 балів). Дещо відрізняються пізнавальні та професійні мотиви у респондентів за гендерною ознакою, а саме: для дівчат показник мотиву *пізнавального* інтересу трохи вищий, порівняно з хлопцями, і навпаки, у хлопців – вищий показник мотиву *професійної* спрямованості.

Обговорення / Discussion. В обраній нами базовій методиці «Діагностика навчальної мотивації студентів», представлення мотивів у структурі навчальної мотивації тут здійснюється за такими показниками (Пророк Н.В. та ін. (2020)):

– Шкала 1. *Комунікативні мотиви*: пов'язані з потребою спілкування з іншими людьми, з прагненням здобути їх схвалення або наслідувати їх. Вказані мотиви забезпечують вироблення навичок культури спілкування, уміння слухати і чути інших, забезпечують комунікативні можливості учнів, розширення їх духовного горизонту та сприяють всебічному розвитку особистості студентів, їх соціалізації, оскільки лише у взаємодії відбувається живе використання набутих знань і досвіду. Комунікативні мотиви реалізуються через інформаційно-комунікативні функції (процеси формування, передавання і прийняття інформації), регулятивно-комунікативні функції (безпосередньо пов'язані з регулюванням поведінки) й афективно-комунікативні функції (що характеризують емоційну сферу людини).

– Шкала 2. *Мотиви уникнення невдач*: пов'язані з відносно стійким прагненням зменшення негативного напруження в ситуаціях навчання чи життєвої взаємодії, що пов'язані з оцінкою результатів діяльності індивіда іншими людьми. Протилежно спрямованими є мотиви досягнення успіху. Це один із різновидів мотивації діяльності, що пов'язаний з потребами досягати успіхів та уникати невдач. Цей мотив був обґрунтований Д. Мак-Клелландом (1987) та може бути перевірений за допомогою тематичного аперцепційного тесту (ТАТ) Г. Мюррея (1981). Розвиток цих мотивів обумовлюється особливостями соціалізації індивіда, ціннісними орієнтаціями соціальних груп, умов сімейного виховання та соціального навчання.

Мотивація досягнення залежить від багатьох чинників, що детермінують діяльність. Це: 1) *особистісні стандарти* (оцінка суб'єктивної ймовірності успіху, суб'єктивні труднощі завдання та ін.); 2) *привабливість самооцінки* (привабливість для індивіда особистого успіху чи невдачі в певній діяльності); 3) *індивідуальне надання переваги типу атрибуції* (приписування відповідальності за успіх чи невдачу собі чи обставинам). Мотивація у цій сфері визначає певні типи поведінки, спрямовані на досягнення чи уникнення успіху. Вона виражена в ситуаціях досягнення, в яких є *стандарти якості*, де вирішуються завдання, результат яких оцінюється за цими стандартами; *результат* (який може бути успішним або неуспішним). У навчальній ситуації у студентів цей мотив виражається через такі дві тенденції: 1) студент бажає успіху і все для цього робить; 2) студент боїться невдачі, боїться бути гіршим за інших, тому і прагне до вирішення ситуації або її уникнення.

– Шкала 3. *Мотиви престижу*: вони виявляють прагнення молоді обрати професії, що цінуються серед друзів і знайомих, дають змогу досягти привабливого статусу в суспільстві та забезпечують швидке кар'єрне зростання; усвідомлення перспективності обраної професії. Тут

присутні також і мотиви престижності обраного закладу освіти та його локації, і «рейтинг диплома» серед роботодавців та близьких і знайомих. Мотиви престижу також пов'язані з *ціннісними ставленнями до самого навчання* (бути високо інтелектуальним фахівцем) і *сприйняттям результатів успішності навчання*, виражених академічною оцінкою (не розчарувати рідних поганими результатами навчання, отримати «червоний диплом», про який чимало студентів міркують уже з початкових курсів, продовжуючи сімейні традиції).

– Шкала 4. *Професійні мотиви* є такими, що безпосередньо мають вплив на можливості використання набутих знань у майбутній професійній діяльності. Тобто, студенти вважають мотиваційно важливим все, що пов'язано з майбутньою професією. Саме професійна мотивація здобувача освіти є основою формування висококласного фахівця, реалізації професійних цілей, розвитку професійного менталітету і самовизначення у професійних позиціях. Це також і мотиви, пов'язані зі змістом праці за обраною професією, прагненням чітких знань про характеристики елементів процесу праці (функції, операції, зусилля, дії) та їх спрямованістю на розумову чи фізичну працю.

– Шкала 5. *Мотиви творчої самореалізації* виявляють прагнення здобувачів освіти обирати таку діяльність, що дає змогу бути оригінальним, спонтанним, проявляти творчість, робити відкриття і проекти. Розвиток творчості в сучасних умовах пов'язується з аспектами гармонізації емоційного інтелекту, поліпшення комунікативних здібностей (Просандеєва Л.Є., 2018). Вивчення мотивів творчої самореалізації – це пошук відповідей на запитання, що спонукає особистість до творчого розкриття, самовираження, генерування нових ідей, теорій і концепцій. Поняття «творчість» дозволяє висвітлити ідею особистості та її співвідношення з цінностями суспільства.

– Шкала 6. *Навчально-пізнавальні мотиви*: обумовлені безпосередньою пізнавальною активністю, формою, змістом і процесом навчальної діяльності, виражені через допитливість, інтерес до знань, потребу в розумовій діяльності, удосконаленні інтелектуальних здібностей та пізнавальних можливостей. Це - потреби в розширенні знань про навколишню дійсність, різноманітні інтелектуальні почуття, прагнення здобути нові знання й навчитись застосовувати, вдосконалювати свої інтелектуальні здібності (Занюк С.С. (2002); Лавринюк, О. & Кириченко В. (2023); Пророк Н.В. та ін. (2020)).

– Шкала 7. *Соціальні мотиви*: ті, що пов'язані з колективними, міжособистісними та суспільними відносинами, формуються під впливом багатьох умов: родини, довкілля, навчально-виховної роботи у закладі освіти, суспільно-політичних чинників, розуміння соціальної значимості навчання як підготовки до громадської та професійної діяльності. Соціальні мотиви стимулюють розвиток *соціабельності* (англ. *sociability*; нім. *Soziabilitat*) – потреби і властивості особистості, її здатності до формування соціальних зв'язків, до її включення в соціальне мікросередовище. Взаємодія учасників соціальної групи пов'язана з оцінюванням та інтерпретацією оцінки самими індивідом. Це своєрідний баланс між співпрацею та індивідуальним прагненням до високого визнання, що може викликати відчуття стурбованості й розчарування, або полегшення й комфорту. У такій взаємодії учасники навчаються розвивати чесне ставлення до інших та самовираження свободи дій; розпізнавати соціальних «безбілетників», які не хочуть робити свій внесок у соціальні справи групи; організувати групову роботу для підвищення ефективності навчання та власної переконливості. З точки зору теорії соціальної взаємозалежності (Deutsch, 1949; Johnson & Johnson, 2002) такі дії сприяють створенню умов для позитивної співзалежності та індивідуальної відповідальності, що важливо для розвитку готовності до співпраці та розуміння групи як джерела взаємонавчання.

Навчальна мотивація та інтелектуальний потенціал у здобувачів освіти тісно взаємопов'язані: студенти з високим рівнем навчальної мотивації виявляють високий інтерес до певного виду навчальної діяльності, демонструють більший ентузіазм, відповідальність і наполегливість, легше сприймають та усвідомлюють поставлені завдання, більш організовано їх реалізують і виконують. Розвинена навчальна мотивація сприяє розкриттю індивідуального інтелектуального (когнітивного) та не когнітивного потенціалу та його розвитку, допомагає виявляти напрямки його практичного докладання.

Когнітивний (предметно-змістовий) компонент якості результатів (успішності) навчання включає знання теоретичного і технологічного (методичного) характеру: сукупність знань, що відображають розуміння змісту сучасних соціально-економічних відносин; знання про зміст і методи професійної діяльності (Астахова, І. (2023); Занюк С.С. (2002); Кісіль, З. Р. & Швець, Д. В. (2023); Ковальчук Г.О. (2014); Кочарян О.С. та ін. (2011))

На відміну від когнітивних чинників академічної успішності (здібності, інтелект), набір *некогнітивних* здібностей, компетенцій і навичок (особистісні особливості) відповідають за їх успішне komponування та використання і впливають на здатність людини справлятися з викликами і тиском зовнішнього середовища, визначають поняття емоційного інтелекту – EQ.

Емоційний інтелект входить в структуру соціального інтелекту (Г. Айзенк, Дж. Гілфорд, Д. Гоулман, Е. Торндайк), та характеризує здатність людини до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними. Високий рівень EQ на 80% забезпечує професійну успішність фахівця, низький же його рівень пов'язаний із соціальною дезадаптацією, афективними розладами (Кочарян О.С. (2011)).

До структури EQ входять *внутрішньо-особистісний* інтелект та *міжособистісний* інтелект. До проявів внутрішньо-особистісного інтелекту ми можемо віднести феномени самопізнання, самоспостереження, самомотивації, самореалізації, професійного зростання, емоційної обізнаності, гнучкість, стресостійкість, оптимізм, відчуття щастя, реалістичність трансактних позицій, здатність до побудови життєвих стратегій. До проявів міжособистісного інтелекту відносять здатність до адаптації, вирішення проблем та побудови ефективних міжособистісних відносин, соціальну відповідальність, корпоративну відповідальність, підприємницьку компетентність тощо.

У ході проведеного нами дослідження було встановлено, що навчальна мотивація є одним з головних чинників підвищення академічної успішності й формування самоефективності здобувачів освіти – студентів у процесі професійної освіти. Проблема формування і розвитку навчальних мотивів при вивченні фахових дисциплін набуває усе більшої актуальності в останні роки, оскільки все частіше дослідники вказують на зниження ефективності традиційного навчання у закладах вищої освіти, особливо в умовах війни в Україні. Жорстко регламентована діяльність в освітньому процесі викладача і студентів, деталізована активність навчально-пізнавальних дій на заняттях та в самостійній роботі, спричиняють відсутність навчальної суб'єктності самого студента, нерозуміння цілей і задач вивчення окремих дисциплін, відсутність усвідомлення практичної значущості навчального матеріалу. А відтак, і зниження навчальної мотивації і недостатня сформованість професійно значимих компетентностей та вмінь, зокрема, самоорганізації, відповідальності, здатності до самокерованого навчання. Тому формування і розвиток навчальної мотивації здобувачів освіти є серед найважливіших завдань щодо підвищення академічної успішності й загальної ефективності навчання. Усвідомлення студентом власних мотиваційних проявів і ресурсів, збагачений психолого-педагогічними знаннями, сприяє організації його навчальних зусиль, спрямованих на оволодіння професією та формування професійних компетентностей як майбутнього фахівця у процесі навчання в університеті.

Важливо, що безпосередньо передати студенту мотивацію в процесі навчання педагог не може, оскільки мотиви не знаходяться у зоні прямого педагогічного впливу, навіть при найкращому переконуванні зі сторони педагога. Для цього перед викладачем постає завдання розробити систему дидактичних методів і засобів для створення середовища, сприятливого для навчання та розкриття навчальної мотивації студентів, в структурі зовнішніх та внутрішніх мотивів. Дослідники відзначають, що мотиваційна сфера студента у процесі здобуття освіти є досить динамічною та гнучкою, і детермінується різними соціальними впливами в конкретно-історичному середовищі.

Тому викладач має можливість обирати і моделювати різноманітні дидактичні інструменти розвитку навчальної мотивації здобувачів освіти в процесі вивчення фахових інженерних та психолого-педагогічних дисциплін.

Висновки / Conclusions. Функція мотивування є необхідним структурним елементом загальної системи діяльності. Вона має два аспекти: по-перше, активізує в процесі діяльності всі потреби і мотиви, по-друге, допомагає аналізувати й оцінювати внесок кожного компонента в загальних результатах. Мотивація до навчальної та професійної діяльності головним чином визначає її успішність. Структура навчальної мотивації та домінуючі мотиви навчально-пізнавальної діяльності суттєво впливають на загальну академічну успішність та пізнавальну активність студентів під час аудиторних навчальних занять та їх ставлення до самостійної (індивідуальної) роботи.

Список використаних джерел і літератури:

Астахова, І. (2023). Маркетинговий підхід щодо визначення та формування навчальної мотивації студентів. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки», 1* (107), 65–69. [in Ukrainian].

Занюк, С. С. (2002). *Психологія мотивації*. Київ: Либідь. [in Ukrainian].

Кісіль, З. Р. & Швець, Д. В. (2023). *Мотивація діяльності людини: Навчальний посібник у схемах, таблицях, коментарях*. Одеса: Видавництво ОДУВС. 154 с. [in Ukrainian].

Ковальчук, Г.О. (2014) До проблеми моніторингу не когнітивних індикаторів якості (ефективності) професійної підготовки студентів у ВНЗ : 36. матеріалів Міжнар. наук.-практ. семінару «Комп'ютерно орієнтовані системи навчання природничо-математичних дисциплін» 28 жовтня 2014 р. НПУ імені М.П. Драгоманова. К. : НПУ, 2014. С. 27-29. [in Ukrainian].

- Корольчук, М. С.** (2012). Психодіагностика: навч. посіб. [для студентів вищих навчальних закладів] / М. С. Корольчук, В. І. Осодло; за заг. ред. М. С. Корольчука. К.: Ельга; Ніка-Центр, 2012. 400 с. [in Ukrainian].
- Котик І. О.** (2008). Практикум із діагностики мотиваційної сфери особистості: навч.-метод. посіб. Вінниця. 171 с. [in Ukrainian].
- Кочарян О.С.** та ін. (2011). Структура мотивації навчальної діяльності студентів : навч. посіб. О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.С. Жуковського. 40 с. [in Ukrainian].
- Лавринюк, Оксана & Кириченко, Віктор** (2023). Мотивація до навчальної діяльності: Аналіз сучасних теорій. *Журнал соціальної та практичної психології*, № 1. С. 34-39. [in Ukrainian].
- Микитюк С. О. & Микитюк С. С.** (2021). Мотивація початкової діяльності як ресурс освітнього процесу. *Зб. наукових праць Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. № 76, Т.2. С. 121–126.
- Пророк Н.В.** та ін. (2020). Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства. [Монографія]. Н. В. Пророк, Л. О. Кондратенко та ін. Київ : «Слово». 131 с. [in Ukrainian].
- Просандеева Л. Є.** (2018). Творчість як засіб самореалізації особистості в період дорослішання. *Психологічний журнал*. № 6 (16), С. 155-166.
- Bandura, A.** (1977). *Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change*. *Psychological Review*. Vol. 84. № 2. P. 191-215. DOI:10.1037/0033-295X.84.2.191; <https://psycnet.apa.org/record/1977-25733-001> [in English].
- Code, J.** (2020). *Agency for Learning: Intention, Motivation, Self-Efficacy and Self-Regulation*. *Frontiers in Education*. 2020. Vol. 5. № 19. DOI:10.3389/educ.2020.00019 [in English].
- McClelland, David C.** (1987). *Human Motivation*. CUP Archive, 663 p.
- Murray, Henry Alexander** (1981). *Endeavors in Psychology: Selections from the Personology of Henry A. Murray*. Front Cover. Henry Alexander Murray. Harper & Row. Psychology. 641

References:

- Astakhova, I.** (2023). Marketynhovi pidkhid shchodo vyznachennia ta formuvannia navchalnoi motyvatsii studentiv. *Nauk. visnyk Poltavskoho un-tu ekonomiky i torhivli. Seriia «Ekonomichni nauky»*, (1 (107), 65-69. [in Ukrainian].
- Zaniuk, S. S.** (2002). *Psykhohohiia motyvatsii: Navchalnyi posibnyk*. K.: Lybid. 304 s. [in Ukrainian].
- Kisil, Z. R. & Shvets, D. V.** (2023). *Motyvatsiia diialnosti liudyny: Navchalnyi posibnyk u skhemakh, tablytsiakh, komentariakh*. Odesa: Vydavnytstvo ODUVS. 154 s. [in Ukrainian].
- Kovalchuk, H.O.** (2014) Do problemy monitorynhu ne kohnityvnykh indyikatoriv yakosti (efektyvnosti) profesiinoi pidhotovky studentiv u VNZ : Zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. seminaru «*Kompiuterno oriientovani systemy navchannia pryrodnycho-matematychnykh dystsyplin*» 28 zhovtnia 2014 r. NPU imeni M.P. Drahomanova. K. : NPU, 2014. S. 27-29. [in Ukrainian].
- Korolchuk, M. S.** (2012). Психодіагностика: навч. посіб. [для студентів вищих навчальних закладів] / М. С. Корольчук, В. І. Осодло; за заг. ред. М. С. Корольчука. К.: Ельга; Ніка-Центр, 2012. 400 с. [in Ukrainian].
- Котик І. О.** (2008). Практикум із діагностики мотиваційної сфери особистості: навч.-метод. посіб. Вінниця. 171 с. [in Ukrainian].
- Кочарян О.С.** та ін. (2011). Структура мотивації навчальної діяльності студентів : навч. посіб. О.С. Кочарян, Є.В. Фролова, В.М. Павленко. Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М.С. Жуковського. 40 с. [in Ukrainian].
- Лавринюк, Оксана & Кириченко, Віктор** (2023). Мотивація до навчальної діяльності: Аналіз сучасних теорій. *Журнал соціальної та практичної психології*, № 1. С. 34-39. [in Ukrainian].
- Mykytiuk S. O. & Mykytiuk C. C.** (2021). Мотивація початкової діяльності як ресурс освітнього процесу. *Зб. наук. праць Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. № 76, Т.2. С. 121–126.
- Пророк Н.В.** (2020). Психологічна діагностика мотивації особистості до навчання в умовах інформаційного суспільства. [Монографія]. Н. В. Пророк, Л. О. Кондратенко та ін. Київ : «Слово». 131 с. [in Ukrainian].
- Просандеева Л. Є.** (2018). Творчість як засіб самореалізації особистості в період дорослішання. *Психологічний журнал*. № 6 (16), С. 155-166.
- Bandura, A.** (1977). *Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change*. *Psychological Review*. Vol. 84. № 2. P. 191-215. DOI:10.1037/0033-295X.84.2.191; <https://psycnet.apa.org/record/1977-25733-001> [in English].
- Code, J.** (2020). *Agency for Learning: Intention, Motivation, Self-Efficacy and Self-Regulation*. *Frontiers in Education*. 2020. Vol. 5. № 19. DOI:10.3389/educ.2020.00019 [in English].
- McClelland, David C.** (1987). *Human Motivation*. CUP Archive, 663 p.
- Murray, Henry Alexander** (1981). *Endeavors in Psychology: Selections from the Personology of Henry A. Murray*. Front Cover. Henry Alexander Murray. Harper & Row. Psychology. 641

Дата надходження статті: «08» листопада 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «22» листопада 2024 р.

Ковальчук Галина – професор кафедри філософії та педагогіки Національного транспортного університету, доктор педагогічних наук, професор

Kovalchuk Galyna – Professor of the Department of Philosophy and Pedagogy of National Transport University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Семьонов Ярослав – магістрант факультету економіки та права (спеціальність 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», спеціалізація 015.38 «Професійна освіта (транспорт)») Національного транспортного університету

Semyonov Yaroslav – Undergraduate Student of the Faculty of Economics and Law (Specialty 015 «Professional Education (by Specializations)», Specialization 015.38 «Professional Education (Transport)») of National Transport University

Цитуйте цю статтю як:

Ковальчук, Г., & Семьонов, Я. (2024). Навчальна мотивація і самоефективність як чинники формування академічної успішності студентів. *Педагогічний дискурс*, 36, 49–55. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.07](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.07).

Cite this article as:

Kovalchuk, G., & Semyonov, Ya. (2024). Educational Motivation and Self-Efficacy as Factors in the Formation of Academic Success of Students. *Pedagogical Discourse*, 36, 49–55. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.07](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.07).

УДК 005.32:338.22:347.961

UDC 005.32:338.22:347.961

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.08](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.08)

ОЛЬГА ФЕДОРЧУК,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(Україна, Хмельницький, Хмельницький університет
управління та права імені Леоніда Юзькова,
вул. Героїв Майдану, 8)*

OLHA FEDORCHUK,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
(Ukraine, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,
Heroiv Maidanu St., 8)*

ORCID: [0000-0003-2163-8890](https://orcid.org/0000-0003-2163-8890)

ОЛЕГ СУХОВІРСЬКИЙ,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(Україна, Хмельницький, Хмельницький університет
управління та права імені Леоніда Юзькова,
вул. Героїв Майдану, 8)*

OLEH SUKHOVIRSKYI,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
(Ukraine, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,
Heroiv Maidanu St., 8)*

ORCID: [0000-0002-7982-3231](https://orcid.org/0000-0002-7982-3231)

Цифрові компетенції менеджерів і юристів: їх значення та перспективи в умовах сьогодення

Digital Competencies of Managers and Lawyers: Their Significance and Prospects in the Current Context

Стаття присвячена дослідженню ефективності роботи менеджерів та юристів в умовах стрімкої цифрової трансформації суспільства. Проаналізовано теоретико-методологічні аспекти поняття «ефективність фахівця», яке розглядається в контексті сучасних вимог до професійної компетентності. Особлива увага приділяється співвідношенню понять «компетенція» та «компетентність», де перше визначається як потенціал для навчання, а друге – як результат засвоєння знань та навичок. Досліджено різні підходи до визначення професійної компетентності. Зокрема наголошується на важливості професійної ідентичності, етиці, конкурентоспроможності, прагненні до наукового вдосконалення та мотивації до продовження освіти. Автори підкреслюють, що на постіндустріальному етапі розвитку суспільства відбувається перехід від оцінки кваліфікації до оцінки компетенцій, що відображає зміну вимог до професіоналізму. Ключовим аспектом дослідження є вплив цифрових технологій на формування професійних компетенцій менеджерів та юристів. Автори відзначають, що цифрові навички стають невід'ємною частиною професійної діяльності, а інтенсивний технологічний прогрес формує нові цифрові потреби та компетенції. Розглядаючи юридичну освіту як середовище формування нового покоління правників, автори наголошують на необхідності врахування процесів цифровізації в навчальному процесі. Цифрові компетенції юриста розглядаються як базовий набір знань, вмінь та навичок, необхідних для успішної професійної діяльності в сучасному світі.

Проаналізовано прояви поєднання компетентностей юриста та менеджера, особливо в умовах малого бізнесу, де часто виникає потреба в універсальних фахівцях, що володіють як юридичними, так і управлінськими знаннями. Розглядаються також цифрові навички менеджерів як важлива умова розвитку економіки майбутнього. Виділено такі ключові аспекти інформатичної підготовки, як цифрова грамотність, кібербезпека, креативність, адаптивність, комунікація та емоційний інтелект. Значну увагу в статті приділено впливу діджиталізації на юридичну сферу, зокрема автоматизації рутинних завдань та віртуалізації юридичних послуг. Наведено різні трактування поняття цифровізації юриспруденції. Разом з тим, автори застерігають від потенційних негативних наслідків надмірної автоматизації, таких як знецінення людської складової в професії та зниження довіри суспільства до права. Підкреслюється необхідність збереження балансу між технологічним та людським факторами

в юридичній діяльності.

Підкреслено неминучість та загалом позитивний вплив діджиталізації на професійну діяльність менеджерів та юристів, але також наголошують на важливості збереження особистісного підходу та уникнення повної роботизації. Автори стверджують, що цифрова компетентність є умовою професійного успіху та включає інформаційну та медіаграмотність, комунікацію та співпрацю, створення цифрового контенту, цифрову безпеку, розв'язання задач та постійне самовдосконалення.

Ключові слова: компетенція, компетентність, менеджмент, публічне управління, цифровізація, цифрові компетенції юриста, цифрові компетенції менеджера, діджиталізація, професійна діяльність юриста, професійна діяльність менеджера.

The article deals with the study of the effectiveness of managers and lawyers in the context of rapid digital transformation of society. The theoretical and methodological aspects of the concept of «professional effectiveness» are analyzed, which is considered in the context of modern requirements for professional competence. Particular attention is paid to the relationship between the concepts of «competence» and «competency», where the former is defined as the potential for learning, and the latter as the result of acquiring knowledge and skills. Various approaches to defining professional competence are explored. In particular, the importance of professional identity, ethics, competitiveness, the desire for scientific improvement, and motivation for continuing education are emphasized. The authors emphasize that in the post-industrial stage of societal development, there is a transition from qualification assessment to competence assessment, which reflects a change in the requirements for professionalism.

A key aspect of the research is the impact of digital technologies on the formation of professional competencies of managers and lawyers. The authors note that digital skills are becoming an integral part of professional activity, and intensive technological progress creates new digital needs and competencies. Considering legal education as an environment for the formation of a new generation of lawyers, the authors emphasize the need to take into account the processes of digitalization in the educational process. Digital competencies of a lawyer are considered as a basic set of knowledge, abilities, and skills necessary for successful professional activity in the modern world.

The manifestations of the combination of competencies of a lawyer and a manager, especially in the context of small business, where there is often a need for universal specialists with both legal and managerial knowledge, are analyzed. Digital skills of managers as an important condition for the development of the future economy are also considered. Key aspects of IT training, such as digital literacy, cybersecurity, creativity, adaptability, communication, and emotional intelligence, are highlighted. Significant attention in the article is paid to the impact of digitalization on the legal field, in particular the automation of routine tasks and the virtualization of legal services. Various interpretations of the concept of digitalization of jurisprudence are presented. At the same time, the authors warn against the potential negative consequences of excessive automation, such as the devaluation of the human component in the profession and the decrease in public trust in law. The need to maintain a balance between technological and human factors in legal activity is emphasized.

The inevitability and generally positive impact of digitalization on the professional activity of managers and lawyers are emphasized, but the importance of maintaining personal approach and avoiding complete robotization is also stressed. The authors argue that digital competence is a condition for professional success and includes information and media literacy, communication and collaboration, digital content creation, digital security, problem-solving, and continuous self-improvement.

Keywords: competence, competency, management, public administration, digitalization, digital competencies of a lawyer, digital competencies of a manager, professional activity of a lawyer, professional activity of a manager.

Вступ / Introduction. Сучасні глобалізаційні процеси тісно пов'язані з цифровізацією суспільних відносин та економічних зв'язків, а інформаційні технології характеризуються високою динамічністю, все глибше проникають в усі сфери соціального життя, виступають головним інструментом взаємодії суспільства з державою, людини з державними органами та посадовими особами, людей один з одним.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій в останнє десятиліття зайняв пріоритетні позиції в соціально-економічних системах багатьох країн. Цьому сприяло і зручний формат користування, і швидкість передачі необхідної інформації, і активна участь суспільства у вказаному процесі. На цьому тлі доречно зауважити, що глобальне впровадження політики цифрової держави сприяє подальшій актуалізації галузі інформаційних технологій.

Сучасний світ розвивається в період наближення до науково-технологічної сингулярності, вимагає від фахівців в управлінській сфері та юриспруденції якісно володіти можливостями

цифрових технологій.

У науковій літературі уже усталеним є твердження про те, що рівень професійної підготовки фахівця характеризується поняттями «компетенція», «професійна компетентність», що є складними особистісними утвореннями, які мають інтегративну сутність, оскільки складаються з багатьох компонент, котрі в умовах об'єктивної дійсності постійно видозмінюються.

Вагомий внесок у розробку теоретичних питань та прикладної діагностики професійної компетенції зробив відомий британський психолог Дж. Равен у своїй книзі «Компетенція в сучасному суспільстві. Вияв, розвиток, реалізація», де вперше увів у науковий обіг поняття «компетенція» у трактуванні «специфічної здатності, яка апіорі потрібна для ефективного виконання конкретного діяння у визначеній предметній галузі й включає вузькоспеціальні знання, особливі предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свою професійну діяльність» (Raven J., 1984, p. 137).

У дослідженнях вітчизняних науковців неабиякий інтерес з приводу формування та розвитку цифрової компетентності у працівників присутній в наукових здобутках А. Олешко, А. Усатенко, а наукові пошуки Н. Яворської, та В. Тюріної акцентують увагу на важливості базових компетенцій майбутніх юристів.

Дослідник І. Івашкевич визначає професійну компетентність юриста як «сформований цілісний комплекс знань, умінь та навиків, психологічних якостей, професійних можливостей і акмеологічних інваріантів» (Івашкевич І., 2016b, с. 95). Особливо наголошується на психологічному аспекті компетенцій юриста, обґрунтовуючи це тим, що в юридичній професії індивідуальний творчий підхід до вирішення нагальних робочих завдань гармонійно поєднується з професійними кваліфікаційними знаннями.

Проблематику юридичної освіти в Україні та за кордоном розглядає А. Іванцова, говорячи про те, що сьогоденний стан юридичної освіти в нашій державі вирізняється суперечливістю, адже кількість навчальних закладів, що здійснюють підготовку юристів з моменту проголошення незалежності суттєво збільшилася, але якість підготовлених фахівців, нажаль, залишає бажати кращого (Іванцова А., 2018).

Як елемент правової системи пропонує розглядати юридичну освіту І. Тимкович, стверджуючи, що становлення базових навичок та вмінь правника відбувається в багатоманітності зв'язків правової системи.

Визнаючи важливість цифрових технологій в підготовці менеджерів, А. Зелінська та Л. Тарасович вводять поняття «цифровий студент», тобто «той, хто навчається в XXI ст. зі своїми цілями, інтересами, потребами та реалізує їх у цифровому просторі» (Зелінська А., Тарасович Л., Лавриненко С., 2023). Окремі аспекти взаємодії юриспруденції, юридичної освіти та посилення в них ролі цифровізації досліджують українські науковці О. Вінник, О. Шаповалова, Т. Попович (Вінник О., Шаповалова О., & Попович Т., 2021).

Умови воєнного часу накладають відбиток як на освіту так і на дослідження. Ю. Кращенко та Л. Головач звертають увагу на вплив цифровізації на економіку та суспільство у змісті професійної підготовки менеджерів та пропонують тлумачення низки термінів, пов'язаних із сучасними інформаційними загрозами (Кращенко Ю., Головач Л., 2022, с. 107-108).

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою статті є дослідження питання про місце та значення цифровізації в управлінській та правничій професіях, освітній підготовці відповідних майбутніх фахівців та її роль і перспективи практичної управлінської та юридичної діяльності сьогодні.

Methods / Методи. З метою виконання поставлених завдань були використані загальнонаукові методи дослідження: аналіз, синтез, порівняння, систематизація та узагальнення. Здійснено аналіз наукових джерел з теми дослідження.

Результати / Results. Критерій ефективності в роботі менеджера та юриста залишається незмінно актуальним з практичної точки зору та дискусійним з теоретико-методологічного розуміння. Ефективність юриста прямо пов'язана зі ступенем захисту прав та інтересів клієнта, реалізацією його свобод, дотриманням встановленої законом процедури надання правових послуг як у конкретних справах так і у різних сферах суспільних відносин загалом. З огляду на це, пильної уваги заслуговують ті компетенції юриста, які дозволяють йому підвищити ефективність роботи не тільки у формальному дискурсі (оперуючи нормами матеріального та процесуального права, засобами доказування та інше), але й у неформальному дискурсі (працюючи з емоціями, почуттями клієнта, інших учасників спору/процесу, їх інтересами, застосовуючи переговорні техніки, методи невербальної комунікації, можливості цифровізації тощо). В такому контексті можна знайти багато спільного між діяльністю менеджера та юриста. В управлінській діяльності також надзвичайно важливим є реалізація міжособистісної взаємодії, забезпечення ефективного та дієвого спілкування з керівництвом, підлеглими, клієнтами, представниками органів державної

влади. Впровадження цифрових комунікацій, спеціального програмного забезпечення накладає значний відбиток на перелік компетентностей, якими має володіти фахівець. Загалом такий перелік буде досить схожим у юристів та менеджерів, оскільки він має формулюватися за допомогою опису однакових умінь та навичок.

Така ситуація, безумовно, вимагає якісної практичної ефективності юристів і менеджерів, а теоретико-методологічний зміст категорії «ефективність фахівця» спрямовує нас до етимології поняття «компетенція», що з латинської мови перекладається як «відповідати чомусь». Крім того, в предметній науковій літературі стверджується, що поняття «компетенція» та «компетентність» є абсолютно різними за своїм тлумаченням, де компетенція – це те, що маємо вивчати та пізнавати, а компетентність – це кінцевий «продукт» такого навчання.

Відомий британський психолог Дж. Равен виділив 37 видів або компонентів компетенцій, вважаючи при цьому, що основна ціль конкретизації різних видів компетенцій в тому, щоб допомогти людям розвивати їх і використовувати як засоби досягнення особистісно значущих цілей. За Дж. Равеном «компетентність – це специфічна здібність, що передбачає глибинне розуміння предмету пізнання» (Raven J., 1984, p. 215).

У той же час, І. Івашкевич і його однодумці стверджують, що «професійна компетентність формується виключно під час актуалізації соціальних настановлень фахівця. Передусім до таких настановлень належать:

– професійна ідентичність – у контексті прийняття професійних норм та правил як таких, що є особистісно значущими для людини, розуміння власної відповідальності за процес професійної соціалізації;

– професійна етика – всебічне уявлення про етичну складову власної професії;

– конкурентоспроможність – спроможність ефективно займатися професійною діяльністю в системі ринкових відносин;

– прагнення до наукового вдосконалення – потреба опановувати нові професійні горизонти, проводити експериментальні дослідження, виходити зі зони комфорту;

– мотивація до продовження освіти – прагнення вдосконалювати професійні уміння, навички і знання для того, щоб залишатися в тренді професійного простору» (Івашкевич І., 2016b, с. 98).

Загалом, тенденція компетентнісного підходу до навчання прослідковується виключно на постіндустріальному етапі розвитку суспільства. Сьогодні відбувається зміна системи оцінки професіоналізму працівників – перехід від визначення кваліфікації (сукупності вимог до системи володіння конкретними навичками, закріпленими у вимогах до професії) до компетенцій (діапазону знань, здібностей до адаптації, володінню діловими та особистими якостями, необхідними для досягнення цілей організації).

Як вже зазначалося, цифрові технології зараз дуже активно використовуються, тому необхідно зважати на той беззаперечний факт, що студенти мимоволі вбирають та опановують новітні технології, які пропонує навколишня дійсність ще до вступу до закладів вищої освіти. Так, інтенсивний технологічний прогрес суттєво впливає на формування нових цифрових навичок та потреб людини, тому цей зовнішній фактор доречно враховувати при підготовці майбутніх фахівців.

Так, науковиця А. Іванцова пропонує розглядати юридичну освіту у таких варіаціях: «як складову більш загальної правової освіти, як галузь вищої освіти, як фундамент юридичної професії, як запоруку професійної компетентності правника, як середовище формування нового покоління правників, як один із інструментів реалізації соціальної функції права, як критерій соціальної стратифікації, як специфічний вид підприємницької діяльності, як шлях розбудови політичної кар'єри, як спосіб реалізації особистих амбіцій тощо» (Іванцова А., 2018, с. 48).

Ми вважаємо, що доцільно звернути увагу саме на запропоноване трактування юридичної освіти «як середовище формування нового покоління правників», оскільки достеменно відомо, що акцент сучасного світосприйняття ставиться на цифровізації, без якої вже важко уявити не тільки наше буденне життя, але й роботу державно-правового сектору. Цифрові компетенції юриста, на сьогодні, це вже базовий набір знань, умінь та навичок, без володіння яким неможливо стати професіоналом.

Цікавим проявом поєднання компетентностей юриста та менеджера є умови провадження малого бізнесу. Невелика кількість працівників, часто об'єднання їх за сімейною ознакою, виконання різнопланових обов'язків одним працівником вимагає універсальності у підготовці таких фахівців. Звісно, такий підхід не може повністю виключати потребу у професійних менеджерах або юристах. Втім значна кількість чорнових функцій в умовах цифровізації може виконуватися представниками малого бізнесу самостійно.

На думку Н. Куцай на цифрових навичках менеджерів має базуватися розвиток економіки майбутнього (Куцай Н., 2023, с. 116).

Визначаючи витоки, на яких має ґрунтуватися інформатична підготовка майбутніх менеджерів, Н. Краус виокремлює такі позиції: цифрова грамотність та цифровий етикет; кібербезпека; креативність; адаптивність; комунікація; емоційний інтелект (Краус Н., 2019).

Відзначимо, що вказані засади інформатичної підготовки є ідентичними як у майбутніх менеджерів так і юристів.

На думку О. Вінник, використання надбань цифровізації, у першу чергу, впливає на методологічну базу, що регламентує проведення навчальних занять і наукову діяльність студентів-юристів, збагативши її запровадженням інформаційно-цифрових технологій у освітню і наукову площину. Дослідниця наполягає на тому, що активний науковий супровід теоретичних і практичних занять надав новій більш високій якості процесу викладення навчальних дисциплін (Вінник О., Шаповалова О., Попович Т., 2021, с. 86).

А. Олешко та А. Усатенко цілком логічно прогнозують, що «рівень цифрової компетентності найближчими десятиліттями визначатиме здатність потенціального працівника успішно функціонувати в умовах ринкових відносин, насамперед при прийнятті на роботу. Крім того, якісне володіння цифровими компетенціями стане однією з обов'язкових вимог роботодавців» (Олешко А., Усатенко А., 2019, с. 17).

Консервативної думки з приводу визначальних елементів професійної компетентності дотримується І. Івашкевич, у своїх судженнях дослідник тяжіє до визнання важливої ролі психоемоційної складової у структурі професійної компетентності правника та наполягає, що «професійна компетентність майбутнього юриста є власним новоутворенням особистості студента, що структурно складається з компонентів, які мають системні зв'язки, що у своїй сукупності визначають певну психологічну категорію, яка певним чином детермінує становлення професійної компетентності фахівців» (Івашкевич І., 2016а, с. 84).

Беззаперечно погоджуємося з вищевикладеною думкою, проте сприйняття сутності та значення юридичної професії у статичній наш час та зосередження на психо-емоційній складовій професійної компетентності юриста є загрозово оманливим. Схожими є погляди і на професійну компетентність менеджера, які в першу чергу розглядають його як комунікатора та мотиватора, відсуваючи професійні якості, пов'язані із розумінням економічних та бізнес-процесів також можуть відвертати увагу від значимих рис фахівця та нести певну загрозу у виборі шляхів його підготовки.

Доречно відмітити, що професійну компетенцію юриста становлять загальні та спеціальні професійні вимоги. У науковій літературі до «загальних відносяться:

– знання загальноосвітніх дисциплін, таких як філософія, логіка, історія, політологія, економіка та інші, – тобто юрист повинен бути всебічно розвиненим і знання загальноосвітніх дисциплін є невід'ємною частиною освіти будь-якого фахівця в правничій галузі;

– знання норм матеріального і процесуального права – представник юридичної професії повинен мати високий рівень теоретичної підготовки для того, щоб зуміти в потрібний момент правильно прийняти рішення;

– дотримання професійної етики – юрист повинен усвідомлювати високе призначення своєї професії і сумлінно виконувати свій обов'язок, не суперечити не тільки нормам права, але і нормам моралі;

– належний рівень правосвідомості – як відомо, правосвідомість – це сукупність знань, ідей і почуттів, що характеризує сприйняття, оцінку і ставлення людей до правових явищ у реальній дійсності. Спеціаліст в області права повинен бути солідарний з законом, захищати його і поважати» («Юрист в сфері ІТ. Хто він? Професійна компетенція ІТ-юриста», 2021).

«До спеціальних вимог професійної компетентності юриста належать:

– знання не тільки українського, а й зарубіжного законодавства в області інтелектуальної власності – володіючи знаннями в даній сфері, юрист зможе відстоювати інтереси своїх клієнтів як на національному, так і на міжнародному рівні;

– уміння працювати з довідково-правовими системами і базами даних – професіонал, який може вміло користуватися інформацією в такому вигляді, значно економить час і допомагає ефективно вирішити ту чи іншу задачу;

– уміння здійснювати аналіз юридичних ризиків з огляду на впровадження інформаційних технологій;

– уміння організувати юридичний супровід договірної роботи» («Юрист в сфері ІТ. Хто він? Професійна компетенція ІТ-юриста», 2021).

Вищенаведене розмежування вимог професійної компетентності юриста – це такий собі науковий архаїзм, досить часто від headhunter (спеціаліста з підбору персоналу) можна почути про так звані soft та hard skills, де soft skills – це навички, які не вимагають конкретних технічних знань чи спеціалізованої освіти, але допомагають людям ефективно взаємодіяти з іншими та

вирішувати різноманітні завдання в особистому та професійному житті. Soft skills є ключовими для успішності в різних сферах, і юриспруденція одна з них. Зважаючи на певну подібність, яка існує у міжособистісній комунікації та командній роботі в юристів та в менеджерів, можна погодитися про спільність у ставленні до soft skills як до ключових для обох професій.

До soft skills належать: здатність висловлювати свої думки чітко і переконливо, слухати і розуміти інших, вести переговори та діалоги; тайм-менеджмент – ефективне управління часом; здатність робити висновки та приймати рішення; ораторське мистецтво та навичка публічних виступів; використання інформаційних технологій.

У практичній площині володіння цифровими технологіями для юриста є життєвою необхідністю, адже, наприклад, діяльність нотаріату, суддів, органів державної реєстрації актів цивільного стану цілком базуються на роботі в електронних реєстрах, таких як Єдиний державний реєстр судових рішень, Спадковий реєстр, Єдиний реєстр довіреностей, Державний реєстр актів цивільного стану громадян та інші, і складає 90% робочого об'єму. Якщо ж вести мову конкретно про процеси діджиталізації державно-правового сектору нашої держави, то з 2019 року в Україні проводиться реформа, метою якої є переведення 100% усіх держпослуг до онлайн.

Щодо практики застосування цифрових технологій менеджерами, то тут найбільше уваги привертає використання засобів автоматизації бізнес-процесів, електронний документообіг, кадровий облік, взаємодія з органами державного управління та підтримка комунікацій тощо.

Доцільно зауважити, що діджиталізація є новим рівнем антропологічного простору та має чітко виражений процедурний характер. В умовах сьогодення діджиталізація суспільства презентує «...послідовні трансформації цивілізаційно-культурного коду, які об'єднано загальним вектором розвитку, а збільшення використання цифрових технологій рівнозначно підвищує зростання кількості та якості інтегративних змін в системі комунікації, що сформувалася в індустріальну та доіндустріальну епохи» (Рудюк В., 2020, с. 82).

Крім того, пандемія коронавірусної хвороби та повномасштабне військове вторгнення абсолютно чітко показали, що за цифровими технологіями майбутнє.

Необхідні компетенції для впровадження інформаційних технологій вітчизняні теоретики називають цифровими компетенціями, що являють собою знання, вміння та навички, які полягають у вільному використанні інформаційних технологій та потрібні людині під час виконання професійних обов'язків.

З огляду на стрімку популяризацію інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя деякі науковці станом на тепер проголошують функціонування «цифрової» юриспруденції, що має місце у правотворчості та правозастосуванні шляхом активного використання науково-технологічних можливостей, а саме новітніх засобів зв'язку, комп'ютерної техніки й спеціального програмного забезпечення.

Разом з тим деякі автори вказують на певні слабкі сторони процесу діджиталізації. Наприклад, впровадження цифрових технологій у менеджмент бізнес-структур наражається на такі перешкоди:

- непідготовленість окремих груп покупців до впровадження нових технологій;
- необхідність стратегічно мислити і створювати послідовність взаємодії з клієнтами, яка буде працювати для обох сторін;
- час і вартість впровадження цифрових рішень можуть не відповідати очікуванням власників бізнесу;
- відсутність або обмеженість кваліфікованого персоналу щодо підтримки інструментів цифровізації (Кравчук І., Лавриненко С., Зелінська А., 2023).

Цілком точно можна сказати, що цифровізація серйозно змінює ландшафт традиційних сфер суспільних відносин і каталізує істотні зміни у сфері правозастосування, адже інформаційні технології переформатовують уявлення про правову реальність і правозастосування в соціумі.

Варте уваги трактування поняття цифровізації юриспруденції у двох вимірах, запропоновані О. Письменною та Г. Лазарчук, які зазначають:

- автоматизація у сфері юридичної діяльності – це процес, що передбачає передачу рутинних завдань юриста спеціальним машинам, які виконують їх самостійно за допомогою інформаційних технологій та спеціальних програмних засобів. Рутинні завдання юристів можуть бути автоматизовані за допомогою різних способів, зокрема шляхом застосування різноманітних електронних ресурсів для, наприклад, ведення електронного документообігу;

- віртуалізація надання юридичних послуг – це процес, що спрямований на створення певних ресурсів, зокрема електронних сервісів та платформ, які надають змогу для доступного та швидкого отримання юридичних послуг. Цей процес відкриває нові можливості для надання та отримання юридичних послуг через електронні ресурси, зокрема через мережу Інтернет (Письменна О., Лазарчук Г., 2023, с. 146).

Проте авторки зауважують, що впровадження інформаційних технологій в юридичну професійну діяльність, крім позитивних моментів, може мати й негативні наслідки, оскільки цифровізація юридичних послуг може стати причиною того, що суспільство сприйматиме їх як щось повністю автоматизоване та як процес, для здійснення якого присутність фахівця-юриста не є необхідною. «Таке явище має негативний вплив на сферу юриспруденції, адже може призвести до зниження цінності юридичних послуг у грошовому еквіваленті також. Виключно з цих міркувань, розвиток цифрової компетентності є важливим аспектом професійної підготовки юриста, але варто пам'ятати, що одним із головних завдань юриста майбутнього є підвищення довіри суспільства до права, а також знаходження балансу між людським та технологічним фактором у юридичній діяльності» (Письменна О., Лазарчук Г., 2023, с. 147).

Цілком погоджуємося з вищевикладеною позицією, оскільки головна небезпека масштабної популяризації цифрових технологій полягає в роботизації людської професійної діяльності, позбавлення її індивідуального підходу та творчої сутності. Це, з урахуванням певної специфіки, характерне і для юридичної і для управлінської галузі. Відмова від персональних контактів, зниження рівня спілкування, послаблення емоційної взаємодії безумовно буде викликати у клієнта відчуття ігнорування його потреб. Загалом, це знижуватиме його клієнтську лояльність та може призвести до втрати професійних та бізнес-контактів.

Висновки / Conclusions. Варто зазначити, що опрацювання інформаційних технологій, включення віртуального простору до процесу розв'язання фахових задач є закономірним наслідком науково-технічних досягнень людства. Слідування світовим глобальним трендам діджиталізації у процесах цифрового розвитку української суспільно-політичної та економічної системи, запровадження вимог до цифрових компетенцій, дозволить забезпечити рівноправне позиціонування України у міжнародному просторі.

Процеси цифровізації вже настільки помітно впроваджено у життєдіяльність соціуму, що ігнорувати їх подальший стрімкий вплив не виявляється можливим. Загалом, можна стверджувати, що цифровізація стане тією рушійною силою, яка змінить традиційні робочі місця та умови праці.

Разом з тим, процес діджиталізації сьогодні формує якісно нові підходи до робочих процесів, що характеризуються запитами на володіння цифровими компетентностями. Не оминає ця участь управлінську та юридичну професію. Сучасні цифрові технології в силу їх широкого застосування безумовно змінюють характер суспільних взаємовідносин, а використання мережевих комунікацій розвиває професійні та фахові можливості, унаслідок чого соціальні інститути й процеси набувають здатності швидко та легко вбудовуватися в нову об'єктивну дійсність.

Цифрова компетентність фахівця – це умова його професійного успіху, зміст якої полягає в інформаційній грамотності та медіаграмотності, комунікації та співпраці, створенні цифрового контенту, цифровій безпеці, розв'язанні різнопланових задач, постійного самовдосконалення та навчання.

Спільність у реалізації цифрових послуг менеджерами та юристами проявляється у комунікаціях, використанні спеціалізованого програмного забезпечення, включеності у державні цифрові послуги, побудові цифрового середовища, яке забезпечує ефективну діяльність компанії чи установи.

Подальші дослідження визначеної проблематики обумовлюються її інтердисциплінарністю і перспективністю та становлять широке коло питань впливу інформаційних технологій на управлінську та юридичну діяльність загалом й на матеріальне та процесуальне право зокрема, так само, як і на розвиток національних правових систем в цілому. Також не можна нехтувати поняттям «інформаційної культури», як невід'ємним атрибутом інформаційного суспільства, без якого неможливе успішне творення та ефективна реалізація права у соціумі й розвиток економіки у державі.

Список використаних джерел і літератури:

Raven, J. (1984). *Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release*. H.K. Lewis, [in English]

Вінник, О., Шаповалова, О., & Попович, Т. (2021). Юридична наука, юридична освіта й цифровізація: окремі аспекти взаємодії. *Підприємництво, господарство і право*, 3, 83–89. [in Ukrainian]

Зелінська, А., Тарасович, Л., & Лавриненко, С. (2023). Цифрові компетенції як основа трансформації професійної освіти майбутніх менеджерів. *Економіка та суспільство*, 49. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-51> [in Ukrainian]

Іванцова, А. (2018). Юридична освіта в Україні та передумови доступу до юридичної освіти в країнах світу. Higher education institutions as a medium for the formation of a new generation of lawyers (с. 48–51). *Sandomierz*. [in Ukrainian]

Івашкевич, І. (2016а). Особливості професійної діяльності юриста та структура його професійної

компетентності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Психологія», 3, 79–93. [in Ukrainian]*

Івашкевич, І. (2016b). Професійна компетентність юриста як психологічна проблема. *Проблеми сучасної психології, 31, 94–107. [in Ukrainian]*

Кравчук, І., Лавриненко, С., & Зелінська, А. (2023). Діджиталізація бізнес-процесів: інноваційна складова менеджменту підприємств. *Економіка та суспільство, 58. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-19> [in Ukrainian]*

Краус, Н. (2019). *Інноваційна економіка в глобалізованому світі: інституціональний базис формування та траєкторія розвитку.* (Монографія). Київ: Аграр Медіа Груп. [in Ukrainian]

Кращенко, Ю., & Головач, Л. (2022). Вплив цифровізації на економіку та суспільство в умовах війни у змісті професійної підготовки майбутніх менеджерів. *Витоки педагогічної майстерності, 30, 105–111. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2022.30.270656> [in Ukrainian]*

Кудай, Н. (2023). Цифрові навички менеджерів як важлива умова розвитку економіки майбутнього. *Економічні науки: Серія «Регіональна економіка», 20 (79), 109–117. [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2023-20\(79\)-15](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2023-20(79)-15) [in Ukrainian]*

Олешко, А., & Усатенко, А. (2019). Формування та розвиток цифрової компетентності персоналу. *Інвестиції: практика та досвід, 23, 16–19. [in Ukrainian]*

Письменна, О., & Лазарчук, Г. (2023). Діджиталізація юриспруденції: практичний аспект. *SWorldJournal, 3(18–03), 145–150. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-18-03-056> [in Ukrainian]*

Рудюк, В. (2020). Діджиталізація в сучасному судочинстві. *Філософські та методологічні проблеми права, 2 (20), 82–85. [in Ukrainian]*

Тюріна, В. (2017). Сутність та структура професійної компетентності майбутнього юриста. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* (с. 213–215). Харків: ХНУВС. https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2017/pdf/97.pdf [in Ukrainian]

Юрист в сфері ІТ. Хто він? Професійна компетенція ІТ-юриста. (2021, Жовтень 4). Business Consulting Academy. <https://www.bca.education/yurist-v-sferi-it-hto-vin-profesiyna-kompetentsiya-it-yurista/> [in Ukrainian]

References:

Raven, J. (1984). *Competence in Modern Society: Its Identification, Development and Release.* H.K. Lewis. [in English]

Vinnik, O., Shapovalova, O., & Popovych, T. (2021). Yurydychna nauka, yurydychna osvita i tsyfrovizatsiya: okremi aspekty vzayemodii [Legal science, legal education and digitalization: separate aspects of interaction]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy and Law, 3, 83–89. [in Ukrainian]*

Zelinska, A., Tarasovych, L., & Lavrynenko, S. (2023). Tsyfrovі kompetentsii yak osnova transformatsii profesiinoy osvity maibutnykh menezheriv [Digital competencies as a basis for the transformation of professional education of future managers]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 49. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-51> [in Ukrainian]*

Ivantsova, A. (2018). Yurydychna osvita v Ukraini ta peredumovy dostupu do yurydychnoy osvity v krainakh svitu [Legal education in Ukraine and prerequisites for access to legal education in the countries of the world]. In *Higher education institutions as a medium for the formation of a new generation of lawyers* (pp. 48–51). Sandomierz. [in Ukrainian]

Ivashkevych, I. (2016). Osoblyvosti profesiinoy diialnosti yurysta ta struktura yoho profesiinoy kompetentnosti [Features of the professional activity of a lawyer and the structure of his professional competence]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»: Seriya «Psykhologiiia» – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy»: Series «Psychology», 3, 79–93. [in Ukrainian]*

Ivashkevych, I. (2016). Profesiina kompetentnist yurysta yak psykhologichna problema [Professional competence of a lawyer as a psychological problem]. *Problemy suchasnoy psykhologii – Problems of Modern Psychology, 31, 94–107. [in Ukrainian]*

Kravchuk, I., Lavrynenko, S., & Zelinska, A. (2023). Didzhytalizatsiia biznes-protsesiv: innovatsiina skladova menedzhmentu pidpriemstv [Digitalization of business processes: an innovative component of enterprise management]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 58. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-19> [in Ukrainian]*

Kraus, N. (2019). *Innovatsiina ekonomika v hlobalizovanomu sviti: instytutsionalnyi bazys formuvannia ta traiektoriia rozvytku* [Innovative economy in the globalized world: institutional basis of formation and development] [Monograph]. Ahrar Media Hrup. [in Ukrainian]

Krashchenko, Yu., & Holovach, L. (2022). Vplyv tsyfrovizatsii na ekonomiku ta suspilstvo v umovakh viiny u zmistiprofesiinoy pidhotovky maibutnykh menezheriv [The impact of digitalization on the economy and society in the context of war in the content of professional training of future managers]. *Vytoky pedahohichnoy maisternosti – Origins of pedagogical skills, 30, 105–111. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2022.30.270656> [in Ukrainian]*

Kutsai, N. (2023). Tsyfrovі navychky menezheriv yak vazhlyva umova rozvytku ekonomiky maibutnoho [Digital skills of managers as an important condition for the development of the future economy]. *Ekonomichni nauky: Seriya «Rehionalna ekonomika» – Economic sciences: Series “Regional economy”, 20(79), 109–117. [https://doi.org/10.36910/2707-6296-2023-20\(79\)-15](https://doi.org/10.36910/2707-6296-2023-20(79)-15) [in Ukrainian]*

Oleshko, A., & Usatenko, A. (2019). Formuvannia ta rozvytok tsyfrovoy kompetentnosti personalu [Formation and development of digital competence of personnel]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 23, 16–19. [in Ukrainian]*

Pysmenna, O., & Lazarchuk, H. (2023). Didzhytalizatsiia yurysprudentsii: praktychnyi aspekt [Digitalization of jurisprudence: practical aspect]. *SWorldJournal*, 3 (18–03), 145–150. <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-18-03-056> [in Ukrainian]

Rudyuk, V. (2020). Dydzhytalizatsiia v suchasnomu sudochynstvi [Digitalization in modern legal proceedings]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava – Philosophical and methodological problems of law*, 2 (20), 82–85. [in Ukrainian]

Tiurina, V. (2017). Sutnist ta struktura profesiinoi kompetentnosti maibutnoho yurysta [Essence and structure of professional competence of a future lawyer]. In *Osobystist, suspilstvo, zakon: psykholohichni problemy ta shliakhy yikh rozv'iazannia* [Personality, society, law: psychological problems and ways to solve them] (pp. 213–215). Kharkiv: KhNUVS. https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2017/pdf/97.pdf [in Ukrainian]

Yuryst v sferi IT. Khto vin? Profesiina kompetentsiia IT-yurysta [IT Lawyer. Who is he? Professional competence of an IT lawyer]. (2021, October 4). *Business Consalting Academy*. <https://www.bca.education/yurist-v-sferi-it-hto-vin-profesiyna-kompetentsiya-it-yurista/> [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «06» листопада 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «26» листопада 2024 р.

Федорчук Ольга – доцент кафедри менеджменту, економіки, статистики та цифрових технологій Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат педагогічних наук, доцент

Fedorchuk Olha – Assistant Professor of the Department of Management, Economics, Statistics, and Digital Technologies of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Суховірський Олег – доцент кафедри менеджменту, економіки, статистики та цифрових технологій Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат педагогічних наук, доцент

Sukhovirskiy Oleh – Assistant Professor of the Department of Management, Economics, Statistics, and Digital Technologies of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Цитуйте цю статтю як:

Федорчук, О., & Суховірський, О. (2024). Цифрові компетенції менеджерів і юристів: їх значення та перспективи в умовах сьогодення. *Педагогічний дискурс*, 36, 56–64. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.08](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.08).

Cite this article as:

Fedorchuk, O., & Sukhovirskiy, O. (2024). Digital Competencies of Managers and Lawyers: Their Significance and Prospects in the Current Context. *Pedagogical Discourse*, 36, 56–64. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.08](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.08).

UDC 378.147:37.035:796(043.3)

УДК 378.147:37.035:796(043.3)

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.09](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.09)

OLGA TSARYK,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
(Ukraine, Ternopil, West Ukrainian National University,
Lvivska St., 11)*

ОЛЬГА ЦАРИК,

*доктор педагогічних наук, професор
(Україна, Тернопіль, Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11)*

ORCID: [0000-0003-0169-7009](https://orcid.org/0000-0003-0169-7009)

OKSANA KRYCHKIVSKA,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
(Ukraine, Ternopil, West Ukrainian National University,
Lvivska St., 11)*

ОКСАНА КРИЧКІВСЬКА,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(Україна, Тернопіль, Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11)*

ORCID: [0000-0003-3007-0248](https://orcid.org/0000-0003-3007-0248)

Peculiarities of Communicative Competence Formation of Future Physical Education Specialists

Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту

The article is devoted to the study of the formation of communicative competence of future specialists in physical education and sports, which is an important aspect of their professional training. The purpose of the article is to study the peculiarities of forming the communicative competence of future specialists in physical education and sports. Since effective communication is an integral part of pedagogical, coaching and organisational activities, especially in the context of the dynamic development of physical education, the need to develop communication skills is becoming particularly relevant. The study emphasises that a high level of communication competence requires not only knowledge of teaching and training methods, but also the possession of interpersonal skills that ensure effective interaction, motivation and psychological support for the participants in the process. The article pays special attention to the peculiarities of forming communicative competence in future specialists in physical education and sports. Given the specifics of this profession, the need to integrate theoretical knowledge with practical experience, as well as the importance of adapting to the changing conditions of the training process, communication becomes an important tool for forming effective interaction with different groups - students, athletes, colleagues etc. It is noted that the ability to develop empathy, leadership skills, stress resistance and self-confidence directly affects the effectiveness of communication in the sports environment. The research methods include analysis of scientific sources, comparison and synthesis of the data obtained, which allows to assess the role of communication competence in the professional activities of specialists. It is noted that modern teaching methods, such as role-playing games and situational modelling, play an important role in the development of these skills. In particular, the study demonstrates that the use of interactive methods contributes not only to the development of theoretical knowledge but also to the effective formation of communication skills. It is stated that the study of the peculiarities of the formation of communicative competence is important for improving the effectiveness of professional training of future specialists in physical education and sports, as it directly affects the quality of their activities in sports practice. The article substantiates the need for an integrated approach that combines theoretical knowledge with real practical situations to ensure a high level of communication competence in future coaches and teachers.

Keywords: *communicative competence, physical education, sport, professional training, communication skills, competence development, future specialists in physical education and sport.*

Стаття присвячена дослідженню формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, що є важливим аспектом їх професійної підготовки. Мета статті – дослідження особливостей формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Необхідність розвитку комунікативних навичок стає особливо актуальною оскільки ефективне спілкування є невід'ємною частиною педагогічної, тренерської та організаційної діяльності, особливо в умовах динамічного розвитку фізичної культури. Дослідження підкреслює, що високий рівень комунікативної компетентності вимагає не лише знання методик навчання і тренувань, а й володіння навичками міжособистісного спілкування, що забезпечують ефективну взаємодію, мотивацію та психологічну підтримку учасників процесу.

Особливу увагу в статті приділено аналізу сучасних підходів, які сприяють розвитку комунікативної компетентності у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Враховуючи специфіку цієї професії, необхідність інтеграції теоретичних знань з практичним досвідом, а також важливість адаптації до змінних умов тренувального процесу, комунікація стає важливим інструментом для формування ефективної взаємодії з різними групами — учнями, спортсменами, колегами. Відзначено, що вміння розвивати емпатію, лідерські якості, стресостійкість та впевненість у собі безпосередньо впливає на ефективність комунікації в спортивному середовищі. Методи дослідження включають аналіз наукових джерел, порівняння та синтез отриманих даних, що дозволяє оцінити роль комунікативної компетентності у професійній діяльності фахівців. Констатовано що вивчення особливостей формування комунікативної компетентності є важливим для підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, адже це безпосередньо впливає на якість їхньої діяльності в умовах спортивної практики. Стаття також підкреслює необхідність застосування комплексного підходу, який поєднує теоретичні знання з реальними практичними ситуаціями для забезпечення високого рівня комунікативної компетентності у майбутніх тренерів та викладачів.

Ключові слова: комунікативна компетентність, фізична культура, спорт, професійна підготовка, комунікативні навички, розвиток компетентностей, майбутні фахівці фізичної культури і спорту.

Introduction / Вступ. In the current context of reforming the higher education system and increasing requirements for the professional training of specialists in the field of physical education and sports, the importance of developing their communication competence as one of the key factors of successful professional activity is growing. Communication in the teaching, coaching and organisational processes plays a crucial role in establishing effective interaction between the teacher, coach, student, parents, administration and the sports community. Therefore, the formation of a high level of communication competence is an important prerequisite for ensuring the quality of future professionals' professional realisation.

Communicative competence is considered in the scientific literature as an integral characteristic of a personality, which includes the possession of verbal and non-verbal means of communication, the ability to effective interpersonal interaction, reflection, constructive conflict resolution, as well as the formation of empathy, stress resistance and leadership skills. In the professional activity of a physical education specialist, these skills are of particular relevance given the need for constant contact with representatives of different age groups, prompt response to changing situations, organisation of teamwork and maintenance of a positive psychological climate in the sports environment.

The modern system of professional training should provide an integrated approach to the development of students' communicative competence, which involves a combination of theoretical knowledge and practical experience, the use of interactive forms of learning, modelling of typical professional situations, trainings, group discussions and other pedagogical technologies aimed at developing effective communication.

Despite the existence of a significant number of works devoted to general issues of communication skills development, the problem of forming communication competence in future specialists in physical education and sports, taking into account the specifics of their professional activities, remains insufficiently developed. In this regard, there is a need for a targeted scientific analysis and understanding of modern approaches to the formation of communicative competence that meet the requirements of professional activity of physical education and sports specialists.

Aim and Tasks / Мета та завдання. The aim of the article is to study the peculiarities of forming the communicative competence of future specialists in physical education and sports.

Methods / Методи. General scientific research methods, including analysis of scientific sources, synthesis, comparison, systematization and generalization of the data obtained.

Results / Результати. The issue of developing communicative skills in the context of forming the communicative competence of persons involved in pedagogical interaction has been studied by such scholars as L.I. Berestova, Y.M. Emelianov, Y.M. Zhukov, E.P. Ilyin, V.A. Kan-Kalik, A.A. Kidron, O.M.Korniaka, A.O. Leontiev, L.A. Petrovska, A.G. Samokhvalova, E.S. Semenov and others. In addition, specific aspects of the development of communication skills of physical education and sports specialists in the context of their professional pedagogical activity were studied (E.P. Ilyin, I.V. Ivanyi, V.A. Magin, etc.).

Scientists H. P. Hryban and O. M. Stetsenko believe that the formation of communicative competence is one of the key aspects of the professional training of future specialists in physical education and sports, as effective professional activity requires a high level of development of communication skills, teamwork and the ability to adapt to different social situations (Hryban et al., 2022; Stetsenko, 2016). According to the scientist O. Lakhtadyr, in the process of professional training of future physical education teachers, it is necessary to purposefully develop their communicative competence through practical interaction, trainings, modelling of pedagogical situations and interactive teaching methods (Lakhtadyr, 2018). According to scientists O. V. Lakhtadyr, N. G. Gavrilova, L.G.Yevdokimova, the level of communicative competence of students of physical education profile is heterogeneous and requires the introduction of specially organised pedagogical activities for its development (Lakhtadyr, Gavrilova, & Yevdokimova, 2018). In turn, the scientist O. V. Lakhtadyr believes that the communicative competence of a future physical education specialist involves not only the possession of knowledge and skills in the field of communication, but also such personal qualities as empathy, tolerance, ability to reflect and constructively resolve conflicts (Lakhtadyr, 2017).

Summarising the definitions of scientists, it can be noted that by communicative competence scientists usually mean the ability of a person to navigate in communication situations based on knowledge and sensory experience, to understand motives, intentions, behavioural strategies, frustrations (both their own and communication partners') and, on this basis, to carry out communicative activities (Lakhtadyr, 2017, 18).

In our understanding, the communicative competence of future specialists in physical education and sports is an integrated combination of knowledge, skills and abilities that allow effective interaction with participants in the training and educational process, as well as with other stakeholders (athletes, colleagues, parents, competition organisers, etc.), which includes the ability to constructive verbal and non-verbal communication, understanding the psychological characteristics of different age groups, applying motivational and corrective strategies to maintain high

Formation of communicative competence of future specialists in physical education and sports is a key aspect of their professional training. Modern physical education pedagogy requires teachers not only to have high knowledge in the field of sport and physical education, but also to be able to communicate effectively, motivate, organise teamwork and transfer knowledge and experience to their students or athletes.

However, it is important that the formation of communication competence requires the integration of these components into a single system, where each of them interacts with the other, enhancing the effectiveness of communication. Thus, it is critically important for a physical education specialist to be able not only to convey information clearly and understandably, but also to use non-verbal means of communication (gestures, facial expressions, posture), which often carry much more information than words. The multidimensional nature of communication is due to the specifics of the work of a coach or physical education teacher who constantly interacts with different groups of people, where each participant has their own peculiarities of perception and reactions. For example, when working with children, non-verbal signals are important to help set students up for information perception, while with adult athletes, clear verbal communication is necessary to achieve specific results.

Equally important, communication in physical education and sport is a powerful tool for motivation. A trainer or teacher, using verbal and non-verbal means of communication, creates intrinsic motivation in their students or athletes. Motivation is one of the main conditions for achieving high results in physical education, as it is motivation that stimulates the achievement of goals, overcoming difficulties and resilience to stress. In the work of a coach, it is important not only to be able to convey information, but also to effectively influence the psycho-emotional state of athletes, adjusting their level of motivation in time. For example, when an athlete faces difficulties during training, a coach can help maintain confidence in their abilities through communication, which is a crucial factor in achieving results. The ability to maintain motivation during intense training or after failures is one of the main functions of communication competence (Perepelytsia, A., Fokina, Ye., & Kovalchuk, V. 2022; Pivovar, 2024).

In physical education and sport, an individual approach to each participant is important. A coach or teacher should be able to adapt their communication strategies to the individual characteristics of each

athlete or student, taking into account their level of fitness, psychological characteristics and motivation. This feature arises from the fact that each participant in the training process has his or her own individual characteristics, both physiological and psychological. A trainer who does not have proper communication competence may not take these aspects into account, which leads to ineffective work with participants. For example, working with a child requires the use of more playful and emotional forms of communication, while working with adult athletes requires more structured and direct communication (Tovstonoh, Naumenko, 2010).

Communication in the field of physical education and sports usually takes place in a team, which requires special skills in team management and maintaining team spirit from a coach or teacher. A specialist must be able to effectively organise interaction between participants in training or competitions, promote team cohesion and mutual support. This feature is due to the fact that physical education and sports have a pronounced team component that requires constant communication between participants. Without an adequate level of communication competence, a coach will not be able to effectively organise the process of group training or competition, and will not be able to provide the necessary psychological support to each team member (Androsova, 2024, p. 174; Kryzhanovska & Mitlosh, 2021, p. 96; Karpets & Beylin, 2018, p. 36).

Conclusions / Висновки. The formation of communicative competence of future specialists in physical education and sports has numerous features that are determined by the specifics of professional activity. The multidimensionality of communication, the need for motivation, an individual approach to participants, the importance of non-verbal communication and teamwork – all these factors contribute to the development of the qualities necessary for the effective professional performance of the duties of a coach or physical education teacher. Therefore, the formation of communicative competence is not only a pedagogical task, but also a key factor for achieving high results in sports and physical education.

Prospects for further research in the field of developing the communicative competence of future physical education and sports professionals include studying the impact of technology on learning, developing adaptive communication models for different sports, researching the psychological aspects of communication, as well as developing intercultural competencies and forming socially significant values. This will improve the training of specialists, increase the effectiveness of their professional activities and contribute to the development of sport in a globalised world.

Список використаних джерел і літератури:

Андросова, В. І. (2024). Підготовка спортсменів до змагань у командних видах спорту: психологічні аспекти. *Проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання спорту і здоров'я людини*, 174–175. [in Ukrainian]

Внукова, О. М. (2016). Формування комунікативної майстерності майбутніх інженерів-педагогів. *Virtus*, 6, 109–1131. [in Ukrainian]

Грибан, Г. П., Мичка, І. В., Гарлінська, А. М., Солодовник, О. В., Чайка, Ю. Ю., Пилипчук, П. Б., & Денисовець, А. П. (2022). Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів фізичної культури під час освітнього процесу. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 4 (149), 43–46. [in Ukrainian]

Карпець, Л., & Бейлін, М. (2018). Феноменологія невербального спілкування як репрезентація спортивної діяльності. *Слобожанський науково-спортивний вісник*, 2 (64), 36–40. [in Ukrainian]

Крижановська, З. Ю., & Мітлош, А. В. (2021). Психологічні аспекти командної комунікації спортсменів-баскетболістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*, 12, 96–100. [in Ukrainian]

Лахтадир, О. В. (2017). *Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту.* (Дис. канд. наук). Київ, 2017. [in Ukrainian]

Лахтадир, О. В., Гаврилова, Н. Г., & Євдокимова, Л. Г. (2018). Аналіз рівня сформованості комунікативної компетентності у майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту. *Молодий вчений*, 4.3 (56.3), 50–54. [in Ukrainian]

Лахтадир, О. В., Полянничко, О., Єретик, А., Коротя, В., & Совгіря, Т. (2021). Рівні сформованості комунікативної компетентності майбутнього фахівця фізичної культури і спорту. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, 5* (136), 62–67. [in Ukrainian]

Мамич, М. В. (2020). Нове дослідження у сфері комунікативної лінгвістики (Рецензія на монографію Т. Осіпової «Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі»). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 257–258. [in Ukrainian]

Перепелиця, А., Фокіна, Є., & Ковальчук, В. (2022). Мотивація як фактор впливу в спортивній діяльності. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*, 4, 89–94. [in Ukrainian]

Пивовар, А. О. (2024). Стиль спілкування тренера як фактор успішності спортивної команди. *Проблеми та перспективи розвитку фізичного виховання спорту і здоров'я людини.* Матеріали VII Всеукр. наук.-

практ. конф. з міжнар. участю (с. 174–175). Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. [in Ukrainian]

Стеценко, О. М. (2016). *Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки фахівців у системі вищої освіти*. Взято з <https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/2187/комунікативна%20компетентність.pdf> [in Ukrainian]

Товстоног, О. Ф., & Науменко, В. С. (2010). Особливості побудови та індивідуалізації підготовки спортсменів на різних етапах багаторічної підготовки. *Молода спортивна наука України, 1*, 317–321. [in Ukrainian]

Нрыбан, Н. (2023). Professional and communicative competence as one of the requirements for the formation of a modern coach's personality. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Education (Physical Education and Sports), 3* (162), 107–113. [in English]

References:

Androsova, V. I. (2024). Pidhotovka sportsmeniv do zmahan u komandnykh vydakh sportu: psykholohichni aspekty [Preparation of Athletes for Competitions in Team Sports: Psychological Aspects]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku fizychnoho vykhovannia sportu i zdorovia liudyny – Problems and Perspectives in the Development of Physical Education, Sports, and Human Health*, 174–175. [in Ukrainian]

Vnukova, O. M. (2016). Formuvannia komunikatyvnoi maisternosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv [Formation of Communicative Skills of Future Engineer-Pedagogues]. *Virtus, 6*, 109–1131. [in Ukrainian]

Нрыбан, Н. П., Мычка, І. В., Харлінська, А. М., Солодовник, О. В., Чаїка, Ю. Ю., Пыльчук, П. В., & Денісовець, А. П. (2022). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti v maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury pid chas osvitnoho protsesu [Formation of Communicative Competence in Future Physical Education Teachers during the Educational Process]. *Naukovyi chasopys Ukrainського derzhavnogo universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific Journal of the Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15: Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sport), 4* (149), 43–46. [in Ukrainian]

Karpets, L., & Beilin, M. (2018). Fenomenolohiia neverbalnogo spilkuvannia yak reprezentatsiia sportyvnoi diialnosti [Phenomenology of Non-Verbal Communication as a Representation of Sports Activities]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk – Slobozhansky Scientific and Sports Bulletin, 2* (64), 36–40. [in Ukrainian]

Kryzhanovska, Z. Yu., & Mitlosh, A. V. (2021). Psykholohichni aspekty komandnoi komunikatsii sportsmeniv-basketbolistiv [Psychological Aspects of Team Communication in Basketball Players]. *Naukovi zapysky Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademii». Serii «Psykhologhiia» – Scientific Notes of the National University «Ostroh Academy». Series «Psychology», 12*, 96–100. [in Ukrainian]

Lakhtadyr, O. V. (2017). *Psykhologhichni osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi kultury i sportu [Psychological Aspects of the Development of Communicative Competence in Future Specialists of Physical Education and Sports]*. (Candidate's thesis). Kyiv, 2017. [in Ukrainian]

Lakhtadyr, O. V., Havrylova, N. H., & Yevdokymova, L. H. (2018). Analiz rivnia sformovanosti komunikatyvnoi kompetentnosti u maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoho vykhovannia ta sportu [Analysis of the Communicative Competence Level in Future Physical Education and Sport Specialists]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist, 4.3* (56.3), 50–54. [in Ukrainian]

Lakhtadyr, O. V., Polianychko, O., Yeretyk, A., Korotia, V., & Sovhiria, T. (2021). Rivni sformovanosti komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnogo fakhivtsia fizychnoi kultury i sportu [Levels of Communicative Competence Formation of a Future Specialist in Physical Education and Sports]. *Naukovyi chasopys Ukrainського derzhavnogo universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Serii 15 – Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Education (Physical Education and Sports), 5* (136), 62–67. [in Ukrainian]

Mamysh, M. V. (2020). Nove doslidzhennia u sferi komunikatyvnoi linhvistyky (Retsenzii na monohrafiu T. Osipovoi «Neverbalna komunikatsiia ta svoieridnist yii omovlennia v ukrainskomu dyskursi») [New Research in the Field of Communicative Linguistics (Review of the Monograph by T. Osipova «Non-Verbal Communication and Its Peculiarities in Ukrainian Discourse»)]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scientific Notes of the V. I. Vernadsky Tavriiskyi National University. Series: Philology. Social Communications, 257–258*. [in Ukrainian]

Perepelytsia, A., Fokina, Ye., & Kovalchuk, V. (2022). Motyvatsiia yak faktor vplyvu v sportyvni diialnosti [Motivation as a Factor of Influence in Sports Activities]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu – Theory and Methods of Physical Education and Sports, 4*, 89–94. [in Ukrainian]

Pyvovar, A. O. (2024). Styl spilkuvannia trenera yak faktor uspishnosti sportyvnoi komandy [Coach's Communication Style as a Factor of Sports Team Success]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku fizychnoho vykhovannia sportu i zdorovia liudyny – Problems and Prospects for the Development of Physical Education, Sports, and Human Health*. Proceedings of the VII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference with International Participation (pp. 174–175). Poltavskyi natsionalnyi pedahohichniyi universytet imeni V. H. Korolenka. [in Ukrainian]

Stetsenko, O. M. (2016). *Komunikatyvna kompetentnist yak skladova profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv u sistemі vyshchoi osvity [Communicative Competence as a Component of Professional Training of Specialists in the System of Higher Education]*. Retrieved from <https://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/2187/комунікативна%20компетентність.pdf> [in Ukrainian]

Tovstonoh, O. F., & Naumenko, V. S. (2010). Osoblyvosti pobudovy ta indyvidualizatsii pidhotovky

sportsmeniv na riznykh etapakh bahatorichnoi pidhotovky [Features of the Structure and Individualization of Athlete Training at Different Stages of Long-Term Preparation]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy – Young Sports Science of Ukraine*, 1, 317–321. [in Ukrainian]

Hryban, H. (2023). Professional and communicative competence as one of the requirements for the formation of a modern coach's personality. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Education (Physical Education and Sports)*, 3 (162), 107–113. [in English]

Дата надходження статті: «11» листопада 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «04» грудня 2024 р.

Царик Ольга – професор кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій Західноукраїнського національного університету, доктор педагогічних наук, професор

Tsaryk Olga – Professor of the Department of Foreign Languages and Information and Communication Technologies of the West Ukrainian National University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Кричківська Оксана – доцент кафедри освітології і педагогіки Західноукраїнського національного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Krychivska Oksana – Assistant Professor of the Department of Educational Sciences and Pedagogy of the West Ukrainian National University, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Царик, О., & Кравченко, О. (2024). Особливості формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Педагогічний дискурс*, 36, 65–70. doi: [10.31475/ped.dvs.2024.36.09](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2024.36.09).

Tsaryk, O., & Krychivska, O. (2024). Peculiarities of Communicative Competence Formation of Future Physical Education Specialist. *Pedagogical Discourse*, 36, 65–70. doi: [10.31475/ped.dvs.2024.36.09](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2024.36.09).

УДК 75.141.1:371.385

UDC 75.141.1:371.385

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.10](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.10)

БОГДАН КРУЛИК,

старший викладач

(Україна, Хмельницький, Хмельницький національний університет,

вул. Інститутська, 11)

BOHDAN KRULYK,

Senior Lecturer

(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi National University,

Institutska St., 11)

ORCID: [0000-0002-9520-8116](https://orcid.org/0000-0002-9520-8116)

Живопис як основоположна дисципліна у професійній підготовці майбутніх художників образотворчого та декоративного мистецтва в закладах вищої освіти

Painting as a Fundamental Discipline in the Professional Training of Future Artists of Fine and Decorative Arts in Institutions of Higher Education

У статті розглянуто живопис як один із базових та універсальних засобів у підготовці майбутніх художників образотворчого та декоративного мистецтва і як навчальну дисципліну; визначено фахові компетентності та програмні результати згідно Стандарту вищої освіти; визначено мету, предмет та завдання дисципліни «Живопис»; визначено основні методи, форми та технології процесу навчання із дисципліни «Живопис»; розглянуто зміст навчальної дисципліни «Живопис»; акцентовано важливість супроводження практичних завдань виконанням короточасних етюдів; розглянуто методи контролю та перегляд як контрольний захід характерний для дисциплін художнього напрямку; підкреслено тісні міждисциплінарні зв'язки дисципліни «Живопис»; обґрунтовано важливість вивчення дисципліни «Живопис» в системі підготовки майбутнього фахівця образотворчого та декоративного мистецтва.

Ключові слова: живопис, дисципліна, компетенція, форма; метод, художник, мистецька освіта, образотворче та декоративне мистецтво.

The article examines painting as one of the basic and universal tools in the training of future artists of fine and decorative arts and as an educational discipline in the context of art education in Ukraine, in particular on the example of the study of this discipline by graduates of the department of technological and professional education and decorative arts of Khmelnytskyi National University; the professional competences that are formed during the mastering of painting and the program results according to the Standard of Higher Education are determined; the purpose, subject and tasks of the discipline «Painting» are determined; the main methods and technologies of the teaching process in the discipline «Painting» are defined; practical classes are highlighted as the most effective form and natural image as the leading method of work during mastery of painting by students; note the sections of the content of the educational discipline «Painting» and their content with the topics of practical tasks; gouache is singled out as the optimal material for the realization of natural productions in the teaching of pictorial writing; the importance of accompanying practical tasks with the performance of short-term sketches to solve specific pictorial problems is emphasized; methods of control and revision as a control measure characteristic of artistic disciplines are considered; the close interdisciplinary connections of painting are emphasized; the discipline «Decorative painting» is selected as a related discipline, during which the study of painting in the broad sense continues within the professional training of specialists in the artistic direction; the importance of studying the discipline «Painting» in the system of training a future specialist in fine and decorative arts is substantiated.

Keywords: painting, discipline, competence, form; method, artist, art education, fine and decorative arts.

Вступ / Introduction. Живопис – це вид мистецтва, спрямований на створення художнього образу фарбами на площині, відображення емоцій та світосприйняття через колірні взаємовідносини та колорит. Як і всі інші види мистецтва, він має особливу художню мову, засобами якої митець передає власні ідеї та почуття. У живописі точно зображення дійсності реалізується через художній колір, мазок. Образи живопису дуже наочні й переконливі. Живопис здатен передавати на площині об'єм і простір, природу, розкривати складний світ людських почуттів і характерів, утілювати загальнолюдські ідеї, події з історичного минулого, міфологічні й

символічні образи. Передача зорових образів відбувається шляхом нанесення кольорових матеріалів на зображувальну площину (папір, полотно, стіну) і відтворюється за допомогою ліній, світлотіні, колориту й перспективи (Чирва О. Ч., Сімонова А. В., Лобко-Зампасі М. та ін., 2021).

Мистецька спадщина в Україні та світі чи не найширше представлені саме творами живопису. Живопис також традиційно вважається невід'ємною складовою у формуванні головних якостей фахівців художнього напрямку. Тому закономірно, що сьогодні в системі підготовки здобувачів образотворчого та декоративного мистецтва живопис займає чільне місце і саме як базова дисципліна.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Розглянути живопис як один із базових та універсальних засобів у підготовці майбутніх художників образотворчого та декоративного мистецтва. Розглянути також живопис як навчальну дисципліну та фахові компетентності, які формуються під час її опанування; методи та підходи вивчення дисципліни живопису.

Методи / Methods. З метою розкриття предмету дослідження використано низку загальнонаукових методів: аналіз, синтез, індукція і дедукція, систематизація й узагальнення, а також аналіз літературних джерел, нормативно-правових актів, порівняльного аналізу.

Результати / Results. В Україні мистецька освіта є невіддільним складником культури, тому виникає потреба постійно дбати про її подальший розвиток. На сучасному етапі розвитку суспільства однією з проблем мистецької освіти є вдосконалення змісту та методики навчально-виховного процесу у вищій школі з метою формування професійної компетентності майбутнього фахівця художнього напрямку.

Професійну підготовку майбутніх художників образотворчого та декоративного мистецтва здійснюють як класичні університети, так і коледжі, інститути та академії.

Зокрема, у Хмельницькому національному університеті готують таких фахівців бакалаврського рівня в межах спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», на прикладі якої далі пропонуємо розглянути предмет дослідження.

Навчальна дисципліна «Живопис» вносить на засвоєння практичні аспекти щодо набуття базової художньої грамоти. Дисципліна викладається на протязі третього та четвертого семестрів, як обов'язкова дисципліна у професійній підготовці здобувача для виконання усіх подальших навчальних дисциплін художньо-практичного циклу та загально-професійної діяльності.

Дисципліна має тісні міждисциплінарні зв'язки, а саме: до пререквізитів відносимо – «Основи композиції», «Кольорознавство», «Рисунок», «Рисунок та пластична анатомія», «Кольорознавство»; до кореквізитів – «Декоративний живопис», «Експериментальний живопис», «Пленерно-живописна практика», «Виробничо-технологічна практика», «Курсове проектування», «Дипломне проектування» тощо.

Відповідно до Стандарту вищої освіти із зазначеної спеціальності та освітньої програми дисципліна має забезпечити наступні компетентності:

–здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у галузі образотворчого мистецтва, декоративного мистецтва, реставрації творів мистецтва або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій, положень і методів та характеризується певною невизначеністю умов;

–здатність спілкуватися українською мовою як усно, так і письмово;

–здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

–здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;

–здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт;

–здатність розуміти базові теоретичні та практичні закономірності створення цілісного продукту предметно-просторового та візуального середовища;

–здатність використовувати професійні знання у практичній та мистецтвознавчій діяльності (Стандарт вищої освіти..., 2019).

І відповідно такі програмні результати навчання:

–застосовувати комплексний художній підхід для створення цілісного образу;

–виявляти сучасні знання і розуміння предметної галузі та сфери професійної діяльності, застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях;

–застосовувати знання з композиції, розробляти формальні площинні, об'ємні та просторові композиційні рішення і виконувати їх у відповідних техніках та матеріалах;

–відображати морфологічні, стильові та кольоро-фактурні властивості об'єктів образотворчого, декоративного мистецтва, реставрації та використовувати існуючі методики реставрації творів мистецтва в практичній діяльності за фахом;

–застосовувати знання з історії мистецтв у професійній діяльності, впроваджувати український та зарубіжний мистецький досвід;

–трактувати формотворчі засоби образотворчого та декоративного мистецтва, реставрації як

відображення історичних, соціокультурних, економічних і технологічних етапів розвитку суспільства, комплексно визначати їх функціональну та естетичну специфіку у комунікативному просторі;

– зрозуміти вагому роль українських етномистецьких традицій у стильових рішеннях творів образотворчого, декоративного та сучасного візуального мистецтва;

– популяризувати надбання національної та всесвітньої культурної спадщини, а також сприяти проявам патріотизму, національного самоусвідомлення та етнокультурної само ідентифікації (Стандарт вищої освіти..., 2019).

Мета дисципліни – є набуття студентами практичних навичок живопису, що формують головні якості майбутнього фахівця у галузі образотворчого та декоративного мистецтва.

Предмет дисципліни – живописне зображення натурних постановок, зокрема натюрмортів.

Завдання дисципліни є надати студентам практичні навички із засвоєння практики базового навчального предмету на основі процесуальних норм (стандартів) сучасної освіти.

Процес навчання з дисципліни ґрунтується на використанні традиційних та сучасних технологій, зокрема: практичні заняття, виконання самостійної роботи (ескізів та етюдів), що мають за мету – оволодіння студентами принципами художньо-графічної грамоти, практичними навичками передачі живописних зображень з використанням різних матеріалів та інструментів тощо.

Методи навчання: словесні (розповідь, бесіда), наочні (демонстрування, ілюстрування, спостереження) та практичні (вправляння).

Результати навчання. Студент, який успішно завершив вивчення дисципліни, повинен: оперувати фаховою термінологією; використовувати зображувальні засоби при виконанні художніх робіт; застосовувати колірні об'ємно-просторові способи зображення: у процесі передачі різних об'єктів та явищ; світлотіньових та контрастно-нюансних співвідношень; різних фактур тощо; знаходити відмінність одного кольору від іншого в ряді однієї групи; здійснювати організацію кольорових плям у композиційну цілісність та колористичну єдність; відтворювати кольори та їх відтінки у процесі створення живописного твору.

Обговорення / Discussion. У дослідження живопису як одного із засобів у підготовці майбутніх фахівців художнього напрямку та як навчальної дисципліни вагомий внесок внесли провідні художники-педагоги, зокрема такі як Піддубна О. М., Федорук В. П., Прокопович Т. А., Зозуля Н. В. та ін.

Відповідно до існуючих традицій викладання даної дисципліни, власного досвіду та колег, рекомендацій стейкхолдерів та, власне, запиту здобувачів, що також не менш важливо, викладачами кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету розроблена навчальна програма з дисципліни «Живопис», що передбачає системне та послідовне вивчення навчального матеріалу, містить відповідний перелік завдань, має регламент годин на їх виконання. Зазначимо, що метою навчальної дисципліни, є набуття студентами практичних навичок живопису, що формують головні якості майбутнього фахівця у галузі образотворчого та декоративного мистецтва, а предметом дисципліни – живописне зображення натурних постановок, зокрема натюрмортів як одного із найефективніших способів навчання основам живопису.

Найефективнішою формою роботи під час оволодіння студентами даної дисципліни є практичні заняття, зміст яких спрямований на пошук і вибір доцільного способу відображення задуму, творчий підхід до виконання поставлених проблемних завдань. У процесі практичного навчання студенти набувають умінь створювати композиційно доцільні художні твори.

Важлива роль в навчальному процесі відводиться натурним постановкам. Провідним методом навчальної та творчої практики образотворчого мистецтва є малювання з природи, яке потрібно розуміти як глибоке та всебічне вивчення та правдиве, образне відображення навколишньої дійсності. Природа, навколишня реальність є невичерпними джерелами натхнення як зрілого майстра, так початківця живописця. Робота з природи розвиває творчі можливості учнів, формує їхнє реалістичне світосприйняття. Чим глибше студент пізнає об'єктивні закони природи, життя, тим більше у нього накопичується знань та навичок для прояву індивідуальності (Чирва О. Ч., Сімонова А. В., Лобко-Зампасі М. та ін., 2021).

Враховуючи спеціалізацію здобувачів, що навчаються на кафедрі, розроблено зміст навчальної дисципліни «Живопис» за складається із двох розділів.

Розділ перший під назвою «Контрастні та температурні тонально-колірні співвідношення в натюрморті» припадає на третій семестр та містить наступні практичні завдання:

– простий натюрморт із предметів побуту на тлі драперії: гризайль;

– простий натюрморт із предметів побуту на тлі драперії: у кольорі;

– натюрморт на контрастні співвідношення: темне на світлому або світле на темному;

–натюрморт на температурні співвідношення: тепла гама;

–натюрморт на температурні співвідношення: холодна гама.

Розділ другий під назвою «Живописне вираження матеріальності, фактури та орнаментики об'єктів в натюрморті» відповідно викладається у четвертому семестрі та містить наступні практичні завдання:

–натюрморт з предметів побуту на тлі драперії різних за матеріальністю;

–натюрморт з предметів побуту на тлі драперії, один з яких із яскраво вираженою фактурою;

–натюрморт з предметів побуту на тлі драперії, один з яких із орнаментальними мотивами;

–натюрморт з предметів побуту на тлі орнаментованої драперії;

–натюрморт з предметів побуту та гіпсового черепа (голови) людини на тлі драперії.

Для реалізації натурних постановок у навчанні живописному письму, на нашу думку, найбільш доцільно в якості основного матеріалу використовувати гуаш. Адже, способи та прийоми роботи гуашшю дуже різноманітні. Цей матеріал дозволяє вести живописний процес тривалий час, переписувати чи змивати невдалі місця, вносити уточнення наприкінці роботи. Барвистий шар, особливо вологий, легко розмивається, дозволяє вписувати один колір і інший, отримувати м'які переходи колірних градацій. Робота по сирому сприяє кращому зчепленню барвистих шарів, що наносяться один на одного, і з'єднанню їх з основою. І незважаючи на свою пастозність, гуаш легко лягає на папір, дуже податлива, а з білою фарбою дає м'які відтінки ніжних і вишуканих тонів (Чирва О. Ч., Сімонова А. В., Лобко-Зампасі М. та ін., 2021)..

Також невід'ємною частиною професійної підготовки художників образотворчого та декоративного мистецтва є самостійна робота, в межах якої здобувач виконує короткострокові зображення – етюди, спрямовані на вирішення певної живописної проблеми.

Поточний контроль здійснюється під час практичних занять, перевірки самостійної роботи, а також у дні проведення контрольних заходів, встановлених робочою програмою і графіком навчального процесу.

Також ще одним методом контролю характерним для дисциплін художнього напрямку є перегляд, який проходить у вигляді презентації виконаних протягом семестру практичних робіт студентів та їхньої самостійної роботи (ескізів та етюдів). Перегляд здійснюється провідними викладачами кафедри (у складі не менш 3-х осіб разом з ведучим викладачем), в ході якого обговорюється об'єктивність оцінювання та динаміка успішності студентів, подальша стратегія навчання.

Підкреслимо, що дисципліна «Живопис» не вивчається виокремлено від інших мистецьких дисциплін, оскільки існуючі міждисциплінарні зв'язки дозволяють здобувачам на будь-якому етапі вільно та якісно реалізовувати різні знання для втілення творчого задуму. А у широкому понятті вивчення здобувачами живопису на кафедрі технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету продовжується в межах таких дисциплін як: «Декоративний живопис», «Експериментальний живопис» і, звісно, під час пленерно-живописної практика.

Особливу увагу у продовженні вивчення живопису хочемо надати саме дисципліні «Декоративний живопис», що викладається впродовж п'ятого та шостого семестрів та в межах вивчення якої основою для виконання практичних завдань часто слугують роботи виконані під час вивчення попередньої дисципліни «Живопис».

Реалізується це таким чином: за основу беремо роботу виконану з природи і перетворюємо її шляхом трансформації форми, інтерпретації кольорів та фактур у творчу композицію. Такий підхід (стилізований, декоративний) базується на рівні почуттів та емоції, на перетворення натурального зображення у виразний художній образ, навчаючи аналізувати та досліджувати натурну постановку, застосовувати геометризацию та узагальнення, виховуючи у студентах естетичний смак і культуру живописної мови.

Таким чином у здобувачів формується цілісне уявлення про живопис, можливість опанувати різні підходи у реалізації творчих задумів, пройти шлях від академічно-реалістичного до творчо-аналітичного відтворення дійсності.

Отже, дисципліна «Живопис» являє собою цілісну та послідовну структуру, яка передбачає перелік завдань, від простого до складного, здійснюючи формування фахових компетентностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності в галузі образотворчого та декоративного мистецтва.

Рис. 1–2 Натюрморт, виконаний в межах дисципліни
«Живопис»

та

«Декоративний живопис»

Висновки / Conclusions. Як навчальна дисципліна живопис має необмежені можливості для творчості студентів, формування їхнього художньо-естетичного смаку та набуття базових фахових компетентностей. Головна і кінцева мета оволодіння засобами живопису полягає у тому, щоб сформувати загальну художню культуру майбутнього фахівця, розуміння і вміння зображати форми і простір, навколишнє середовище з натури і за уявою, виробити вміння впевнено і вільно висловлювати свої думки живописними засобами.

Отже, навчання живопису являє собою єдиний художньо-творчий та навчально-пізнавальний процес, який дозволяє розвивати спостережливість, уяву, фантазію, координацію руки та ока, крім того придбати особливе бачення світу, теоретичні знання і практичні навички в цій галузі.

Список використаних джерел і літератури:

Зайцева, В. (2021). Художня стилізація як основний виражальний засіб у різних жанрах образотворчого мистецтва. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтва*, 2. [in Ukrainian].

Масол, Л. М. (2006). *Загальна мистецька освіта: теорія і практика*. Київ: Промінь. [in Ukrainian].

Прокопович, Т. А., & Панфілова, О. Г. (2022). *Живопис: методичні рекомендації з освітнього компоненту*. Луцьк. [in Ukrainian].

Стандарт вищої освіти України зі спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. № 725. (2019). Взято з <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/023-obrazotv-mist-dekorat-mist-restavr-bakalavr-725-24-05-2019.pdf>

Чирва, О. Ч., Сімонова, А. В., Лобко-Зампасі, М., Вінтаєв, Д. Ю., Сосницький, Ю. О., Манохін, В. П., & Мирончик, П. В. (2021). *Живопис*. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. [in Ukrainian].

References:

Zaitseva, V. (2021). Khudozhnia stylizatsiia yak osnovnyi vyrazhalnyi zasib u riznykh zhanrakh obrazotvorchoho mystetstva [Artistic Stylization as the Main Means of Expression in Different Genres of Fine Arts]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – National Academy of Culture and Arts Management Herald*, 2. [in Ukrainian].

Masol, L. M. (2006). *Zahalna mystetska osvita: teoriia i praktyka* [General Art Education: Theory and Practice]. Kyiv: Promin. [in Ukrainian].

Prokopovych, T. A., & Panfilova, O. H. (2022). *Zhyvopys: metodychni rekomendatsii z osvithnoho komponentu* [Painting: Methodological Recommendations from the Educational Component]. Lutsk. [in Ukrainian].

Standart vyshchoi osvity Ukrainy zi spetsialnosti 023 «Obrazotvorche mystetstvo, dekoratyvne mystetstvo, restavratsiia» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity. № 725 [Standard of Higher Education of Ukraine in the Specialty 023 «Fine Arts, Decorative Arts, Restoration» for the First (Bachelor's) Level of Higher

Education]. (2019). Retrieved from <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/023-obrazotv-mist-dekorat-mist-restavr-bakalavr-725-24-05-2019.pdf>

Chirva, O. Ch., Simonova, A. V., Lobko-Zampasi, M., Vintaev, D. Yu., Sosnytsky, Yu. O., Manokhin, V. P., & Mironchy, P. V. (2021). *Zhyvopys [Painting]*. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «04» листопада 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «06» грудня 2024 р.

Крулик Богдан – старший викладач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету

Krulyk Bohdan – Senior Lecturer of the Department of Technological and Professional Education and Decorative Arts of the Khmelnytskyi National University

Цитуйте цю статтю як:

Крулик, Б. (2024). Живопис як основоположна дисципліна у професійній підготовці майбутніх художників образотворчого та декоративного мистецтва в закладах вищої освіти. *Педагогічний дискурс, 36*, 71–76. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.10](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.10).

Cite this article as:

Krulyk, B. (2024). Painting as a Fundamental Discipline in the Professional Training of Future Artists of Fine and Decorative Arts in Institutions of Higher Education. *Pedagogical Discourse, 36*, 71–76. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.10](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.10).

UDC 378.147:796:37.035:316.46(043.3)

УДК 378.147:796:37.035:316.46(043.3)

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.11](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.11)

LILIA REBUKHA,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
(Ukraine, Ternopil, West Ukrainian National University,
Lvivska St., 11)*

ЛІЛІЯ РЕБУХА,

*доктор педагогічних наук, професор
(Україна, Тернопіль, Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11)*

ORCID: [0000-0002-0054-0651](https://orcid.org/0000-0002-0054-0651)

RONGHAO CHEN

*Postgraduate Student
(Ukraine, Ternopil, West Ukrainian National University,
Lvivska St., 11)*

ЖУНХАО ЧЕНЬ,

*аспірант
(Україна, Тернопіль, Західноукраїнський національний університет,
вул. Львівська, 11)*

ORCID: [0009-0000-5494-4873](https://orcid.org/0009-0000-5494-4873)

Pedagogical Conditions for the Formation of Future Physical Education Specialists' Readiness for Managerial Activity in Blended Learning

Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців фізичної культури до управлінської діяльності за змішаного навчання

The article under consideration addresses the pedagogical conditions that are conducive to the cultivation of the aptitude of prospective physical education specialists for managerial pursuits within the context of blended learning. The purpose of the article is to outline and characterize the pedagogical conditions for the above-mentioned training of future teachers. The article identifies the following priority areas for the development of modern education: the development of creative personalities; the ensuring of continuity of education for the whole population and all age groups; the integration of universal human values into education; and the orientation of education to the interests of each individual. The necessity of modernizing the training of future physical education specialists by integrating theory into pedagogical practice is emphasized. The professional development of specialists is emphasized, with particular attention paid to the comprehensive implementation of an individual and systematic approach to learning. The enhancement of the efficacy of training and professional and managerial development of students of physical education is facilitated by the effective utilization of specific pedagogical conditions in the educational process that engender motivation for the future profession, a high level of organization of teaching, the incorporation of predetermined educational technologies and teaching methods in them, and independence in the acquisition of knowledge. The implementation of pedagogical conditions ensures the formation of future physical education teachers' readiness for managerial activities, influencing their professional training as a whole and ensuring the constant updating of the educational programme. The programme is designed to equip students with a foundation in the principles of pedagogical activity, various teaching methods for physical education, and an understanding of age-appropriate psychology and pedagogy.

The author expounds upon his personal interpretation of the notion of «pedagogical conditions in the field of physical education». The fundamental pedagogical conditions for the managerial activities of prospective physical education teachers are delineated and elucidated, namely the establishment of an incentivizing and value-based educational milieu in the course of blended learning for the cultivation of managerial competence in students, the engagement of physical education students in the development of contemporary curricula in the discipline through blended learning, the incorporation of state-of-the-art technical means of blended learning into the professional training of future physical education specialists for managerial activities, and the self-improvement of managerial activities of future physical education teachers through the organization and implementation of blended learning.

Keywords: pedagogical conditions, professional training, future physical education specialists, managerial activities, blended learning.

У статті розглянуто педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців фізичної культури до управлінської діяльності за змішаного навчання. Мета статті – окреслити та змістовно характеризувати педагогічні умови зазначеного формування у майбутніх педагогів. Зазначено важливість модернізації підготовки майбутніх фахівців фізичної культури шляхом інтеграції теорії в педагогічну практику. Формування готовності майбутніх вчителів фізичної культури до управлінської діяльності забезпечується впроваджуваними педагогічними умовами, які чинять вплив на професійну підготовку в цілому за постійного оновлення освітньої програми. Представлено власне розуміння поняття «педагогічні умови у галузі фізичної культури». Встановлено та змістовно описано засадничі педагогічні умови до управлінської діяльності майбутніх учителів фізичної культури, якими є створення в процесі змішаного навчання мотиваційно-ціннісного освітнього середовища для розвитку управлінської компетентності студентів, залучення здобувачів фізичної культури до освоєння оновлених навчальних програм зі спеціальності засобами змішаного навчання, впровадження сучасних технічних засобів змішаного навчання у процес професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури до управлінської діяльності, самовдосконалення управлінської діяльності майбутніх учителів фізичної культури за організації і проведення змішаного навчання.

Ключові слова: педагогічні умови, професійна підготовка, майбутні фахівці фізичної культури, управлінська діяльність, змішане навчання.

Introduction / Вступ. Today's society demands specialists who have a basic professional education, are able to creatively perform professional activities and are competitive individuals in the labour market. The concept of educating young specialists includes the use of modern technologies and teaching methods in higher educational institutions, thus improving the system of their education, inculcating the culture of a healthy lifestyle of the individual, interpersonal interaction on the basis of equality, and so on. At the same time, the process of forming competent qualities in students directly depends on the educational environment in which the student is located and on certain conditions under which his professional formation is carried out. Becoming a specialist is a long-term process, and as scientists note, its success depends on many factors: proper reform of education and constant implementation of innovations (Hritchenko A. H., 2022; Kachan O. A., Kudriavets D. S., & Volvak M. O., 2021; Educational Environment, 2014; Sobchenko T. M., 2021); introduction of the latest technologies, teaching methods and modern approaches to the organisation of learning into the educational process of students, the use of which allows students to acquire basic knowledge and professional skills for their application in practice (Innovative Technologies in the Modern Educational Space, 2020; Innovative Technologies of Learning, 2022); internal desire to learn, develop professionally, grow and achieve success, i.e. to be motivated (Soiko I. M., Rakovska M. A., 2020).

The need for teaching staff is reflected in scientific works that describe the development of key competences in higher education students, which form the basis for their successful life and career (Nesin Yu. M., 2022); the importance of future specialists mastering modern skills in blended learning, related to managerial and digital literacy, creativity, adaptability, ability to work in a multicultural environment and with children and youth with different educational needs, ensuring equal access to education for all (Nalyvaiko O. O., 2018). Scientists G. Krücken (Krücken G., 2021), T. Plachynda (Plachynda T. S., 2016), F. Pucciarelli, A. Kaplan (Pucciarelli F., & Kaplan A., 2016), Yu. Yampol, S. Polishchuk (Yampol Yu., & Polishchuk S. V., 2024) in their scientific works provide a detailed justification of the educational process, which ensures an increase in the quality of education and affects the general level of intellectual development of society.

Analysis of psychological, pedagogical, professional and methodological literature shows that in recent years the physical health of young people has become a cause of concern not only for specialists, since physical culture has not become a need of an individual, a compulsory component of the life of social groups (Konokh A. P., Kovalenko Yu. O., & Parii S. B., 2024). In addition, at the present stage of development of society physical culture is perceived as a personal problem of an individual, and not as a component of the health of the nation (Zvekova V., & Yarchuk H., 2021).

The study of theoretical and practical principles of training of future physical culture teachers for professional activity is a proof that not all aspects of this problem have been solved, since the potential of the complex of pedagogical conditions contributing to formation of readiness of a future physical culture teacher for professional activity is not fully utilized. Besides, the purposeful use of motivating educational environment, modern teaching aids, active forms and methods of professional training, which ensure systematic training of specialists, ability of self-improvement and self-realization in the future, and effective transformation of physical culture into practical activity, has not been fully developed and substantiated. At the same time, the development of these aspects would contribute to

the preparation of future physical culture teachers for professional and pedagogical activity, and thus to the expansion of students' knowledge of management activities in blended learning.

Aim and Tasks / Мета та завдання. The purpose of the article is to outline and meaningfully characterize the pedagogical conditions for forming the readiness of future physical education specialists for managerial activities in the context of blended learning.

Methods / Методи. In order to reveal the purpose of the research, the article used general scientific methods: analysis of literary sources, generalization of pedagogical experience, as well as analysis, synthesis, induction and deduction, and systematization and generalization of the data obtained.

Results / Результати. Modern society has entered a phase of progressive development, as socio-economic and political transformations are aimed at establishing humanistic values and ideals, creating a developed economy and a sustainable system, in which issues of education, individual life and ensuring their health play an important role. From these positions, the educational system reflects the changes taking place in society, including social restructuring, the transition to democratic forms of life, improving the educational level, etc. At the same time, the following are considered priority areas of development of modern education:

- the formation of a creative personality;
- ensuring the continuity of education and its coverage of all sections of the population and age groups;
- the integration of world, national-cultural and moral values;
- the orientation of education towards satisfying the interests of each member of society.

The modern education system is undergoing significant changes due to the dynamic development of society and the growing role of physical culture in educational institutions. This requires modernization of the training of future specialists in this field.

Scientists pointed out the importance of creating conditions in higher education institutions that would allow students to understand the significance of the chosen specialty and to see real prospects for professional growth. Such training includes the integration of theory and practice through the involvement of students in pedagogical practice, participation in projects and other forms of practice-oriented activities, as well as the assistance of teachers in finding themselves in the profession, defining and setting professional goals and outlining the means to achieve them. At the same time, researchers note that a successful professional must not only possess knowledge, but also be resilient, sociable, creative and capable of self-improvement. However, the process of professional development is always complex and requires an individual and systematic approach to learning, which fully ensures the high quality of training of future specialists. It is the training of competence-based physical education specialists, capable of introducing innovative educational technologies and advanced pedagogical experience into the educational process of schoolchildren in the future, that lays the foundation for the successful development of society.

In order to increase the effectiveness of training and professional development of physical education students, we use certain pedagogical conditions in the classroom, which contribute to the creation of an individual educational process in a comfortable educational environment and the integrated use of interactive teaching methods and innovative information and communication technologies. According to scientists I. Hlukhov and T. Shmonina, pedagogical conditions serve as «... a qualitative feature of the main factors, processes and phenomena of the educational environment and are characterized by the following features: they are purposefully created and implemented in the educational environment; they ensure the solution of the pedagogical task; they contribute to the systematic nature of scientific research and provide an opportunity to verify its results; they positively influence the efficiency and effectiveness of the educational process» (Hlukhov I. H., & Shmonina T. A., 2011, p. 68). Scientist V. Ivashchenko interprets «pedagogical conditions» in accordance with certain circumstances that occur in education, since the productivity of the pedagogical process of professional training of specialists directly depends on them, which is mediated by the activity of an individual, a group of people, or «stable circumstances that determine the state and development of functioning pedagogical systems» (Ivashchenko V. S., 2017, p. 28).

Pedagogical conditions include a high level of organization of teaching, adherence to established teaching methods, which contributes to the development of motivation for the learning process, independence and perseverance in acquiring knowledge among higher education applicants. Pedagogical conditions help to optimise the learning process and contribute to the achievement of maximum educational results by students. Successful implementation of pedagogical conditions increases the quality of education and the achievement of educational goals.

In general, pedagogical conditions for the formation of readiness of future physical education teachers for managerial activities include:

– professional education. It directs the students' training to master the basic principles of pedagogical activity, methods of teaching physical education, familiarization with age psychology and pedagogy;

– practical teaching. This type of activity is practice-oriented, as students can apply the acquired knowledge in practice, gain professional experience;

– individual approach. Its aim is to take into account the needs of each student, his characteristics and abilities when forming the readiness for pedagogical activity;

– support of learning and motivation. It is important for a college teacher to create a favourable psychological climate in the classroom and to be able to encourage students to self-development and self-improvement, as well as to arouse their interest in the profession of a physical education teacher;

– constant updating of the professional programme. In addition to the knowledge acquired in the classroom, students improve their own professional level by participating in scientific seminars, conferences, trainings, etc.

Modern understanding of the concept of «pedagogical conditions» is characterized by many directions of its research by scientists. Teachers consider pedagogical conditions in order to form and develop the personality of future teachers, to whom the process of learning and modernization of professional education is directed (Hlukhov I. H., & Shmonina T. A., 2011, p. 68). The ambiguity of formulations is a proof of the multifunctionality of this concept.

In our understanding, «pedagogical conditions in the sphere of physical culture» are a set of organizational, methodological, psychological and social factors created by the teacher in order to ensure effective education and training of future physical culture teachers. They are an integral part of the pedagogical process and are aimed at improving the quality of education and creating a favourable educational environment for the development of the student's personality, the formation of professional competencies, including the skills of critical thinking, cooperation, communication, teamwork and adaptability to modern civil society.

Pedagogical conditions allow to effectively achieve educational results and create a favourable digital environment for learning and development. According to the topic of the study, we have identified four pedagogical conditions that allow to form the readiness of future physical education specialists for managerial activities in the conditions of blended learning. These are:

– creation of a motivating and valuable educational environment in the process of blended learning for the development of managerial competence in future physical education teachers. Blended learning technologies combine traditional teaching methods with the use of digital platforms (active use of online resources, interactive materials and virtual laboratories) in the process of forming managerial competence, which motivates the future physical education teacher to work, contributes to his mastery of high general and intellectual culture, helps to develop responsibility and manners (Stepanchenko N., 2017, p. 28);

– involvement of students of physical education in mastering updated educational programmes for formation of practical management skills using blended learning. According to the updated educational programmes, the training of specialists is aimed at the performance of complex professional tasks and the comprehensive solution of practical problems. The modernization of the educational process is becoming more and more important. In turn, the future pedagogical activity of such specialists is built in accordance with certain features determined by the specific organization of teaching and extracurricular activities in physical education (Khoma T., 2020, p. 184);

– introduction of modern technical means of blended learning into the process of professional training of future physical education specialists for management activities. This application is crucial for increasing the level of knowledge, skills and abilities acquired in the learning process among students of physical education. The use of modern blended learning technologies (future reality modelling, interactive online courses and mobile learning programmes, etc.) helps higher education teachers to create exciting and interactive learning for students. Technological means contribute to a deeper understanding of theoretical concepts, provide practicality in decision-making and solving problems related to the management tasks of physical education. And this helps future specialists to develop critical thinking, their own abilities, leadership skills, effective communication skills necessary for successful professional activity, to work successfully in groups, etc. (Tymoshenko O. V., 2009);

– self-improvement and self-realization of future physical education teachers' leadership activities through the organization and implementation of blended learning. Blended learning is able to individualize and differentiate the independent work of future physical education teachers, developing their personal and professional qualities (responsibility, organization, reflexivity, self-improvement, etc.). At the same time, pedagogical support and the creation of appropriate conditions for learning allow us to take into account the individual characteristics of students for the purpose of their self-improvement and self-development, which is the basis for effective managerial activity of a physical

education teacher (Shapovalova I. V., 2015).

Conclusions / Висновки. Therefore, the formation of professional readiness of future physical education specialists for managerial activities is a multi-component process that requires the integration of traditional and modern pedagogical approaches. At the same time, within the framework of blended learning (a combination of full-time and distance learning formats), considerable attention should be paid to the development of special pedagogical conditions, the implementation of which contributes to the formation of sustainable readiness of future physical education specialists for managerial activities in a dynamic educational environment under blended learning.

The research conducted by us does not fully reveal the raised problem. A promising direction of research is the development of educational technologies for the optimal implementation of pedagogical conditions in the education of physical education students.

Список використаних джерел і літератури:

Глухов, І. Г., & Шмоніна, Т. А. (2011). Сучасні підходи до розуміння поняття «педагогічні умови». *Педагогічні науки*, 1 (59), 65–69. [in Ukrainian]

Гріщенко, А. Г. (2022). *Інноваційні технології у галузі професійної освіти. Інноваційні технології у галузі професійної освіти*. Умань: УДПУ. [in Ukrainian]

Єфремова, Г. Л. (Ред.). (2020). Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі. *Монографія*. Суми: вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка. [in Ukrainian]

Жукова, А. (2024). Педагогічні аспекти формування лідерських компетентностей у здобувачів вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 71 (1), 349–353. [in Ukrainian]

Звекова, В., & Ярчук, Г. (2021). Використання змішаних технологій у вихованні ціннісного ставлення студентської молоді до фізичної культури. *Концептуалізація компетентнісного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту в контексті змішаного навчання*. (Ред. О. К. Корносенко, О. В. Даниско). *Колект. монографія*. (с. 182–198). Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка. [in Ukrainian]

Іващенко, В. С. (2017). Педагогічні умови формування аналітичної компетентності майбутніх фахівців із документознавства та інформаційної діяльності. *Народна освіта*, 3, 27–33. [in Ukrainian]

Качан, О. А., Кудрявець, Д. С., & Вольвак, М. О. (2021). *Методичний путівник Нової української школи: фізична культура*. Краматорськ. [in Ukrainian]

Конох, А. П., Коваленко, Ю. О., & Парій, С. Б. (2024). *Вступ до спеціальності і техніка безпеки: навч. посіб. для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності 014 «Середня освіта» освітньо-професійної програми «Середня освіта (Фізична культура)»*. Запоріжжя: ЗНУ. [in Ukrainian]

Наливайко, О. О. (2018). Формування інформаційно-цифрової компетентності як результат професійної підготовки студентів класичних університетів. *Педагогічний альманах*, 40, 129–134. [in Ukrainian]

Несін, Ю. М. (2022). Розвиток творчих здібностей здобувачів вищої освіти на заняттях з англійської мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 80 (2). 102–105. [in Ukrainian]

Плачинда, Т. С. (2016). Шляхи підвищення якості професійної освіти. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*, 11, 21–25. [in Ukrainian]

Ребуха, Л. З. (Ред.). (2022). Інноваційні технології навчання в умовах модернізації сучасної освіти. *Монографія*. Тернопіль: ЗУНУ. [in Ukrainian]

Семенова Р. О. (Ред.). (2014). Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості. *Монографія*. Київ–Кіровоград: Імекс-ЛТД. [in Ukrainian]

Собченко, Т. М. (2021). Змішане навчання: поняття та завдання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 75 (3), 73–76. [in Ukrainian]

Сойко, І. М., & Раковська, М. А. (2020). Психолого-педагогічні умови організації самопідготовки з використанням дистанційних технологій навчання. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*, 1 (23), 155–165. [in Ukrainian]

Степанченко, Н. (2017). *Система професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих навчальних закладах*. (Автореф. дис. д-ра наук). Вінниця. [in Ukrainian]

Тимошенко, О. В. (2009). Теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки вчителів фізичного культури у вищих навчальних закладах. (Дис. ... д-ра наук). Київ. [in Ukrainian]

Хома, Т. (2020). Специфіка діяльності вчителя фізичної культури в контексті освітніх реформ. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 27 (5), 183–187. [in Ukrainian]

Шаповалова, І. В. (2015). Модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до професійного самовдосконалення в умовах модернізації професійної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*, 15, 336–342. [in Ukrainian]

Ямполь, Ю., & Поліщук, С. В. (2024). Вплив стратегічного планування на підвищення якості освіти: ключові аспекти та виклики. *Наукова ініціатива іноземних студентів та аспірантів у світі інтеграції освіти і науки України у міжнародний освітній простір*. Матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених. (Харків, 15 лютого 2024 р.). Харків. [in Ukrainian]

References:

Hlukhov, I. H., & Shmonina, T. A. (2011). Suchasni pidkhyody do rozuminnia poniattia «pedahohichni

umovy» [Modern Approaches to Understanding the Concept of «Pedagogical Conditions»]. *Pedahohichni nauky*, 1 (59), 65–69. [in Ukrainian]

Hritchenko, A. P. (2022). *Innovatsiini tekhnologii u haluzi profesiinoi osvity [Innovative Technologies in the Field of Vocational Education]*. Uman: UDPU. [in Ukrainian]

Yefremova, H. L. (Ed.). (2020). *Innovatsiini tekhnologii v suchasnomu osvithnomu prostori [Innovative Technologies in the Modern Educational Space]*. Sum: SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian]

Zhukova, A. (2024). Pedahohichni aspekty formuvannia lider'skykh kompetentnosti u zdobuvachiv vyshchoi osvity [Pedagogical Aspects of Leadership Competence Formation in Higher Education Students]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Actual Questions of Humanitarian Sciences*, 71 (1), 349–353. [in Ukrainian]

Zvekova, V., & Yarchuk, H. (2021). Vykorystannia zmishanykh tekhnologii u vykhovanni tsinnisnoho stavlennia studentskoi molodi do fizychnoi kultury [Using Blended Technologies in Fostering Students' Value-Based Attitude to Physical Culture]. In O. K. Kornoshenko & O. V. Danisko (Eds.), *Kontseptualizatsiia kompetentnisnoho pidkhodu do profesiinoi pidhotovky maibutnykh fakhivtsiv fizychnoi kultury ta sportu v konteksti zmishanoho navchannia [Conceptualization of the Competency-Based Approach to Training Future Physical Education and Sports Professionals in the Context of Blended Learning]* (pp. 182–198). Poltava: PNNPU im. V. H. Korolenka. [in Ukrainian]

Ivashchenko, V. S. (2017). Pedahohichni umovy formuvannia analitychnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv iz dokumentoznavstva ta informatsiinoi diialnosti [Pedagogical conditions for forming analytical competence of future specialists in document studies and information activities]. *Narodna osvita – Public Education*, 3, 27–33. [in Ukrainian]

Kachan, O. A., Kudriavets, D. S., & Volvak, M. O. (2021). *Metodychnyi putivnyk Novoi ukrainskoi shkoly: fizychna kultura [Methodological Guide of the New Ukrainian School: Physical Culture]*. Kramatorsk. [in Ukrainian]

Konokh, A. P., Kovalenko, Y. O., & Parii, S. B. (2024). *Vstup do spetsialnosti i tekhnika bezpeky [Introduction to Specialty and Safety Techniques]*. Zaporizhzhia: ZNU. [in Ukrainian]

Nalyvaiko, O. O. (2018). Formuvannia informatsiino-tsyfrovoy kompetentnosti yak rezultat profesiinoi pidhotovky studentiv klasychnykh universytetiv [Formation of Information and Digital Competence as a Result of Professional Training of Students in Classical Universities]. *Pedahohichniy almanakh – Pedagogical Almanakh*, 40, 129–134. [in Ukrainian]

Nesin, Yu. M. (2022). Rozvytok tvorchykh zdibnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity na zaniattiakh z anhliiskoi movy [Development of Creative Abilities of Higher Education Students in English Language Classes]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the Formation of a Creative Personality in Higher and General Education Schools*, 80 (2), 102–105. [in Ukrainian]

Plachynda, T. S. (2016). Shliakhy pidvyshchennia yakosti profesiinoi osvity [Ways to Improve the Quality of Vocational Education]. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy – Vocational Education: Problems and Prospects*, 11, 21–25. [in Ukrainian]

Rebukha, L. Z. (Ed.). (2022). *Innovatsiini tekhnologii navchannia v umovakh modernizatsii suchasnoi osvity [Innovative Learning Technologies in the Context of Modern Education Modernization]*. Ternopil: ZUNU. [in Ukrainian]

Semenova, R. O. (Ed.). (2014). *Osvitnie seredovysheche yak chynnyk stanovlennia obdarovanoi osobystosti [Educational Environment as a Factor in the Formation of a Gifted Personality]*. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. [in Ukrainian]

Sobchenko, T. M. (2021). Zmishane navchannia: poniattia ta zavdannia [Blended Learning: Concept and Tasks]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the Formation of a Creative Personality in Higher and General Education Schools*, 75 (3), 73–76. [in Ukrainian]

Soiko, I. M., & Rakovska, M. A. (2020). Psykholoho-pedahohichni umovy orhanizatsii samopidhotovky z vykorystanniam dystantsiinykh tekhnologii navchannia [Psychological and Pedagogical Conditions for Organizing Self-Study Using Distance Learning Technologies]. *Psykholoho-pedahohichni osnovy humanizatsii navchalno-vykhovnoho protsesu v shkoli ta VNZ – Psychological and Pedagogical Foundations of Humanization of the Educational Process at School and Higher Educational Institutions*, 1 (23), 155–165. [in Ukrainian]

Stepanchenko, N. (2017). *Systema profesiinoi pidhotovky maibutnykh uchyteliv fizychnoho vykhovannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh [The system of Professional Training of Future Physical Education Teachers in Higher Education Institutions]* (Extended abstract of Doctor's thesis). Vinnytsia. [in Ukrainian]

Tymoshenko, O. V. (2009). *Teoretyko-metodychni zasady optymizatsii profesiinoi pidhotovky vchyteliv fizychnoi kultury u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and Methodological Principles of Optimizing the Professional Training of Physical Education Teachers in Higher Education Institutions]* (Doctor's thesis). Kyiv. [in Ukrainian]

Khoma, T. (2020). Spetsyfika diialnosti vchytelia fizychnoi kultury v konteksti osvithnikh reform [The Specifics of Physical Education Teachers' Activities in the Context of Educational Reforms]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues in the Humanities*, 27 (5), 183–187. [in Ukrainian]

Shapovalova, I. V. (2015). Model pidhotovky maibutnoho vchytelia fizychnoi kultury do profesiinoho samovdoskonalennia v umovakh modernizatsii profesiinoi osvity [Model of Training Future Physical Education Teachers for Professional Self-Improvement in the Context of Modernization of Vocational Education]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of Pedagogical Skill*, 15, 336–342. [in Ukrainian]

Yampol, Y., & Polishchuk, S. V. (2024). Vplyv stratehichnoho planuvannia na pidvyshchennia yakosti osvity [The Impact of Strategic Planning on Improving Education Quality]. *Proceedings of the XI International Scientific and Practical Conference of Foreign Students and Young Scientists*, (pp. 96–99). Kharkiv: National Automobile and

Road University. [in Ukrainian]

Дата надходження статті: «01» листопада 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «06» грудня 2024 р.

Ребуха Лілія – завідувач кафедри освітології і педагогіки Західноукраїнського національного університету, доктор педагогічних наук, професор

Rebukha Liliia – Head of the Department of Educational Sciences and Pedagogy of the West Ukrainian National University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Чень Жунхао – аспірант Західноукраїнського національного університету

Chen Ronghao – Postgraduate Student of the West Ukrainian National University

Цитуйте цю статтю як:

Ребуха, Л., & Чень, Ж. (2024). Педагогічні умови формування готовності майбутніх фахівців фізичної культури до управлінської діяльності за змішаного навчання. *Педагогічний дискурс, 36, 77–83. doi: 10.31475/ped.dys.2024.36.11.*

Cite this article as:

Rebukha, L., & Chen, R. (2024). Pedagogical Conditions for the Formation of Future Physical Education Specialists' Readiness for Managerial Activity in Blended Learning. *Pedagogical Discourse, 36, 77–83. doi: 10.31475/ped.dys.2024.36.11.*

UDC 378:373.091:005.336.2

УДК 378:373.091:005.336.2

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.12](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.12)

GEGE ZHANG,

Postgraduate Student

(Ukraine, Ternopil, West Ukrainian National University,

Lvivska St., 11)

ГЕГЕ ЧЖАН,

аспірантка

(Україна, Тернопіль, Західноукраїнський національний університет,

вул. Львівська, 11)

ORCID: [0009-0005-6805-8043](https://orcid.org/0009-0005-6805-8043)

Pedagogical Conditions for the Formation of Information and Communication Competence in Future Teachers of Music

Педагогічні умови формування інформаційно-комунікаційної компетентності у майбутніх вчителів музичного мистецтва

The advent of information and communication technologies has had a profound impact on the field of education, particularly in the domain of arts education. For those aspiring to become music educators, the ability to engage effectively with information and communication technologies is paramount. This is because such competencies enhance interaction in the educational process, support innovative teaching methods, and enrich artistic-pedagogical activities. This competence is vital for integrating digital tools into music education, improving learning experiences, and achieving various educational goals. The relevance of this issue is highlighted by several factors. The evolution of educational standards necessitates that prospective educators possess the capacity to utilize information and communication technologies, as delineated by frameworks such as the New Ukrainian School and the European Qualifications Framework. Furthermore, the integration of advanced technologies in music pedagogy is being encouraged by the advent of digitalization, thus fostering creativity and enhancing teaching methods. The evolving role of teachers now requires them to function as facilitators and mentors, which demands high digital literacy and communication skills, especially in online environments (Varnavska, L., Viktorova, M., & Rymar, L. (2021), 4-7). The global challenges posed by the ongoing pandemic and the ongoing war in Ukraine have served to underscore the necessity for distance and blended learning models, particularly in the domain of arts education where interactivity and audiovisual content are imperative. It is therefore timely and crucial to explore the pedagogical conditions for developing information and communication competence in future music educators, with a view to improving arts education and preparing competitive professionals. This article investigates the pedagogical conditions for developing information and communication competence in future music educators. The paper establishes and describes in detail the key pedagogical conditions for the formation of information and communication competence of future music teachers. These conditions include the development of the motivational and value sphere of future music teachers, the integration of music-pedagogical and information and communication training, interdisciplinary training and self-development of digital literacy of future music teachers aimed at self-development of the individual. The implementation of these conditions has been shown to assist in the cultivation of students' technical and creative skills, while concurrently promoting critical thinking and problem-solving abilities. The article presents a comprehensive approach to teacher training, emphasizing motivation, teacher preparedness, and the integration of information and communication technologies. In the context of ongoing digital transformation in education, it is imperative that music educators possess the competencies to navigate this evolving landscape. This research offers valuable insights for educators, policymakers, and researchers working to improve arts education in the digital era.

Keywords: pedagogical conditions, information and communication competence, future music teachers, digital technologies, interdisciplinary integration, professional training, communication skills, educational environment

У статті розглянуто педагогічні умови формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва. Мета статті – дослідження та обґрунтування педагогічних умов, які сприяють формуванню інформаційно-комунікаційної компетентності у майбутніх вчителів музичного мистецтва. Виокремлено чотири основні педагогічні умови, що забезпечують ефективний розвиток інформаційно-комунікаційної

компетентності у студентів. Зазначено важливість кожної з умов для підвищення рівня готовності студентів до використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній діяльності та забезпечення якісної підготовки до роботи в умовах сучасної цифрової освіти. Стаття підкреслює, що інтеграція цих педагогічних умов сприяє не тільки розвитку інформаційно-комунікаційної компетентності, а й формуванню загальної готовності студентів до творчого використання новітніх технологій у навчанні та музичному вихованні. Підвищення ефективності навчання та професійно-управлінського розвитку майбутніх вчителів музичного мистецтва здійснюється за ефективного використання в освітньому процесі певних педагогічних умов, які спричинюють вмотивованість до майбутньої професії, високий рівень організації занять, включення у них наперед визначених освітніх технологій та методик навчання, самостійність у набутті знань. Формування готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва забезпечується впроваджуваними педагогічними умовами, які чинять вплив на професійну підготовку в цілому за постійного оновлення освітньої програми. Вона направляє навчання студентів на освоєння основних засад педагогічної діяльності, методик викладання музичного мистецтва, ознайомлення з віковою психологією та педагогікою. Представлено власне розуміння поняття «педагогічні умови» у галузі музичного мистецтва. Встановлено та змістовно описано засадничі педагогічні умови формування інформаційно-комунікаційної компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва, якими є розвиток мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх вчителів музичного мистецтва, інтеграція музично-педагогічної та інформаційно-комунікаційної підготовки, навчання орієнтоване на міждисциплінарність та самовдосконалення цифрової грамотності майбутніх учителів музики, що направлене на саморозвиток особистості.

Ключові слова: педагогічні умови, інформаційно-комунікаційна компетентність, майбутні вчителі музичного мистецтва, цифрові технології, міждисциплінарна інтеграція, професійна підготовка, комунікативні навички, освітнє середовище.

Introduction / Вступ. The modern educational space is characterized by the intensive development of information and communication technologies (ICT), which necessitates the formation of appropriate competences in future professionals, in particular in the field of art education. Information and communication competence (ICC) is an important component of the professional training of future music teachers, as it ensures effective interaction in the educational process, promotes the introduction of innovative teaching methods and expands the possibilities of artistic and pedagogical activities.

The relevance of the study of this problem is due to a number of factors. Firstly, changes in educational standards determine the possession of ICC, which is a necessary component of the professional training of teachers in accordance with the concept of the New Ukrainian School and the European Qualifications Framework. Secondly, digitalization of education promotes the use of the latest technologies in music pedagogy, which has a positive impact on the development of students' creative abilities, improves the methodology of teaching music disciplines and ensures the introduction of modern educational formats, including online courses, virtual musical instruments and multimedia platforms (Krychivska, O., & Lysa, N., 2023, 93–97).

At the same time, global challenges caused, in particular, by the COVID-19 pandemic and the war in Ukraine have demonstrated the need to introduce distance and blended learning. This is especially true for artistic disciplines, where interactivity and the use of audiovisual content play a key role. Thus, the study of pedagogical conditions for the formation of ICC in future music teachers is timely and necessary to improve the quality of art education, train competitive specialists and develop an innovative educational environment.

Aim and Tasks / Мета та завдання. Of the article is to study and substantiate pedagogical conditions that contribute to the formation of ICC of future music teachers.

Methods / Методи. To write the article, the author used general scientific research methods, including analysis of scientific sources, synthesis, comparison, systematization and generalization of the data obtained.

Results / Результати. In the explanatory dictionary of the modern Ukrainian language, the term «condition» is defined as a circumstance that creates preconditions for the emergence of a certain phenomenon or process. Thus, a condition should be understood as a factor that contributes to the implementation of a process or phenomenon (Busel, 2001, 1306). Modern researchers approach the interpretation of the concept of 'pedagogical condition' from different areas of research. The theoretical analysis shows that today there is a certain debate about the definition of this concept. Among the Ukrainian scholars who have analyzed this concept, it is worth noting such teachers as H. Holubova, O. Durmanenko, M. Manko, V. Stasiuk, and others. In particular, V. Stasiuk defines 'pedagogical conditions' as a set of certain circumstances that create conditions for an effective and holistic process of

teacher training by influencing an individual or a group of individuals (Stasiuk V., 2003, 18), Li Anan interprets this concept, focusing on the implemented conditions that contribute to the achievement of a positive result in the process of training specialists in music and pedagogical educational institutions (Anan Li, 2019, 8), V. Manko considers 'pedagogical conditions' as a set of internal (such as health, character, experience, skills, abilities, motivation) and external (for example, the relationship between the teacher and the student) factors that ensure the effectiveness of the educational process (Manko V., 2000, 155).

Important in this aspect is the opinion of the scientist G. Golubova, who interprets 'pedagogical conditions' as a special form of organization of the educational process, which combines the results of upbringing, education and general and personal development of the future specialist. That is, they serve as the basis for the development of students, contributing to the identification of their pedagogical and competence talent (Holubova H., 2012). According to the scientist O. Durmanenko, the concept of 'pedagogical conditions' is considered as a set of factors that depend on the overall organization of the educational process and the learning environment in which the basic pedagogical competence of future teachers is formed. The researcher emphasizes that the formation of appropriate pedagogical conditions is a guarantee of the success of the educational process and the achievement of high results in the training of students (Durmanenko O., 2012, 136). The scientist proposes a structure of pedagogical conditions that includes two main levels: internal and external. The internal level is determined by the individual qualities of the student, in particular his/her ability to successfully integrate into the educational process, which directly depends on personal characteristics such as motivation, experience and skills. The external level, in turn, is related to the organization of the educational process, the interaction between students and teachers, as well as the interpersonal relations between students. In addition, this level covers the adaptation of students to social changes and external conditions that may affect the effectiveness of learning. Such differentiation of levels of pedagogical conditions allows to determine more precisely the factors that ensure the effectiveness of training and development of future specialists (Durmanenko O., 2012, 138).

Scientists unanimously agree on the classification of pedagogical conditions, distinguishing two main areas: general and special. General conditions include educational and upbringing aspects that cover general approaches to the organization of education and upbringing. Special conditions, which are specific to certain types of activities, are aimed at defining the peculiarities of the educational process depending on a particular area of professional training. This shows the versatility of the interpretation of the concept of «pedagogical conditions». Scientists (V. Andreeva, Yu. Babanskyi, M. Koniukhov, O. Pekhota, R. Serezhnikov, E. Khrykov) agree that «pedagogical conditions», as a term, represent a complex/system of specific factors that can fully influence the result of achieving pedagogical goals. However, this influence can be both positive and negative, as learning conditions can help or hinder the learning process. Therefore, pedagogical conditions should be systematically organized, with a clearly defined structure, and aimed at achieving the key pedagogical goal of preparing students for future professional activities. In our understanding, the 'pedagogical conditions' aimed at the formation of future music teachers' information communication competence (ICC) will be considered a set of designed interrelated circumstances, the implementation of which makes it possible to achieve the desired result in this area of professional education of students of music and pedagogical educational institutions.

The modern educational process involves the active use of information communication technologies (ICT), which necessitates the development of appropriate competencies in future teachers. In particular, in the field of music education, an important aspect is interdisciplinary integration, which promotes the combination of knowledge and skills in music, pedagogy and digital technologies. In this context, a number of pedagogical conditions can be identified that ensure the effective formation of future music teachers' ICC.

The first condition is the development of the motivational and value sphere of future music teachers. The formation of ICC of future music teachers is a key aspect of their professional training. In this context, the development of students' motivational and value sphere is an important pedagogical condition that contributes to the effective mastering and application of ICT in music teaching and learning.

Firstly, the motivation to use ICT in the educational process directly affects the level of development of relevant competences. Students with a high level of intrinsic motivation are more likely to actively master new technologies and integrate them into pedagogical practice. In particular, studies emphasize that the formation of a positive attitude of future teachers towards knowledge that reflects their future professional activities is critical for the development of professional competences (Kryvonos O., 2018, 117–122).

Secondly, students' value orientations determine their willingness to use ICT as a means of

improving the quality of music education. Awareness of the importance of digital technologies in the modern educational space contributes to the formation of a responsible approach to their use. As noted in scientific works, the development of the motivational and value sphere of students during theoretical training and practical training is a prerequisite for the effective formation of professional competencies (Lapina M, 2021, 135–140).

In addition, the development of the motivational and value sphere contributes to the improvement of future teachers' self-esteem and confidence in their own abilities when using ICT. This, in turn, has a positive impact on their ability to innovate and be creative in teaching music. Implementing pedagogical conditions, such as creating a reflective and evaluative environment and developing students' emotional stability, are important for the formation of future teachers' pedagogical self-efficacy.

Thus, the integration of activities aimed at developing students' motivational and value spheres is a necessary pedagogical condition for the successful formation of future music teachers' ICC. This ensures not only effective mastery of ICTs, but also contributes to their conscious and responsible use in professional activities.

The second condition is the integration of music pedagogical and information and communication training. It involves expanding the content of specialized disciplines by using digital tools to create and process musical materials (Varnavska L., 2013, 11-15). In particular, the use of music editors (Sibelius, Finale), audio editors (Adobe Audition, Audacity) and software for creating arrangements (FL Studio, Ableton Live) allows students not only to develop music and pedagogical skills, but also to master modern digital technologies necessary for effective professional activity. In addition, the integration of ICT into the learning process promotes the development of students' creativity and their ability to adapt to changes in the digital educational environment (Kademiia, M. Yu., & Koziar, M. M., 2012). This condition contributes to the creation of a digital educational space for the training of future music teachers (Zhaldak M, 2006). In this context, it is especially important to use virtual music studios, e-learning platforms (Google Classroom, Moodle), as well as VR/AR technologies to simulate concert activities. The introduction of such technologies provides an opportunity for students to interact interactively with the educational content, promotes the development of their professional thinking and increases their motivation to learn (Havrylova, L., 2015, 45–55).

The third pedagogical condition is interdisciplinary learning, which ensures the integration of students' knowledge and practical skills in different fields. In particular, the creation of interdisciplinary educational projects that combine music, information technology and pedagogy allow future teachers to master the skills of working with multimedia resources, digital platforms and distance learning tools (Varnavska, 2013). The use of the case method, as well as working on collaborative projects in cooperation with computer scientists, designers and linguists, contributes to the formation of professional competences and readiness for interdisciplinary activities.

The fourth important condition is the self-improvement of digital literacy of future music teachers, which is aimed at personal development. This includes learning the effective use of ICT in the process of music education, creating multimedia teaching materials, using online resources for distance learning and organizing interactive classes (Hurevych, R. S., Kademiia, M. Yu., & Koziar, M. M., 2012). Mastering digital communication methods, especially the use of online collaboration platforms (Zoom, Microsoft Teams, Google Meet), is a necessary condition for training specialists who are able to adapt to modern educational trends.

Conclusions / Висновки. Therefore, the formation of ICC of future teachers of music requires a comprehensive approach based on interdisciplinary integration. The implementation of these pedagogical conditions will contribute to the training of highly qualified teachers, who will be able to use ICT effectively in their professional activities and meet the modern challenges of music education.

The research we have conducted does not fully address the problem raised. A promising direction of research is the development of educational technologies for the optimal implementation of pedagogical conditions in the training of future music teachers.

Список використаних джерел і літератури:

- Бусел, В. Т. (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. ВТФ «Перун». [in Ukrainian]
- Варнавська, Л. І. (2013). Формування готовності студентів до використання комп'ютерних технологій на уроках музики. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 38, 11–15. [in Ukrainian]
- Гаврилова, Л. Г. (2015). Принципи формування професійної компетентності майбутніх учителів музики за допомогою мультимедійних технологій. *Information Technologies and Learning Tools*, 46, 45–55. [in Ukrainian]
- Голубова, Г. (2012). *Педагогічні умови розвитку обдарованості студентів*. *Електронний ресурс*. [in Ukrainian]
- Гуревич, Р. С., Кадемія, М. Ю., & Козяр, М. М. (2012). *Інформаційно-комунікаційні технології в*

професійній освіті майбутніх фахівців. Львів: ЛДУ БЖД. [in Ukrainian]

Дурманенко, О. (2012). Теоретичний аналіз поняття «педагогічні умови» в контексті моніторингу виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Молодь і ринок*, 7, 135–138. [in Ukrainian]

Жалдак, М. І. (2006). Система підготовки вчителя до використання інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. Інститут педагогіки АПН України. [in Ukrainian]

Кривоніс, О. Б. (2018). Умови формування професійних компетентностей майбутніх педагогів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки»*, 9, 117–122. [in Ukrainian]

Лапіна, М. Д. (2021). Формування мотиваційно-ціннісних компонентів професійної компетентності майбутніх соціальних працівників. *Приазовський державний технічний університет*, 135–140. [in Ukrainian]

Лі, А. Л. (2019). Підготовка майбутніх учителів музики до музичного просвітництва старшокласників на засадах застосування інноваційних технологій. (Автореф. дис. канд. наук). Одеса. [in Ukrainian]

Манко, В. (2000). Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. праць Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*, 2, 153–161. [in Ukrainian]

Онофрійчук, Л. М., & Сушкевич, Л. В. (2016). Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва до педагогічної практики в середніх навчальних закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 46, 135–140. [in Ukrainian]

Стасюк, В. (2003). Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти». (Дис. канд. наук). Одеса. [in Ukrainian]

Хриков, Ю. М. (2011). Педагогічні умови в структурі наукового знання. *Шлях освіти*, 2, 11–15. [in Ukrainian]

Krychkiwska, O., & Lysa, N. (2023). Remote platforms for developing the digital competence of future teachers. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Actual Questions of Humanities*, 61 (4), 93–97. [in English]

Poisok, T., & Bepartochna, O. (2019). Formation of communicative competence of a future music teacher in the conditions of the pedagogical college. *Theory and Practice of Social Systems Management*, 4, 15–26. [in English]

Varnavska, L., Viktorova, M., & Rymar, L. (2021). The use of online technologies in the process of training future music teachers. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 6 (45), 4–7. [in English]

References:

Busel, V. T. (2001). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukraïnskoi movy [The Great Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language]*. VTF «Perun». [in Ukrainian]

Varnavska, L. I. (2013). Formuvannya hotovnosti studentiv do vykorystannia kompiuternykh tekhnolohii na urokakh muzyky [Formation of Students' Readiness to Use Computer Technologies in Music Lessons]. *Pedahohika vyshchoi ta serednoi shkoly – Pedagogy of Higher and Secondary Schools*, 38, 11–15. [in Ukrainian]

Havrylova, L. H. (2015). Pryntsypy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh uchyteliv muzyky za dopomohoiu multymediinykh tekhnolohii [Principles of Forming the Professional Competence of Future Music Teachers Through Multimedia Technologies]. *Information Technologies and Learning Tools*, 46, 45–55. [in Ukrainian]

Holubova, H. (2012). *Pedahohichni umovy rozvytku obdarovanosti studentiv [Pedagogical Conditions for the Development of Giftedness in Students]*. [in Ukrainian]

Hurevych, R. S., Kademiia, M. Yu., & Koziar, M. M. (2012). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v profesiinii osviti maibutnykh fakhivtsiv [Information and Communication Technologies in the Professional Education of Future Specialists]*. Lviv: LDU BZhD. [in Ukrainian]

Durmanenko, O. (2012). Teoretychnyi analiz poniattia «pedahohichni umovy» v konteksti monitorynhu vykhovnoi roboty u vyshchomu navchalnomu zakladi [Theoretical Analysis of the Concept of «Pedagogical Conditions» in the Context of Monitoring Educational Work in Higher Education Institutions]. *Molod i rynek – Youth and Market*, 7, 135–138. [in Ukrainian]

Zhaldak, M. I. (2006). *Systema pidhotovky vchytelia do vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi [The System of Teacher Training for the Use of Information and Communication Technologies in the Educational Process]*. Instytut pedahohiky APN Ukrainy. [in Ukrainian]

Kryvonis, O. B. (2018). Umovy formuvannia profesiinykh kompetentnosti maibutnykh pedahohiv [Conditions for the Formation of Professional Competencies of Future Educators]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu im. Bohdana Khmelnytskoho. Serii: «Pedahohichni nauky» – Bulletin of the Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy. Series: «Pedagogical Sciences»*, 9, 117–122. [in Ukrainian]

Lapina, M. D. (2021). Formuvannya motyvatsiino-tsinnisnykh komponentiv profesiinoi kompetentnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv [Formation of Motivational and Value Components of Professional Competence of Future Social Workers]. *Pryazovskyi Derzhavnyi Tekhchnyy Universytet*. 135–140. [in Ukrainian]

Li, A. (2019). *Pidhotovka maibutnykh uchyteliv muzyky do muzychnoho prosvitnytstva starshoklasnykiv na zasadakh zastosuвання innovatsiinykh tekhnolohii [Training Future Music Teachers for Musical Enlightenment of High School Students Based on the Application of Innovative Technologies]*. (Extended abstract of Candidate's thesis) Odessa. [in Ukrainian]

Manko, V. (2000). Didaktychni umovy formuvannia u studentiv profesiino-piznavalnoho interesu do spetsialnykh dyscyplin [Didactic Conditions for the Formation of Professional Cognitive Interest in Special Disciplines in Students]. *Sotsializatsiia osobystosti: zb. nauk. pr. Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu*

im. M. Drahomanova, 2, 153–161. [in Ukrainian]

Onofriichuk, L. M., & Sushkevych, L. V. (2016). Kompetentsiinstnyi pidkhid u pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do pedahohichnoi praktyky v serednikh navchalnykh zakladakh [Competency-Based Approach in Preparing Future Music Teachers for Pedagogical Practice in Secondary Educational Institutions]. *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya u pidgotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in the Training of Specialists: Methodology, Theory, Experience, Problems*, 46, 135–140. [in Ukrainian]

Stasiuk, V. (2003). *Pedahohichni umovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh ekonomistiv u kompleksi «shkola – vyshchyy zaklad osvity»* [Pedagogical Conditions for the Professional Preparation of Future Economists in the «School – Higher Education Institution» Complex]. (Candidate's thesis). Odesa. [in Ukrainian]

Khrykov, Yu. M. (2011). Pedahohichni umovy v strukturi naukovooho znannia [Pedagogical Conditions in the Structure of Scientific Knowledge]. *Shliakh osvity – Way of Education*, 2, 11–15. [in Ukrainian]

Krychkivska, O., & Lysa, N. (2023). Remote platforms for developing the digital competence of future teachers. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Actual Questions of Humanities*, 61 (4), 93–97. [in English]

Poiasok, T., & Bespartochna, O. (2019). Formation of communicative competence of a future music teacher in the conditions of the pedagogical college. *Theory and Practice of Social Systems Management*, 4, 15–26. [in English]

Varnavska, L., Viktorova, M., & Rymar, L. (2021). The use of online technologies in the process of training future music teachers. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 6 (45), 4–7. [in English]

Дата надходження статті: «01» листопада 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «11» грудня 2024 р.

Чжан Геге – аспірантка Західноукраїнського національного університету

Zhang Gege – Postgraduate Student of the West Ukrainian National University

Цитуйте цю статтю як:

Чжан, Г. (2024). Педагогічні умови формування інформаційно-комунікаційної компетентності у майбутніх вчителів музичного мистецтва. *Педагогічний дискурс*, 36, 84–89. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.12](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.12).

Cite this article as:

Zhang, G. (2024). Pedagogical Conditions for the Formation of Information and Communication Competence in Future Teachers of Music. *Pedagogical Discourse*, 36, 84–89. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.12](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.12).

УДК 355.231(477)

UDC 355.231(477)

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.13](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.13)

ГАЛУС ОЛЕКСАНДР,

доктор педагогічних наук, професор

*(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
вул. Проскурівського підпілля, 139)*

HALUS OLEKSANDR,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

*(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,
Proskurivskoho Pidpillia St., 139)*

ORCID: [0000-0002-1894-3141](https://orcid.org/0000-0002-1894-3141)

ПОЛІЩУК ОЛЕКСАНДР,

доктор філософських наук, професор

*(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
вул. Проскурівського підпілля, 139)*

POLISHCHUK OLEKSANDR,

Doctor of Philosophical Sciences, Professor

*(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,
Proskurivskoho Pidpillia St., 139)*

ORCID: [0000-0002-9838-7105](https://orcid.org/0000-0002-9838-7105)

ЗДАНЕВИЧ ЛАРИСА,

доктор педагогічних наук, професор

*(Україна, Хмельницький, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія,
вул. Проскурівського підпілля, 139)*

ZDANEVYCH LARYSA,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

*(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy,
Proskurivskoho Pidpillia St., 139)*

ORCID: [0000-0001-8387-2143](https://orcid.org/0000-0001-8387-2143)

Особливості інформаційної компетентності викладача в умовах протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на майбутніх офіцерів у процесі навчання під час гібридної війни

Peculiarities of Information Competence of a Teacher in the Context of Countering Negative Informational and Psychological Influence on Future Officers in the Process of Training During Hybrid Warfare

У статті проаналізовано особливості інформаційної компетентності викладача в умовах протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на майбутніх офіцерів у процесі навчання під час гібридної війни. Уточнено визначення заходів протидії деструктивному інформаційно-психологічному впливу в умовах гібридного протистояння, виокремлено його інформаційний та інформаційно-психологічний компоненти, з'ясовано засоби пропагандистського впливу на особистість. Підкреслено, що для ефективної боротьби з ворожою дезінформацією на загальнонаціональному рівні необхідно консолідувати зусилля суспільства. До категорії, які мають прямий контакт із людьми, належать викладачі, психологи, представники ЗМІ, контентмейкери, релігійні діячі, бібліотекарі, представники громадських і культурних організацій.

Ключові слова: *викладач, майбутні офіцери, інформаційна компетентність, інформаційно-психологічний вплив, гібридна війна, гібридна агресія, інформаційна протидія агресії, громадянська свідомість.*

The article analyzes the peculiarities of information competence of a teacher in the context of countering negative informational and psychological influence on future officers in the process of training during hybrid warfare. The definition of measures to counteract destructive information and information-psychological influence in the context of hybrid confrontation is clarified. The mechanisms and means of propaganda influence on the personality are clarified.

It is emphasized that in order to effectively combat hostile disinformation at the national level, it is necessary to consolidate the efforts of the conscious part of society. This category includes professionals who have direct contact with people, including teachers, psychologists, media representatives, content makers, religious leaders, librarians, and representatives of public and cultural organizations. A significant role in this confrontation is played by professors of higher military educational institutions who teach future officers. The effectiveness of their activities directly depends on the level of information and psychological competence, ability to defend Ukrainian values, awareness of the real state of affairs, understanding the scale of threats and the ability to effectively counter them.

Prevention of information diffusion is a set of measures aimed at protecting the information space of a country, organization or community from external influence, manipulation and disinformation. The main areas of information protection are: compliance with legal regulations; strengthening cybersecurity; sufficient media literacy and developed critical thinking of the population; development of its own information space; international cooperation.

The author identifies the main components of an officer's information literacy: media literacy; the need for information retrieval and analysis; the development of critical thinking and fact checking; effective use of digital technologies; digital literacy; communication skills and information transfer; ethical and legal aspects.

Keywords: *teachers, future officers, information literacy, information and psychological influence, hybrid warfare, information counteraggression, civic awareness.*

Вступ / Introduction. До повномасштабного вторгнення на територію України росія проводила інформаційно-психологічну операцію з метою підриву довіри до громадських установ нашої країни та зневаги до української національної культури. Як справедливо зазначає Л. Компанцева «Глобалізація сучасних комунікацій, нові виклики державній безпеці зумовили виникнення нового формату війни, що ґрунтується на інформаційній складовій» (Компанцева Л., 2015, с. 18). «На жаль, формування глобального інформаційного суспільства не змогло заблокувати війни як спосіб розв'язання політичних, економічних, територіальних, етнічних, релігійних та інших конфліктів» (Бебик В., 2021, с. 11). «Інформація й інформаційні технології дедалі більше перетворюються на головну зброю у міждержавному протистоянні, що спричинило появу й надзвичайно швидкий розвиток такого суспільно-політичного феномену, як гібридні війни» (Радченко О., & Чмир Я., 2021, с. 101).

Інформаційно-психологічний вплив росії спрямований на підрив національної безпеки України. Це вимагає інформаційно-психологічного опору для протидії ворожому наступу. Значну роль у цьому спротиві відіграють викладачі, які взаємодіють в освітньому середовищі із майбутніми офіцерами. Майбутні офіцери – це курсанти вищих військових навчальних закладів, які проходять підготовку для подальшої служби в Збройних Силах України. Підготовка майбутніх офіцерів включає військову тактику та стратегію, формування лідерських якостей, фізичну та психологічну підготовку, вивчення сучасного озброєння та військових технологій, правові аспекти і військову етику та ін.

Сучасні методи ведення бойових дій виходять далеко за межі суто збройного протистояння. Розвиток глобального інформаційного простору не спромігся викоринити війни як інструмент розв'язання суперечностей політичного, економічного, територіального, етнічного, релігійного та іншого характеру. В умовах інформаційно-психологічного протистояння відбувається руйнація суспільних структур (державних, політичних, соціальних інститутів та об'єднань), спотворюється цивілізаційно-культурний код нації, деградують суспільні моральні засади, втрачається почуття патріотизму, піддається дестабілізації психіка громадян, що врешті-решт позбавляє народ здатності чинити опір ворожій агресії (Почепцов Г., 2015).

Невід'ємною частиною українсько-російської війни стала агресія в інформаційному просторі, розгорнута російською федерацією. З часу повномасштабного нападу росії у лютому 2022 р. відбувається активізація пропагандистських кампаній, метою яких є деморалізація українців, дискредитація Збройних Сил України, підрив позитивних суспільних процесів тощо (Гуралюк А., 2022).

«Саме під час інформаційної агресії відбувається побудова альтернативної (зомбі-) реальності, всередині якої стає можливим перетворення свого співвітчизника (колеги, друга, навіть члена сім'ї) на ворога, «карателя», нелюдя, якого треба фізично знищити» (Курило В., Савченко С., & Караман О., 2018, с. 39).

Потреба у протидії руйнівному інформаційному впливу супротивника на свідомість громадян, зокрема, майбутніх офіцерів, визначає важливість розробки механізмів боротьби з цим видом агресії. Ключовим елементом такого спротиву є високий рівень інформаційної грамотності українців, передусім тих, хто безпосередньо взаємодіє зі здобувачами військової освіти –

викладачів, фахівців у сфері військової справи, спеціалістів із психології, наставників та ін.

Наукові дослідження в Україні з теорії протидії негативному інформаційно-психологічному впливу гібридної війни та її складових активізувалися із початком російської агресії у 2014 р. Явище протидії негативному інформаційно-психологічному впливу гібридної війни розглянуто у працях вітчизняних науковців: В. Бебик (2021), С. Бурбела (2024), Г. Грінченко (2022), А. Гуралюк (2022), В. Журавель (2024), Є. Магда (2015), Є. Малик (2015), Ю. Радковець (2014), О. Радченко (2021), Я. Чмир (2021), Ю. Юрчак (2024) та ін. Вивченню особливостей інформаційно-психологічної складової гібридної війни та її впливу на соціум присвятили свої дослідження О. Караман (2018), Л. Компанцева (2015), В. Курило (2018), Г. Почепцов (2015), Л. Романишина (2023), С. Савченко (2018), Ю. Юрчак (2023) та ін.

Термін «гібридна війна» науковцями проаналізовано із різних позицій і точок зору. Як зазначають науковці О. Радченко і Я. Чмир «Зазвичай гібридну війну пов'язують насамперед із проведенням інформаційно-психологічних операцій і застосування різної інформаційної та інформаційно-психологічної зброї» (Радченко О., & Чмир Я., 2021, с. 104). Дослідницею Л. Компанцевої у науковому доробку побудовано матрицю дефініцій збройних конфліктів сучасності та розкрито їх зміст, розглянуто термін «організаційна війна» (Компанцева Л., 2015). З'ясовуючи сутність, зміст та мету гібридної війни у глобальному інформаційному просторі, у дослідженнях зазначають поняття «інформаційна війна». Так, Ю. Радковець у роботі «Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України» зазначає, що інформаційна «війна... виходить за рамки традиційних понять про неї та набуває комбінованого характеру, перетворюючись на клубок політичних інтриг, запеклої боротьби за політико-економічне домінування над країною, за території, ресурси та фінансові потоки» (Радковець Ю., 2014, с. 36).

Під інформаційною війною розуміють форму конфлікту, в якій основним інструментом боротьби є інформація, яка впливає на свідомість людей, державні інституції, бізнес чи військові структури. Основними методами інформаційної війни є пропаганда, дезінформація, маніпулювання громадською думкою, кібератаки, психологічний тиск, фальсифікація історії, перекручування фактів.

Мета та завдання / Aim and Tasks. Мета статті полягає у визначенні особливостей інформаційної компетентності викладача в умовах протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на майбутніх офіцерів у процесі навчання під час гібридної війни.

Методи / Methods. Для досягнення мети дослідження використано наукові методи, зокрема, теоретичний аналіз літературних джерел для з'ясування особливостей інформаційної компетентності викладача в умовах протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на майбутніх офіцерів під час гібридної війни; систематизація, порівняння та узагальнення інформації.

Результати / Results. Сучасний інформаційний простір на сьогодні є досить вразливим і приносить людству численні загрози. Так, всесвітня інформаційна система відкрила широкий доступ користувачам до масиву даних, що створило передумови для маніпуляції свідомістю та діями значної кількості людей, незалежно від територіальних меж і просторових відстаней. Результатом такої подібної відкритості стало явище гібридної війни.

Незважаючи на те, що сучасні досягнення значно підсилили інформаційний компонент воєнних конфліктів, саму концепцію цілеспрямованого маніпулювання свідомістю суспільства можна простежити значно глибше в історії. Витоки пропаганди як організованого засобу впливу можна віднести до 22 червня 1622 р., коли верховний ієрарх католицької церкви, папа римський Григорій XV, видав буллу про створення Загальної конгрегації поширення віри – латинською Propaganda Fide. Саме слово propagare передбачає не лише поширення інформації, а й активні дії з її просування та популяризації (Гуралюк А., 2022).

Першим випадком масштабного використання інформаційної стратегії у конфлікті були події 31 жовтня 1517 р., коли з'явилися 95 тез монаха-августинця Мартіна Лютера. Ключовий ідеолог Третього рейху Пауль-Йозеф Геббельс ефективно використовував радіотрансляції та кінематографічні хроніки для масштабного інформаційного впливу під час Другої світової війни (Юрчак Ю., Журавель В., & Нероба В., 2024).

«Державні російські ЗМІ та підконтрольні кремлю українські засоби масової інформації з метою дискредитації нової української влади і європейської інтеграції України розпочали масштабну пропагандистську та дезінформаційну антиукраїнську кампанію» (Гуралюк А., 2022, с. 159).

Інтенсивний гібридний вплив кремля на населення східних регіонів України викликав і певні рівні аберації психіки жителів цих регіонів (Курило В., Савченко С., & Караман О., 2018).

Така пропагандистська активність російських ЗМІ принесла відчутні результати на територіях Луганської та Донецької областей де тривала Антитерористична операція, яка трансформувалася

в Операцію об'єднаних сил.

У сучасних умовах боротьба в інформаційній площині для українського населення нібито відійшла на другорядні позиції. Значно більший шок спричинила безпосередня воєнна складова. Проте активна збройна фаза, що стартувала 24 лютого 2022 р. внаслідок підступного нападу російських військ на Україну, аж ніяк не зупинила протистояння в інформаційному просторі.

Науковці В. Курило, С. Савченко, О. Караман зазначають, що «Слід чітко розуміти, що в реальній інформаційно-пропагандистській війні, розгорнутій Росією проти України, задіяні всі три простори – фізичне (військові дії), інформаційне (головним чином телебачення), віртуальне (інтернет, соцмережі). А особливістю їхнього використання, а також основною метою, на яку спрямовані всі зусилля, є особистість з її когнітивною, психологічною, емоційною сферами. І небезпека в тому, що це – особистість молоді людини, з цілком несформованим світоглядом, відсутністю життєвого досвіду, поверховими знаннями» (Курило В., Савченко С., & Караман О., 2018, с. 42-43).

Цілком приймаючи змістове наповнення цього висловлювання, зазначимо, що наразі відбулося взаємне проникнення й часткове об'єднання інформаційного та цифрового (або кібернетичного) середовищ у єдину структуру, яку більшість науковців традиційно визначають як інформаційний простір. Під кіберпростором розумітимемо «середовище (віртуальний простір), яке дає можливості для здійснення комунікацій та/або реалізації суспільних відносин, утворене в результаті функціонування сумісних (з'єднаних) комунікаційних систем та забезпечення електронних комунікацій з використанням мережі Інтернет та/або інших глобальних мереж передачі даних» (Про основні засади забезпечення кібербезпеки України, 2017, с. 403).

Сучасна молодь, яка не має достатнього життєвого досвіду та володіє поверхневими знаннями з властивою підвищеною емоційною сприйнятливістю є найбільш вразливою групою для маніпулятивного інформаційного впливу. У цьому контексті російська пропаганда активно застосовує тактики емоційного тиску на свідомість молоді. Росія використовує в інформаційній війні дезінформацію, маніпуляцію, вигадані історії та брехню з метою формування негативного образу української держави, її Збройних Сил та суспільства загалом (Гуралюк А., 2022).

Прикладом вигаданої брехні є міф про «розп'ятого хлопчика» на території Донеччини або хроніка подій про «згвалтовану дівчинку» нібито українськими військовими – обидва випадки стали класичними зразками інформаційних маніпуляцій. До цього ж ряду належать так звані «свідчення очевидців» про нібито артилерійські удари ЗСУ по мирних містах Донбасу, страти мирного населення, знущання над захопленими у полон російськими солдатами та бойовиками. Хоча всі ці вигадки давно спростовані та доведено їхню повну фальшивість, у певний момент вони все ж справили негативний вплив на імідж збройні сили України та державна структура (Малик Я., 2015).

На сьогодні подібна тактика продовжує активно використовуватися. Наприклад, поширюються неправдиві заяви про обстріли Запорізької атомної електростанції українськими силами; брехливі повідомлення про уявний «Плебісцит» стосовно відокремлення Закарпатського регіону, який, за невідтвердженими даними, має намір ініціювати Угорщина; бездоказові розповіді про те, що українські військові, переодягнені в російську уніформу, здійснювали грабежі будинків та застосовували насильство до цивільного населення, спеціально фіксуючи це на фото- та відеоматеріали, щоб дискредитувати російські війська. До цієї ж категорії належить фальсифікація про те, що українська сторона начебто здійснила реалізацію російській державі французьких самохідних гаубиць CAESAR, і що вони опинилися на підприємстві «Уралвагонзавод» (Гуралюк, 2022).

Основними методами інформаційної пропаганди агресора є російські телевізійні випуски новин, політичні дискусійні передачі, що систематично нав'язують ідеї, спрямовані на дискредитацію України; спотворене трактування реальності; примусове впровадження мешканцям окупованих регіонів почуття «пригніченого патріотизму» тощо (Юрчак Ю., Журавель В., & Нероба В., 2024).

Боротьба в інформаційному просторі, як складова частина гібридного протистояння, виконує певний спектр завдань. Усі ці цілі спрямовані на викривлення сприйняття реальності у звичайних громадян. Якщо у дорослому віці світоглядна позиція людини є більш сформованою та значно менш піддається зовнішньому впливу, то молоде покоління (школярі, студенти) є значно вразливішим перед подібними маніпулятивними методами.

У наукових дослідженнях висвітлюються цілі ведення інформаційного протистояння. Наведемо деякі з них, які, на нашу думку, є найвагомішими для освітян: критичне мислення громадян (аналіз джерела інформації та перевірка фактів); перевірка інформації (користуватися лише надійними ЗМІ та фактчекінговими ресурсами); кібергігієна (захист своїх акаунтів, уникнення підозрілих посилань); освіченість громадян (розуміння того, як працює інформаційна

маніпуляція, щоб не стати її жертвою); розвінчування фейків (допомога іншим відрізнити правду від брехні).

Згідно із статтею 51 Статуту ООН кожна держава володіє законним привілеєм оборонятися. «Цей Статут ніякою мірою не чіпає невід'ємного права на індивідуальну чи колективну самооборону, якщо станеться збройний напад на Члена Організації, доти, поки Рада Безпеки не вчинить заходів, необхідних для підтримання міжнародного миру і безпеки. Заходи, вжиті Членами Організації при здійсненні цього права на самооборону, мають бути негайно повідомлені Раді Безпеки і ні в якому разі не повинні зачіпати повноважень і відповідальності Ради Безпеки, згідно з цим Статутом, щодо здійснення в будь-який час таких дій, які вона визнає необхідним для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки» (Статут ООН, 1945).

Тож інформаційний напад, спрямований проти нашої країни, природно породжує відповідні заходи протидії.

На думку Г. Грінченка, що серед воїнів цифрового спротиву, які виступили на оборону України після старту повномасштабного військового вторгнення росії 24 лютого 2022 р., у потужну цифрову силу об'єдналися різні групи експертів і активістів, це зокрема:

- досвідчені міжнародні IT-професіонали в галузі кібербезпеки (як представники приватних компаній, так і представники відповідних підрозділів західних спецслужб та підрозділів кібернетичних військ на кшталт британської GIC – Government Information Cell);

- досвідчені вітчизняні фахівці в галузі кібербезпеки;

- українські професіонали в інших галузях IT, що долучилися до кібернетичного фронту як волонтери;

- існуючі групи фахівців у галузях OSINT (наприклад, Informparalm) та протидії ворожим дезінформаційним кампаніям (наприклад, StopFake), що сформувалися ще з самого початку агресії Росії у 2014–2015 рр.;

- умотивовані кіберактивісти без спеціальних фахових знань у сфері IT, що долучилися до кібернетичного фронту інформаційної війни (Грінченко Г., 2022).

Запобігання *інформаційній експансії* передбачає проведення заходів, які спрямовані на захист інформаційного простору країни від зовнішнього впливу, маніпуляцій та дезінформації. Основними напрямками такого захисту є законодавче регулювання, кібернетична безпека, медіаграмотність і критичне мислення населення, розвиток власного інформаційного простору, міжнародна співпраця.

Сучасні курсанти отримують величезний потік інформації з Інтернету, соціальних мереж та різних цифрових платформ. Тому *інформаційна грамотність* є ключовою компетентністю для сучасного офіцера. Саме вона забезпечує ефективну роботу з інформацією, прийняття обґрунтованих рішень та управління бойовими і навчальними процесами.

Основними складовими інформаційної грамотності офіцера є:

1. Медіаграмотність: вміння пояснювати курсантам, як працює дезінформація та алгоритми рекомендаційного контенту; використання кейсів із реальних інформаційних маніпуляцій під час навчання.

2. Пошук та аналіз інформації: використання надійних джерел (офіційні військові документи, аналітичні звіти, наукові публікації); здатність швидко знаходити, оцінювати достовірність і актуальність даних); навички роботи з відкритими і закритими джерелами інформації.

3. Критичне мислення та перевірка фактів: визначення фейкової інформації та пропаганди; аналіз надійності джерел та авторитетності публікацій; усвідомлення інформаційних маніпуляцій і кіберзагроз тощо;

4. Робота з цифровими технологіями, цифрова компетентність: використання сучасних програм, баз даних і платформ для взаємодії з курсантами; робота з геоінформаційними системами й інструментами військової аналітики.

5. Комунікаційні навички та передача інформації: вміння чітко та структуровано передавати інформацію; створення інтерактивних дискусій, залучення курсантів до аналізу новин і фактів.

6. Етичні та правові аспекти: дотримання норм військової етики у роботі з інформацією; використання та збереження секретних і службових даних відповідно до законодавства.

Отже, майбутній офіцер повинен володіти високим рівнем інформаційної грамотності, приймати обґрунтовані рішення та забезпечувати безпеку даних, що критично важливо в сучасних умовах ведення бойових дій, кіберзахисту та військового управління.

Висновки / Conclusions. Інформаційно-психологічний вплив на людство пов'язаний з використанням технологій у сфері зв'язку: друкарська машина, радіохвилі, телевізійний ефір, всевітня мережа Інтернет. Усі ці технології сприяли масовому впливу на свідомість людей шляхом

поширення пропагандистських наративів, інформаційних маніпуляцій тощо.

Ворожий інформаційно-психологічний тиск в межах гібридного протистояння орієнтований на розхитування суспільства, ослаблення морально-психологічного духу військових і громадян, на підриєв суверенітету держави. Це зумовлює необхідність інформаційного опору з боку держави і суспільства задля захисту українських цінностей і протидії ворожим інформаційним атакам.

Значну роль у цьому протистоянні відіграють викладачі вищих військових навчальних закладів, які навчають майбутніх офіцерів. Ефективність їхньої діяльності безпосередньо залежить від рівня інформаційно-психологічної компетентності, здатності захищати українські цінності, усвідомлення реального стану справ, розуміння масштабу загроз та уміння ефективно їм протидіяти.

Список використаних джерел і літератури:

Бєбик, В. М. (2021). Теоретичні та праксеологічні засади гібридних війн. *Гібридна війна: сутність, виклики та загрози* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 8 лип. 2021 р.). 10–14. [in Ukrainian].

Грінченко, Г. (2022). «Вітер із Холодного Яру»: як працює кібернетичний опір російській агресії. *Радіо Свобода*, 27 квітня 2022. [in Ukrainian].

Гуралюк, А. (2022). Особливості змісту інформаційної компетентності педагога в умовах протидії гібридній агресії. *Науково-педагогічні студії*, 6, 156–167. [in Ukrainian].

Компанцева, Л. Ф. (2015). Інформаційні vs організаційні війни. *Імперативи розвитку цивілізації*, 2, 18–20. [in Ukrainian].

Курило, В. С., Савченко, С. В. & Караман, О. Л. (2018). Соціалізація особистості в умовах гібридної війни на сході України: монографія. Київ: Талком. [in Ukrainian].

Магда, Є. В. (2015). *Гібридна війна: вижити і перемогти*. Харків: Віват. [in Ukrainian].

Малик, Я. (2015). Інформаційна війна і Україна. *Демократичне врядування. Науковий вісник*, 15. [in Ukrainian].

Почепцов, Г. (2025). *Гібридна війна: інформаційна складова*. Взято з http://www.jimagazine.lviv.ua/2015/Pocheptsov_Gibr_vijna_inf_skladova.htm. [in Ukrainian].

Про основні засади забезпечення кібербезпеки України. (2017). Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 45, 403. [in Ukrainian].

Радковець, Ю. І. (2014). Ознаки технологій «гібридної війни» в агресивних діях Росії проти України. *Наука і оборона*, 3, 36–42. [in Ukrainian].

Радченко, О. В., & Чмир, Я. І. (2021). Гібридна війна як ключова загроза національному суверенітету України. *Таврійський науковий вісник*, 3, 100–108. [in Ukrainian].

Статут ООН, 1945. Взято з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text. [in Ukrainian].

Юрчак, Ю., Журавель, В., & Нєрєба, В. (2024). Специфіка інформаційно-психологічної пропаганди що використовувалася нацистською Німеччиною та комуністичним СРСР серед військ та населення противника протягом Другої світової війни. *Молодь і ринок*, 2 (222), 66–73. [in Ukrainian].

Юрчак, Ю., & Романишина, Л. (2023). Актуалізація проблеми формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до протидії негативному інформаційно-психологічному впливу в контексті інформаційної війни. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5–6 (129–130), 261–270. [in Ukrainian].

References:

Bebyk, V. M. (2021). Teoretychni ta prakseolohichni zasady hibrydnykh viin [Theoretical and Praxeological Foundations of Hybrid Wars.]. *Hibrydna viina: sutnist, vyklyky ta zahrozy: zb. materialiv kruhloho stolu – Hybrid War: Essence, Challenges and Threats: Collection of Materials of the Round Table* (Kyiv, 8 lyp. 2021 r.). 10–14. [in Ukrainian].

Hrinchenko, H. (2022). «Viter iz Kholodnoho Yaru»: yak pratsiuie kibernetychnyi opir rosiiskii ahresii [«Wind from Kholodny Yar»: how Cybernetic Resistance to Russian Aggression Works]. *Radio Svoboda – Radio Liberty*, 27 kvitnia 2022. [in Ukrainian].

Huraliuk, A. (2022). Osoblyvosti zmistu informatsiinoi kompetentnosti pedahoha v umovakh protydii hibrydnoi ahresii [Peculiarities of the Content of a Teacher's Information Competence in the Conditions of Countering Hybrid Aggression]. *Naukovo-pedahohichni studii – Scientific and Pedagogical Studies*, 6, 156–167. [in Ukrainian].

Kompantseva, L. F. (2015). Informatsiini vs orhanizatsiini viiny [Information vs Organizational Wars]. *Imperatyvy rozvytku tsyvilizatsii – Imperatives of Civilization Development*, 2, 18–20. [in Ukrainian].

Kurylo, V. S., Savchenko, S. V. & Karaman, O. L. (2018). *Sotsializatsiia osobystosti v umovakh hibrydnoi viiny na skhodi Ukrainy [Socialization of the Personality in the Conditions of Hybrid War in Eastern Ukraine]*. (Monograph). Kyiv: Talkom. [in Ukrainian].

Mahda, Ye. V. (2015). *Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty [Hybrid War: Survive and Win]*. Kharkiv: Vivat. [in Ukrainian].

Malyk, Ya. (2015). Informatsiina viina i Ukraina [Information War and Ukraine]. *Demokratychnе vriaduvannia. Naukovyi visnyk – Democratic Governance. Scientific Bulletin*, 15. [in Ukrainian].

Pocheptsov, H. (2025). Hibrydna viina: informatsiina skladova [Hybrid War: Information Component]. Retrieved from http://www.jimagazine.lviv.ua/2015/Pocheptsov_Gibr_vijna_inf_skladova.htm. [in Ukrainian].

On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity in Ukraine. (2017). Law of Ukraine dated 05.10.2017, No.

2163-VIII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 45, 403. [in Ukrainian].

Radkovets, Yu. I. (2014). Oznaky tekhnolohii «hibrydnoi viiny» v ahresyvnnykh diiakh Rosii proty Ukrainy [Signs of «Hybrid Warfare» Technologies in Russia's Aggressive Actions Against Ukraine]. *Nauka i oborona – Science and Defense*, 3, 36–42. [in Ukrainian].

Radchenko, O. V., & Chmyr, Ya. I. (2021). Hibrydna viina yak kliuchova zahroza natsionalnomu suverenitetu Ukrainy [Hybrid Warfare as a Key Threat to the National Sovereignty of Ukraine]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk – Tavria Scientific Bulletin*, 3, 100–108. [in Ukrainian].

UN Charter, 1945. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text. [in Ukrainian]

Yurchak, Yu., Zhuravel, V., & Neroba, V. (2024). Spetsyfika informatsiino-psykhologichnoi propahandy shcho vykorystovувалasia natsystyskoiu Nimechchynoiu ta komunistychnym SRSR sered viisk ta naseleennia protyvnyka protiahom Druhoi svitovoi viiny [Specificity of Informational and Psychological Propaganda Used by Nazi Germany and the Communist USSR Among the Enemy Troops and Population During World War II]. *Molod i rynok – Youth and Market*, 2 (222), 66–73. [in Ukrainian].

Yurchak, Yu., & Romanyshyna, L. (2023). Aktualizatsiia problemy formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnnykiv do protydii nehatyvnomu informatsiino-psykhologichnomu vplyvu v konteksti informatsiinoi viiny [Actualization of the Problem of Forming the Readiness of Future Border Guard Officers to Counteract Negative Informational and Psychological Influence in the Context of Information Warfare]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 5–6 (129–130), 261–270. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «04» листопада 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «12» грудня 2024 р.

Галус Олександр – проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Halus Oleksandr – Pro-Rector for Scientific Work of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Поліщук Олександр – проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор філософських наук, професор

Polishchuk Oleksandr – Pro-Rector for Scientific and Pedagogical Work of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Зданевич Лариса – завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Zdanevych Larysa – Head of the Department of Preschool Pedagogy, Psychology and Professional Methods of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Галус, О., Поліщук, О., & Зданевич, Л. (2024). Особливості інформаційної компетентності викладача в умовах протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на майбутніх офіцерів у процесі навчання під час гібридної війни. *Педагогічний дискурс*, 36, 90–96. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.13](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.13).

Halus, O., Polishchuk, O., & Zdanevych, L. (2024). Peculiarities of Information Competence of a Teacher in the Context of Countering Negative Informational and Psychological Influence on Future Officers in the Process of Training During Hybrid Warfare. *Pedagogical Discourse*, 36, 90–96. doi: [10.31475/ped.dys.2024.36.13](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.13).

УДК 378.6:7.019.2(477)

UDC 378.6:7.019.2(477)

DOI: [10.31475/ped.dys.2024.36.14](https://doi.org/10.31475/ped.dys.2024.36.14)

АННА БОКШАН,

проректор з навчальної роботи

(Україна, Ужгород, Закарпатська академія мистецтв,

вул. А. Волошина, 37)

ANNA BOKSHAN,

Pro-Rector for Pedagogical Work

(Ukraine, Uzhorod, Transcarpathian Academy of Arts,

A. Voloshyn St., 37)

ORCID: [0000-0002-5263-2515](https://orcid.org/0000-0002-5263-2515)

Організація освітнього процесу в закладах вищої мистецької освіти України

Organisation of the Educational Process in Higher Art Education Institutions of Ukraine

У статті проаналізовано розвиток і організація освітнього процесу у закладах вищої мистецької освіти України на межі XX-XXI століть, а також визначено чинники, що впливали на його трансформацію: соціально-політичні, культурно-історичні, економічні та науково-технічні умови.

Розглянуто сутність основоположних понять дослідження: освіта, мистецька освіта, художня освіта, художньо-педагогічна освіта, культура.

Було визначено, що підготовка майбутніх фахівців у закладі вищої освіти повинна забезпечуватись на основі реалізації компетентнісного підходу у професійній діяльності, а розвиток професіоналізму здобувача освіти розпочинається в період його навчання у закладі освіти, де формуються відповідні його професійні компетентності.

Ми з'ясували, що формування сучасної системи художньої освіти в Україні характеризується регіональними особливостями її розвитку. Це, насамперед, пов'язано з природними та економічними умовами, місцевими національними традиціями та особливостями мистецьких шкіл, професійною і педагогічною діяльністю регіональних майстрів образотворчого мистецтва.

Тому, важливо здійснювати організацію освітнього процесу в закладах вищої мистецької освіти України на основі розуміння культурної спадщини та її впливу на сучасний розвиток суспільства.

Ключові слова: *освіта, мистецька освіта, художня освіта, художньо-педагогічна освіта, культура, заклад вищої мистецької освіти, здобувачі освіти.*

The article analyses the peculiarities of the development and organisation of the educational process in higher art education institutions of Ukraine at the turn of the XX-XXI centuries, taking into account the socio-political, cultural and historical, economic, material and technical, scientific factors that led to changes in the structure and content of the educational environment.

In the context of study of the theoretical issues of the problem of organization the educational process in higher art education institutions of Ukraine, we examined the essentials of the fundamental concepts of the study: education, art education, fine arts education, artistic and pedagogical education, culture.

It is determined that training of future specialists in higher education institutions should be provided by the implementation of a competence-based approach to professional activity. The development of a student's professionalism begins in the period of his/her studies at an educational institution, where the appropriate professional competences are formed. The effectiveness of the educational process depends on many of its components - establishing conditions for quality education, creating motivation for personal development and self-improvement, use of various innovative technologies, etc.

It was found out that the synthesis of education and culture into an educational and cultural holistic space is based on the principle of multiculturalism. The study of the history of arts, traditional crafts, customs and peculiarities of the development of art education in historical and ethnographic territories contributes to a deeper understanding of the cultural heritage and its impact on the modern development of Ukraine. Therefore, it is important to organise the educational process in higher art education institutions in Ukraine on the basis of understanding the cultural heritage and its impact on the modern development of society.

Thus, the formation of professional competences of an art specialist involves the preparation of a

competitive personality in the national and European labour market. Training of such specialists is based on the identity of the national art education system, with a view to the diversity of the spectrum of spiritual values. Improving the general and professional level is a practical tool for strengthening the culture of the nation through the poly-artistic education of an intellectual and creative personality.

Keywords: *education, art education, fine arts education, artistic and pedagogical education, culture, higher art education institutions, students.*

Вступ / Introduction. Упродовж 1991–2024 рр. гуманітарна складова нашої держави – сфера освіти – незмінно виступає базовим суб'єктом державотворення, а також безпосередньо визначає процес єднання нації для становлення суверенної незалежної України. Завжди держава та суспільство розглядали і розглядають освіту як головний соціальний інститут, який забезпечує інноваційний розвиток особистості людини, здійснює формування її професійних компетентностей, що впливає на розвиток успішного майбутнього української нації (Національна доповідь..., 2021).

Зміни в соціальній та економічній сферах України, сучасні тенденції розвитку суспільства забезпечує формування сучасної системи освіти. Отже, вивчення будь-якого теоретичного питання передбачає визначення поняттєвого обсягу наукових термінів, за допомогою яких воно описується (Паньок Т.В., 2016).

Мета та завдання / Aim and Tasks. Метою поданої публікації є дослідження особливостей розвитку та організації освітнього процесу у закладах вищої мистецької освіти України на межі ХХ ХХІ ст., з урахуванням соціально-політичних, культурно-історичних, економічних, матеріально-технічних та наукових чинників, що зумовлювали зміни в структурі та змісті освітнього середовища.

Методи / Methods. У контексті вивчення теоретичних питань проблеми організаційно-педагогічних засад діяльності регіональних художніх шкіл в Україні в кінці ХХ – початку ХХІ століття доцільно розглянути сутність основоположних понять дослідження: освіта, мистецька освіта, художня освіта, художньо-педагогічна освіта, культура.

Результати / Results. Становлення поняття «освіта», що вживається зараз, запровадилося ще наприкінці ХVІІІ ст. основоположниками неогуманізму та під впливом формулювань філософів Гете, Песталоцці та означало загальний духовний процес формування особистості людини.

Нині дане визначення набуло більш широкого трактування. Звичайно, це може бути і загальна середня освіта, яку одержують здобувачі освіти в закладі загальної середньої освіти і спеціальна освіта (наприклад, педагогічна, технічна, музична). Спеціальні і професійні знання набувають певного значення лише тоді, коли вони безпосередньо пов'язані з загальною освітою. Освіта послугоує певним захистом особистості людини в демократичному суспільстві, стає питанням її життя, так і всього суспільства в цілому та визначає розвиток освітніх ініціатив.

На сучасному етапі розвитку суспільства виокремлюють загальну і спеціальну освіту. Загальна освіта (початкова, середня, загальна вища освіта) формує у здобувачів освіти ключові компетентності, які необхідні їм у повсякденному житті, а спеціальна освіта – допомагає особистості людини набутти конкретних професійних компетентностей (професійно-технічна освіта, вища спеціалізована освіта, спеціальна освіта для осіб з інвалідністю) (Гончаренко С.У., 1997).

Зокрема, в «Енциклопедії освіти» поняття «освіта» трактується як «процес і результат засвоєння особистістю певної системи наук, знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості» (Кремень В.Г., 2008, с. 614).

Науковці М. Кадемія та С. Кізім визначають освіту як «система, процес і результат виховання, навчання і розвитку особистості (Кадемія М., & Кізім С., 2017, с.146).

Науковець С. Гончаренко трактує поняття «освіта», як: «...духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування обличчя людини. При цьому головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями» (Гончаренко С.У., 1997, с. 241).

Вища школа забезпечує створення осередку інтелектуального, наукового та культурного потенціалу громади, де формуються професійні компетентності, світогляд, поведінка та закладається основа для подальшої долі кожного випускника та розвитку майбутнього суспільства.

На нинішньому етапі необхідні суттєві перетворення освітнього процесу закладу освіти: від вибору методик навчальних дисциплін, оновлення процесу проведення практичних занять здобувачами освіти та формування їх професійних компетентностей до системного підвищення професійної кваліфікації педагогічного складу. Так, за Міжнародною стандартною класифікацією освіти (ISCED) освіта трактується як «процес і результат удосконалення здібностей і поведінки

особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання» (Гончаренко С.У., 1997, с. 241). Тобто, проблема реформування вищої освіти України напряму пов'язана із процесом формування, виховання нового рівня світогляду вільної людини, розвиток особистості в культурному контексті (Лутай В.С., 1996).

Обговорення / Discussion. З кінця ХХ століття компетентизація освіти стрімко ввірталась і до наукового світу України. Багатьма вітчизняними науковцями (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін.) були запропоновані завдання формування основних компетентностей молодого покоління. Таким чином, підготовка майбутніх фахівців у закладі вищої освіти повинна здійснюватись на основі реалізації компетентнісного підходу у професійній діяльності.

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. розпочався процес переформатування у системі національної освіти, що характеризувався: «збільшенням можливостей для здобуття освіти завдяки розширенню мережі закладів освіти та урізноманітненню форм отримання освіти; появу поряд з класичними типами закладів вищої освіти «неуніверситетського» сектору; академічну мобільність» (Соловійов Ю.І., 1999, с. 6–7). Відбуваються зміни в освіті, що є частиною модернізації освітнього процесу відповідно до міжнародних стандартів: нові системи оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти, система кредитів, двоступенева система «бакалавр-магістр», «навчання впродовж життя», мобільність здобувачів освіти і педагогів, компетентнісний підхід та ін.

Основою поняття «компетентність» є ідея формування компетентної особистості людини не лише з фундаментальними знаннями, професіоналізмом, високими моральними якостями, а й вміннями діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовувати знання і брати на себе відповідальність за певну діяльність (Trier, Uri Peter, 2001).

У «Новий тлумачний словник української мови» (укладач В.В. Яременко) трактує визначення «компетентна людина», як особистість людини, яка наділена необхідними знаннями та навичками у певній галузі, добре обізнана в чомусь, кмітлива, кваліфікована (Яременко В. В., 2008).

Для нашого дослідження важливо також розглянути структурні компоненти педагогічного та освітнього процесу. Так, С. Гончаренко (1997 р.) серед компонентів педагогічного процесу називає мету, завдання, зміст, методи, засоби й форми взаємодії педагогів і вихованців, результат (Гончаренко С.У., 1997, с. 253).

Освітній процес – основна форма функціонування закладу освіти, який забезпечує реалізацію завдань освіти, виховання і загального розвитку особистості здобувача освіти на основі використання методів і форм навчання. У статті 47 Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) зафіксовано, що «освітній процес – це інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти і науки, що провадиться у закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості» (Закон України «Про..., 2014).

Отже, розвиток професіоналізму здобувача освіти розпочинається в період його навчання у закладі освіти, де формуються відповідні його професійні компетентності. Ефективність освітнього процесу залежить від багатьох його компонентів – створення умов для якісної освіти, формування мотивації до розвитку особистості та її самовдосконалення, використання різних інноваційних технологій та ін. (Гончаренко С.У., 1997).

За твердженням З. Гуріч про те, що на сучасному етапі особливо актуальними є питання особливостей культурного розвитку особистості людини через освіту. Це дає підстави стверджувати, що в результаті цього формується інтелектуальний, психологічний, культурологічний, когнітивний досвід окремої особистості людини, яка здобула потребу до індивідуального творчого розвитку впродовж життя (Гуріч З.В., 2017, с. 41-42).

Нині науковці проводять активне дослідження проблем художньо-педагогічної освіти. Для цього розглянемо трактування дефініції «вища художньо-педагогічна освіта на підставі основних понять окресленого нами поля проблеми через відображення її еволюції в ХХ-XXI столітті.

На кожному історичному етапі термін «художньо-педагогічна освіта» мали різне трактування:

– 1920–1930-х рр. – це опанування мистецьких дисциплін (музика, хореографія, образотворче мистецтво);

– після 1960-го р. – вивчення тільки дисциплін образотворчого напрямку (Паньок Т.В., 2016).

Науковець О. Попик стверджує, що до 1934 р., до проведення художньої реформи, термін «художня освіта» знаходив своє відображення в освітньому процесі підготовки майбутнього педагога та в трактуванні кваліфікації художника, що надавалась закладами освіти (Попик О.І., 2003).

У 1934 р. здійснюється реформа художньої освіти, яка передбачала для всіх радянських республік навчання за єдиною програмою Всеросійської академії мистецтв. Державні діячі

постійно робили нападки на велику кількість профілів ЗВО та піддавали їх критиці.

Все це привело до того, що художні заклади освіти змінили напрям діяльності і свої назви, і навчальні плани відповідно до нових вимог. Було розроблено стандартний статут для закладів вищої освіти, що визначав структуру і зміст його діяльності, сформовані єдині навчальні плани. Структура навчального плану передбачала загальнотеоретичну, загально-спеціальну підготовку та курси за вибором.

Така реформа мала і свої позитивні сторони: підвищилась якість художньої підготовки, але була і негативна сторона: відбулась уніфікація художньо-педагогічної освіти у всіх ЗВО України, знищувалися оригінальні та прогресивні методики навчання, що вплинуло на розвиток освіти і завдало непоправного негативного впливу вітчизняній культурі.

Проведений нами аналіз джерельної бази показав, що в системі організації освітнього процесу відбувались зміни у змісті та завданнях вищої художньо-педагогічної освіти, що суттєво впливало на її розвиток: на всіх історичних періодах впроваджувалися нові освітні концепції, в освітній процес вносились нові методи та підходи, змінювались суспільно-політичні умови, що призвело до суттєвої регресії художньо-педагогічного процесу в Україні.

Визначення поняття «вища художньо-педагогічна освіта» напряду поєднано з трактуваннями «художня школа», «художня освіта», «художньо-естетичне виховання», «мистецька освіта», які безпосередньо визначають та є складовими елементами нашої логічної категорії.

У науково-педагогічних джерелах під «мистецькою освітою» розуміють:

а) структурний елемент моделі освіти, який включає освітній процес розвитку особистості людини засобами різноманітних видів мистецтв (образотворчого мистецтва, музики, дизайну та ін.) (Паньок Т.В., 2016, с.137);

б) мережу закладів освіти, які забезпечують процес підготовки майбутніх фахівців у галузі різних видів мистецтва (Енциклопедія освіти, 2008, с. 504).

Науковці виокремлюють в «мистецькій освіті» дві категорії: за змістом організації освітнього процесу (музична, художня, хореографічна, театральна, кіноосвіта) та за метою (загальна, спеціальна) (Рудницька О., 2000, с. 3; Бусел В.Т., 2009).

За визначенням О. Рудницької, «мистецька освіта» забезпечує передавання специфічних та спеціальних знань і оволодіння ними в галузі мистецтва, а також поєднання одержаних знань, що необхідні здобувачам освіти для їх професійної діяльності, із загальною освітою для їх удосконалення (Рудницька О., 2000, с. 3)

Про зростання уваги до мистецької світи в Україні свідчить наявність відповідних державних документів: Закон України «Про освіту» (2017), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про загальну середню освіту» та Закон України «Про позашкільну освіту», а також Концепція загальної мистецької освіти (2003), Концепція Нової української школи (2016), Концепція сучасної мистецької школи (2017).

Науковець В. Луговий розглядає мистецьку освіту в системі освіти та зазначає: «Якщо під освітою... слід розуміти процес і результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок... тоді одразу виявляється обмеженість такого поняття для опису, наприклад, художньої... освіти, де знання та уміння з навичками важливі і необхідні, але недостатні. Більше того, знання тут не головні, а допоміжні, в основі ж не пізнання, а творення, продукування й освоєння художніх образів, тобто художня творчість» (Луговий В.І., 1977, с. 156).

Енциклопедія освіти трактує термін «художня освіта» як різновид «мистецької освіти» (Кремень, В.Г., 2008, с. 984). На нашу думку, таке визначення не досконало трактує поняття «художня освіта».

Щоб з'ясувати особливості терміну «художня освіта» звернемося до визначення поняття «художній»:

1) пов'язаний з діяльністю в галузі мистецтва (Пасічний А., 2007);

2) має відношення до мистецтва, забезпечує відтворення дійсності в образах (Пасічний А., 2007);

3) зумовлений відтворенням мистецьких образів або творчим процесом (Бусел В.Т., 2009);

4) відповідає критеріям мистецтва, сприяє розвитку естетичного смаку (Паньок Т.В., 2016).

Під «художньою освітою» розуміють освітній процес у сфері мистецтва, що спрямований на засвоєння естетичних цінностей та культурних традицій рідного народу. Отже, під художньою освітою розуміють систему компетентностей у галузі мистецтва та творчості, які формуються особистістю людини в освітньому процесі (Антонович Є.А., 2001, с. 3–10). У процесі підготовки художників-педагогів художня освіта забезпечує одержання особистістю людини ґрунтовних теоретичних і практичних знань та світосприйняття багатогранності різних напрямів у галузі образотворчого мистецтва.

За твердженням Т. Паньок (2017), художня освіта – це процес підготовки фахівців, що

визначає її предметно-орієнтований характер у сфері мистецтва (образотворчого, декоративно-прикладного, промислового), архітектури, мистецтвознавства та педагогічного спрямування. Художня освіта – це формування системи компетентностей у сфері мистецтва, що сприяє особистості людини засвоювати й генерувати художню творчість (Паньок Т.В., 2017, с. 93).

Науковець Г. Сотська (2016) визначає «художню освіту» як складову системи мистецької освіти, що забезпечує інтегрування її теоретичних і практичних аспектів у галузі образотворчого мистецтва з метою підготовки фахівців у сферах декоративно-прикладного та промислового мистецтва, архітектури, мистецтвознавства й педагогіки (Сотська Г., & Шмельова Т., 2016).

Як показало наше дослідження, формування сучасної системи художньої освіти в Україні характеризується регіональними особливостями її розвитку. Це, насамперед, пов'язано з природними та економічними умовами, місцевими національними традиціями та особливостями мистецьких шкіл, професійною і педагогічною діяльністю регіональних майстрів образотворчого мистецтва.

Особливостями розвитку регіональної освіти, за дослідженнями А. Волошук (2012), є:

– гармонійне поєднання надбання локальної художньої школи з напрацюваннями регіонів України та на основі європейських мистецько-педагогічних традицій;

– національно-культурне відродження мистецтва на основі повернення суспільства до духовних цінностей;

– збереження традицій культури народного мистецтва (Волошук А.В., 2012, с. 135).

Дослідниця З. Гуріч розглядає регіональну освіту на основі процесів навчання, розвитку мистецьких (національних художніх) та освітніх традицій, здатність до сприйняття світового мистецького досвіду на окремій адміністративно-територіальній одиниці держави зі своїми історичними надбаннями та цінностями (Гуріч З. В., 2017, с.51).

Дослідження істинного значення «культура» показало, що воно є результатом отримання освіти особистістю людини, а поняття «освіта» розглядається як процес, що веде до розуміння глибинної суті культури, а також її результат. Отже, культура і освіта – це взаємообумовлені поняття (Галицька 2013, с. 28-33).

В українському педагогічному словнику поняття «культура» розглядається, як «сфера духовного життя суспільства, що охоплює систему виховання, освіти, духовної творчості (мистецької), а також установи й організації, що забезпечували їхнє функціонування (заклади освіти, клуби, музеї та ін.). Водночас під культурою розумівся і рівень освіченості, вихованості та рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» (Гончаренко С.У., 1997, с.182).

Отже, «культурно-освітнє середовище» є комплексним і багатограним аспектом існування людини, що визначає не лише її зовнішні умови життя, але й впливає на внутрішній розвиток та формування особистості, її ідентичність та здатність адаптуватися в суспільстві.

Отже, синтез освіти та культури в освітньо-культурний цілісний простір ґрунтується на принципі мультикультурності. Вивчення історії мистецтв, традиційних ремесел, звичаїв та особливостей розвитку художньої освіти на історико-етнографічних територіях сприяє глибшому розумінню культурної спадщини та її впливу на сучасний розвиток України. Тому, важливо здійснювати організацію освітнього процесу в закладах вищої мистецької освіти України на основі розуміння культурної спадщини та її впливу на сучасний розвиток суспільства.

Розвиток та організація освітнього процесу у закладах вищої мистецької освіти в Україні в ХХ – на початку ХХІ століть характеризуються закономірними змінами в її структурі та змісті та безпосередньо залежать від соціально-політичних, культурно-історичних, економічних, матеріально-технічних, наукових, запитів суспільства на підготовку фахівців в мистецькій галузі. У розвитку мистецької освіти основною рушійною силою є суперечності між накопиченим освітнім досвідом (знаннями і практичними вміннями) і новими тенденціями в мистецькій освіті на місцевому, регіональному, державному та загальноєвропейському рівні (Костенко Л.Д., 2021).

Формування професійних компетентностей фахівця в галузі мистецтва передбачає підготовку конкурентоспроможної особистості людини на державному та європейському ринку праці. Підготовки таких фахівців ґрунтується на основі унікальності національної системи мистецької освіти. Урахування її багатомірності, духовних цінностей, а також зростання рівня загальної та професійної підготовки виступає дієвим механізмом утвердження культурної ідентичності нації на основі поліхудожнього виховання інтелектуально-творчої особистості (Лушак Н.М. & Водяний Б.О., 2019).

Висновки / Conclusions. Отже, на основі дослідження мистецької освіти в Україні ми можемо зробити наступні висновки:

– система мистецької освіти в Україні оновлюється з урахуванням новітніх напрямів розвитку освіти (інноваційний прогрес, інтеграційні процеси, трансформація суспільних цінностей, технологізація, комунікація, ідеї сталого розвитку та ін.);

- мистецька освіта сприяє забезпеченню безперервного творчого мистецького розвитку, збереженню, відродженню та примноженню духовно-ціннісного потенціалу нації;
- сучасна модернізована модель мистецької освіти ґрунтується на двох основних аспектах: соціального замовлення та неперервної освіти (дошкільна, початкова, загальна середня, позашкільна, вища, післядипломна);
- комунікативна функції мистецької освіти включає взаємодію всіх учасників мистецького арт-простору (педагогів, здобувачів освіти, авторів мистецьких творів та ін.);
- мистецька освіта в Україні має структуровану чітку систему, що включає: освітні рівні (початковий, середній, вищий), початкові спеціалізовані та спеціалізовані мистецькі заклади освіти, мистецькі заклади освіти, заклади вищої освіти та мистецькі авторські школи.

Список використаних джерел і літератури:

- Антонович, Є. А.** (2001). Змістовний підхід до вивчення традицій народного образотворчого мистецтва. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*, 33, 3–10. [in Ukrainian]
- Бусел, В. Т. (уклад. і голов. ред.)**. (2009). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ-Ірпінь: ВТФ «Перун». [in Ukrainian]
- Волощук, А. В.** (2012). *Система художньої освіти школярів у спадщині Золтана Басконія (1946–1989 рр.)*. (Дис. канд. наук). Київ. [in Ukrainian]
- Галицька, М. М.** (2013). Культура та Освіта: взаємозумовленість понять. *Педагогічний процес: теорія і практика*, 4, 28–33. [in Ukrainian]
- Гончаренко, С. У.** (1997). *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь. [in Ukrainian]
- Гуріч, З. В.** (2017). *Розвиток художньої освіти в початкових та середніх навчальних закладах Херсонської губернії (друга половина XIX – початок XX ст.)*. (Дис. канд. наук). Київ. [in Ukrainian]
- Кадемія, М. Ю. & Кізім, С. С.** (2017). *Інформаційно-комунікаційні технології навчання: термінологічний словник*. Вінниця: ФОП Тарнашинський О. В. [in Ukrainian]
- Костенко, Л. Д.** (2021). *Теорія і практика розвитку позашкільної освіти в Україні (друга половина XX – початок XXI століття)*. (Дис. д-ра наук). Кропивницький. [in Ukrainian]
- Кремень, В. Г. (ред.)**. (2008). *Енциклопедія освіти*. Київ: Юрінком Інтер. [in Ukrainian]
- Кремень В. Г. (ред.)**. (2021). *Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні*. Київ: КОНВІ ПРІНТ. [in Ukrainian]
- Луговий, В. І.** (1977). *Управління освітою*. Київ: УАДУ. [in Ukrainian]
- Лупак, Н. М. & Водяний, Б. О.** (2019). Мистецька освіта в Україні: комунікативний аспект. *Педагогіка*, 8 (25), 24–29. [in Ukrainian]
- Лутай, В. С.** (1996). *Філософія сучасної освіти*. Київ: Центр «Магістр – S» творчої спілки вчителів України. [in Ukrainian]
- Пасічний, А. (упоряд.)**. (2007). *Образотворче мистецтво: енциклопедичний ілюстрований словник-довідник*. Київ: Факт. [in Ukrainian]
- Паньок, Т. В.** (2016). *Розвиток вищої художньо-педагогічної освіти в Україні у XX столітті*. Харків: «Оперативна поліграфія» ФОП Здоровий Я. А. [in Ukrainian]
- Паньок, Т. В.** (2017). *Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх художників-педагогів у контексті розвитку вищої художньої освіти України (1917–1991 рр.)*. (Дис. д-ра наук). Київ. [in Ukrainian]
- Поник, О. І.** (2003). *Розвиток художньої освіти на Поділлі в кінці XIX на початку XX століття*. (Автореф. дис. канд. наук). Київ. [in Ukrainian]
- Про вищу освіту*. (Закон України) №1556-VII. (2014). Взято з <https://ips.ligazakon.net/document/T141556?an=1430>. [in Ukrainian]
- Рудницька, О.** (2000). Теоретичні засади сучасної мистецької освіти. *Діалог культур. Україна у світовому контексті: художня освіта*, 5, 3–12. [in Ukrainian]
- Соловійов, Ю. І.** (1999). *Система підготовки вчителів початкової школи України (1991–1997)*. (Автореф. дис. канд. наук). Донецьк. [in Ukrainian]
- Сотська, Г., & Шмельова, Т.** (2016). *Словник мистецьких термінів*. Херсон: Видавництво «Стар». [in Ukrainian]
- Яременко, В. В. & Сліпущко О. М.** (2008). *Новий тлумачний словник української мови* (Т. 2: К–П; 926 стор.). Київ: Аконіт. [in Ukrainian]
- Trier, Uri Peter.** (2001). *Definition and Selection of Competencies: Country Contribution Process*. Neuchatel: University of Neuchatel. [in English]

References:

- Antonovych, Ye. A.** (2001). Zmistovnyi pidkhyd do vyvchennia tradytsii narodnoho obrazotvorchoho mystetstva [Comprehensive Approach to the Study of Folk Art Traditions]. *Naukovi zapysky. Serii: Pedagogichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, 33, 3–10. [in Ukrainian]
- Busel, V. T. (Ed.)**. (2009). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi mowy [Comprehensive Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]*. Kyiv-Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian]
- Voloshchuk, A. V.** (2012). *Systema khudozhnoi osvity shkolariv u spadshchyni Zoltana Baskoniia (1946–1989 rr.) [The System of Art Education for Schoolchildren in the Legacy of Zoltán Basconi (1946-1989)]*. (Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian]
- Halutska, M. M.** (2013). *Kultura ta Osvita: vzaieozumovlenist poniat [Culture and Education:*

Interdependence of Concepts]. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka – Pedagogical Process: Theory and Practice*, 4, 28–33. [in Ukrainian]

Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]

Hurich, Z. V. (2017). *Rozvytok khudozhnoi osvity v pochatkovykh ta serednikh navchalnykh zakladakh Khersonskoi hubernii (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Development of Art Education in Primary and Secondary Schools of Kherson Province (the Second Half of the Nineteenth and Early Twentieth Centuries)]*. (Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian]

Kademiia, M. Yu. & Kizim, S. S. (2017). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii navchannia: terminolohichnyi slovnyk [Information and Communication Technologies in Education: a Terminological Dictionary]*. Vinnytsia: FOP Tarnashynskiy O. V. [in Ukrainian]

Kostenko, L. D. (2021). *Teoriia i praktyka rozvytku pozashkilnoi osvity v Ukraini (druha polovyna KhKh – pochatok KhKhI stolittia) [Theory and Practice of Extracurricular Education Development in Ukraine (the Second Half of the Twentieth – Early Twenty-First Century)]*. (Doctor's thesis). Kropyvnytskyi. [in Ukrainian]

Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]*. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian]

Kremen V. H. (Ed.). (2021). *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini [National Report on the State and Prospects for Education Development in Ukraine]*. Kyiv: KONVI PRINT. [in Ukrainian]

Luhovyi, V. I. (1977). *Upravlinnia osvitou [Education Management]*. Kyiv: UADU. [in Ukrainian]

Lupak, N. M. & Vodiani, B. O. (2019). *Mystetska osvita v Ukraini: komunikatyvnyi aspekt [Art Education in Ukraine: the Communicative Aspect]*. *Pedahohika – Pedagogy*, 8 (25), 24–29. [in Ukrainian]

Lutai, V. S. (1996). *Filosofiiia suchasnoi osvity [Philosophy of Modern Education]*. Kyiv: Tsentri «Mahistr – S» tvorchoi spilky vchyteliv Ukrainy. [in Ukrainian]

Pasichnyi, A. (Ed.). (2007). *Obrazotvorche mystetstvo: entsyklopedychnyi iliustrovanyi slovnyk-dovidnyk [Fine Arts: Encyclopaedic Illustrated Dictionary and Reference Guide]*. Kyiv: Fakt. [in Ukrainian]

Panok, T. V. (2016). *Rozvytok vyshchoi khudozhno-pedahohichnoi osvity v Ukraini u XX stolitti [The Development of Higher Artistic and Pedagogical Education in Ukraine in the Twentieth Century]*. Kharkiv: «Operatyvna polihrafiia» FOP Zdorovyi Ya. A. [in Ukrainian]

Panok, T.V. (2017). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnikh khudozhnykiv-pedahohiv u konteksti rozvytku vyshchoi khudozhnoi osvity Ukrainy (1917–1991 rr.) [Theoretical and Methodological Foundations of Training Future Artists-Educators in the Context of the Development of Higher Art Education in Ukraine (1917-1991)]*. (Doctor's thesis). Kyiv. [in Ukrainian]

Popyk, O. I. (2003). *Rozvytok khudozhnoi osvity na Podilli v kintsi XIX na pochatku XX stolittia [Development of Art Education in Podillia in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Kyiv. [in Ukrainian]

Pro vyshchu osvitu. (Zakon Ukrainy) №1556-VII [On Higher Education (Law of Ukraine)]. (2014). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/T141556?an=1430>. [in Ukrainian]

Rudnytska, O. (2000). *Teoretychni zasady suchasnoi mystetskoj osvity [Theoretical Foundations of Contemporary Art Education]*. *Dialoh kultur. Ukraina u svitovomu konteksti: khudozhnia osvita – Dialogue of Cultures. Ukraine in the Global Context: Art Education*, 5, 3–12. [in Ukrainian]

Soloviov, Yu. I. (1999). *Systema pidhotovky vchyteliv pochatkovoї shkoly Ukrainy (1991–1997) [System of Primary School Teachers' Training in Ukraine (1991–1997)]*. (Extended abstract of Candidate's thesis). Donetsk. [in Ukrainian]

Sotska, H., & Shmelova, T. (2016). *Slovnyk mystetskykh terminiv [Dictionary of Art Terms]*. Kherson: Vydavnytstvo «Star». [in Ukrainian]

Yaremenko, V. V. & Slipushko O. M. (2008). *Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy (T. 2: K – P; 926 stor.) [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian language (Vol. 2: K – P; 926 p.)]*. Kyiv: Akonit. [in Ukrainian]

Trier, Uri Peter. (2001). *Definition and Selection of Competencies: Country Contribution Process*. Neuchatel: University of Neuchatel. [in English]

Дата надходження статті: «21» листопада 2024 р.

Стаття прийнята до друку: «16» грудня 2024 р.

Бокшан Анна – проректор з навчальної роботи Закарпатської академії мистецтв

Bokshan Anna – Pro-Rector for Pedagogical Work of Transcarpathian Academy of Arts

Цитуйте цю статтю як:

Cite this article as:

Бокшан, А. (2024). Організація освітнього процесу в закладах вищої мистецької освіти України. *Педагогічний дискурс*, 36, 97–103. doi: [10.31475/ped.dvs.2024.36.14](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2024.36.14).

Bokshan A. (2024). Organisation of the Educational Process in Higher Art Education Institutions of Ukraine. *Pedagogical Discourse*, 36, 97–103. doi: [10.31475/ped.dvs.2024.36.14](https://doi.org/10.31475/ped.dvs.2024.36.14).

АВТОРИ ВИПУСКУ

Бокшан Анна – проректор з навчальної роботи Закарпатської академії мистецтв

Галус Олександр – проректор з наукової роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Дуб Наталія – декан факультету № 2 Комунального закладу вищої освіти Львівської обласної ради «Львівська медична академія імені Андрея Крупинського», кандидат наук з державного управління, доцент

Зданевич Лариса – завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Зузяк Тетяна – декан факультету мистецтв і художньо-освітніх технологій Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор

Ковальчук Галина – професор кафедри філософії та педагогіки Національного транспортного університету, доктор педагогічних наук, професор

Кричківська Оксана – доцент кафедри освітології і педагогіки Західноукраїнського національного університету, кандидат педагогічних наук, доцент

Крулик Богдан – старший викладач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва Хмельницького національного університету

Мартінова Раїса – професор кафедри германських і східних мов та методики їх навчання Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України

Мозолев Олександр – професор кафедри туризму, теорії та методики фізичної культури і валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор педагогічних наук, професор

Поліщук Олександр – проректор з науково-педагогічної роботи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, доктор філософських наук, професор

Ребуха Лілія – завідувач кафедри освітології і педагогіки Західноукраїнського національного університету, доктор педагогічних наук, професор

Селюк Володимир – доцент кафедри загальновійськових дисциплін Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут

Семьонов Ярослав – магістрант факультету економіки та права (спеціальність 015 «Професійна освіта (за спеціалізаціями)», спеціалізація 015.38 «Професійна освіта (транспорт)») Національного транспортного університету

Суховірський Олег – доцент кафедри менеджменту, економіки, статистики та цифрових технологій Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат педагогічних наук, доцент

Федорчук Ольга – доцент кафедри менеджменту, економіки, статистики та цифрових технологій Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат педагогічних наук, доцент

Хмара Марина – викладач кафедри туризму, теорії та методики фізичної культури і валеології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Царик Ольга – професор кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій Західноукраїнського національного університету, доктор педагогічних наук, професор

Чень Жунхао – аспірант Західноукраїнського національного університету

Чжан Геге – аспірантка Західноукраїнського національного університету

Шинкарук Віктор – старший викладач кафедри фізичного виховання і спорту Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

AUTHORS OF THE ISSUE

Bokshan Anna – Pro-Rector for Pedagogical Work of Transcarpathian Academy of Arts

Chen Ronghao – Postgraduate Student of the West Ukrainian National University

Dub Nataliya – Dean of Faculty № 2 of the Municipal Institution of Higher Education of the Lviv Regional Council «Andrei Krupynskyi Lviv Medical Academy», Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor

Fedorchuk Olha – Assistant Professor of the Department of Management, Economics, Statistics, and Digital Technologies of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Halus Oleksandr – Pro-Rector for Scientific Work of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kovalchuk Galyna – Professor of the Department of Philosophy and Pedagogy of National Transport University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Krulyk Bohdan – Senior Lecturer of the Department of Technological and Professional Education and Decorative Arts of the Khmelnytskyi National University

Krychkiwska Oksana – Assistant Professor of the Department of Educational Sciences and Pedagogy of the West Ukrainian National University, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Martynova Raisa – Professor of the Department of Western and Oriental Languages and Methods of their Teaching of State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Mozolev Oleksandr – Professor of the Department of Tourism, Theory and Methods of Physical Culture and Valeology of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Polishchuk Oleksandr – Pro-Rector for Scientific and Pedagogical Work of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Philosophical Sciences, Professor

Rebukha Liliia – Head of the Department of Educational Sciences and Pedagogy of the West Ukrainian National University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Seliuk Volodymyr – Assistant Professor of the Department of Combined Military Disciplines of Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technology

Semyonov Yaroslav – Undergraduate Student of the Faculty of Economics and Law (Specialty 015 «Professional Education (by Specializations)», Specialization 015.38 «Professional Education (Transport)») of National Transport University

Shynkaruk Viktor – Senior Lecturer of the Department of Physical Education and Sports of Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

Sukhovirskyi Oleh – Assistant Professor of the Department of Management, Economics, Statistics, and Digital Technologies of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Tsaryk Olga – Professor of the Department of Foreign Languages and Information and Communication Technologies of the West Ukrainian National University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Zdanevych Larysa – Head of the Department of Preschool Pedagogy, Psychology and Professional Methods of the Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Zhang Gege – Postgraduate Student of the West Ukrainian National University

Zuziak Tetiana – Dean of the Faculty of Arts and Art Educational Technologies of Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Педагогічний дискурс

Збірник наукових праць

Випуск 33
Видається двічі на рік
Засновано в 2007 році

Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницький, 2024. Вип. 36. 105 с.

ISSN 2309-9127 (Друкована версія)
ISSN 2313-8769 (Online)

Комп'ютерний набір та упорядкування: Кришук Б.
Літературні редактори: Нікітова І., Нагорний Я. (англійська мова)
Художнє оформлення: Львівський С.

*За достовірність фактів, назв, дат, посилань на літературні джерела тощо
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Підписано до друку 18.12.2024 р. Здано до друку 18.12.2024 р.
Формат 60 x 84/8. Гарнітура Century Schoolbook. Умовн.друк.арк. 11,75.
Друк офсетний. Тираж 100 прим. Зам.№ 18/12-4.

Адреса редколегії:

29013 м.Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, науковий відділ.
тел. (0382) 79-59-45
e-mail: kgpa_nauka@ukr.net

Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

SCIENTIFIC EDITION

Pedagogical Discourse

Collection of Scientific Papers

Issue 33
Published semi-yearly
Founded in 2007

Pedagogical Discourse: Collection of Scientific Papers. Khmelnytskyi, 2024.
Issue 36. 105 p.

ISSN 2309-9127 (Print)
ISSN 2313-8769 (Online)

Typesetting services and formation: *Kryshchuk B.*
Literary editors: *Nikitova I., Nahornyi Ya. (English)*
Artistic finish: *Ilinskyi S.*

The authors are responsible for reliability of facts, names, dates, references on literary sources etc. Editorial board doesn't always share their views.

Passed for printing 18.12.2024. Submitted for publication 18.12.2024.
Format 60 x 84/8. Typeface Century Schoolbook. Conventional printed sheet 11,75.
Offset printing. Circulation 100 numbers. Order № 18/12-4.

Adress of the editorial board:

29013 Khmelnytskyi, Proskurivskoho Pidpillia St., 139,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, scientific department.
tel. (0382) 79-59-45
e-mail: kgpa_nauka@ukr.net